

Зарипов Э.Ш.

**БАҲИСОБГИРИИ
МУҲОСИБИИ
ИДОРАВӢ**

(Дастури таълимӣ)

УДК 338(075.8)
ББК65.051я72
3 35

Зарипов Э.Ш. Баҳисобгирии бухгалтерии идоравӣ. Дастури таълимӣ. Душане. 236 саҳ. «Комрон+П», 2012.

**Зери таҳрири умумии номзади
илмҳои иқтисод, дотсент**

Толибов Қ.Қ.

Дастури таълимӣ дар асоси стандарти таълимии таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлиф шудааст. Дар дастур оиди ҳар як мавзӯ микдори муайяни масъалаҳо ҳал карда шудаанд ё ин ки барои кори мустақилона пешниҳод шудаанд. Як қисми масъалаҳо аз дигар адабиёт ва курси «Баҳисобгирии идоравӣ-1» оварда шудаанд.

Бо қарори мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии баҷоп тавсия шудааст.

Муқарризон: д.и.и., профессори кафедраи «Баҳисобгирии бухгалтерӣ»-и Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Уроқов Д.У.

н.и.и., дотсент, декани факултети «Муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ ва ҳуқуқ»-и ДДТТ *Шарофов Ф.Р.*

н.и.и., дотсент, мудири кафедраи «Баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудит»-и Донишқадаи соҳибкорӣ ва хизмат *Ҷӯраев Б.М.*

н.и.и., дотсент, мудири кафедраи «Ҳисобдорӣ, таҳлил ва аудит»-и Донишқадаи молияи Тоҷикистон
Раҳимов С.Х.

ISBN 978-99947-753-1-6

МУНДАРИЧА

Мукаддима.....	5
Силлабус.....	7
Мавзӯи 1. Пайдоиш, вазифаи асосии «Баҳисобгирии идоравӣ» ва фарқияти асосии байни он ва баҳисобгирии молњавӣ	30
Гестҳо барои кори санчишӣ.....	34
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	36
Мавзӯи 2. Таснифоти харочот.....	37
Гестҳо барои кори санчишӣ	42
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	46
Мавзӯи 3. Баҳисобгирии масолах.....	48
Гестҳо барои кори санчишӣ	54
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	56
Мавзӯи 4. Баҳисобгирии харочоти музди меҳнат.....	59
Гестҳо барои кори санчишӣ	62
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	65
Мавзӯи 5. Таҳлили муносибати фоида, харочот ва ҳаҷми фурӯш.....	67
Гестҳо барои кори санчишӣ	72
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	76
Мавзӯи 6. Усулҳои ифодакунии маҷмӯи харочот нисбат ба харочоти тағйирёбанда ва доимӣ.....	81
Гестҳо барои кори санчишӣ	84
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	87
Мавзӯи 7. Тақсмоти харочоти иловагӣ.....	89
Гестҳо барои кори санчишӣ	98
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	104
Мавзӯи 8. Бучаи асосӣ ва баҳисобгирии масъулиятнокӣ.....	110
Гестҳо барои кори санчишӣ	116
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	120
Мавзӯи 9. Бучаи чандирӣ ва тафовут.....	125
Гестҳо барои кори санчишӣ	127
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	129
Мавзӯи 10. Ҷараёни қабули қарорҳои идоракунӣ.....	132
Гестҳо барои кори санчишӣ	137
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	141
Мавзӯи 11. Сиёсати баҳисобгирии бо мақсади идоравӣ.....	144
Гестҳо барои кори санчишӣ	148
Мавзӯи 12. Арзиши вақтии пул.....	152
Гестҳо барои кори санчишӣ	156

Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	160
Мавзӯи 13. Таҳлили сармоягузорӣ.....	162
Тестҳо барои кори санчишӣ	166
Масъалаҳо барои кори мустақилона	169
Мавзӯи 14. Таҳлили лоиҳа.....	170
Тестҳо барои кори санчишӣ	173
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	175
Мавзӯи 15. Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда.....	177
Тестҳо барои кори санчишӣ	184
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	189
Мавзӯи 16. Усули фармоишии ҳисобкунии хароҷот дар истеҳсолот.....	192
Тестҳо барои кори санчишӣ	196
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	199
Мавзӯи 17. Усули ҷараёнии ҳисобкунии хароҷот дар истеҳсолот.....	207
Тестҳо барои кори санчишӣ	212
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	215
Мавзӯи 18. Хароҷоти комплекси ва маҳсулоти ғайриасосӣ.....	219
Тестҳо барои кори санчишӣ	222
Масъалаҳо барои кори мустақилона.....	226
Феҳрасти мавзӯҳои корҳои курсӣ.....	231

МУҚАДДИМА

Баҳисобгирии идоравӣ ҳамчун қисми алоҳидаи таркибии “Баҳисобгирии муҳосибӣ” дар солҳои 60-уми қарни гузашта дар мамлакатҳои мутараққӣ ба вучуд омадааст. Баҳисобгирии идоравӣ иттилоотро ба истифодабарандагони дохилӣ барои қабул намудани қарорҳои идоракунӣ тайёр мекунад. Иттилооти дар ин қисм тайёркардашуда махфӣ нигоҳ дошта мешавад.

Дар ИМА аз соли 1972 ба шахсони курси “Баҳисобгирии идоравӣ”-ро гузашта таҳассуси муҳосиб-таҳлилгар дода мешавад. Шахсони дорои ин гуна таҳассус дар пешрафти фаъолияти молиявии корхонаашон нақши муҳим мебозанд. Ин мутаҳассисон фаъолияти молиявии корхонаашонро таҳлил намуда, пешгӯӣ менамоянд, ки дар вақти истехсоли кадом намуди маҳсулот корхона бештар фоида ба даст меорад. Вобаста ба иттилооти пешниҳод намудаи муҳосибони таҳлилгар роҳбарияти корхона қарори дахлдор қабул мекунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба омӯзиши фанҳои «Баҳисобгирии молиявӣ» ва “Баҳисобгирии идоравӣ” дар алоҳидагӣ бо дастгирии ширкати “Прагма” аз соли 2000 шурӯъ намуданд. Аввал омӯзиши ин курсҳо дар ҷумҳуриҳои Қазоқистон ва Қирғизистон шурӯъ карда шуда, баъдтар аз тарафи мутаҳассисони қирғиз ва тоҷик курсҳои “Баҳисобгирии идоравӣ” барои устодони мактабҳои олии ва муҳосибон гузаронида шуд. Аз соли 2001 дар барномаҳои таълимии мактабҳои олии омӯзиши фанни “Баҳисобгирии муҳосибии идоравӣ” ворид карда шуд.

Барои ҳамин дастури таълимӣ на “Баҳисобгирии идоравӣ” балки “Баҳисобгирии муҳосибии идоравӣ” номгузори шудааст. Дар баёноти минбаъда ин мафҳумҳо ҳаммаъно мебошанд. Қайд кардан зарур аст, ки дар корхонаҳои ҷумҳурии мо норасоии муҳосибони таҳлилгар баръало ҳис карда мешавад. Дар ҳуҷҷатҳои меъерӣ оид ба баҳисобгирии муҳосибӣ мафҳуми баҳисобгирии муҳосибии идоравӣ қайд нашудааст. Дар имтиҳонҳои сертификатсионӣ ва аттестатсионӣ фанни “Баҳисобгирии идоравӣ” мавҷуд аст.

Дастури таълимӣ аз силлабуси фан, 18 мавзӯи дарсӣ, феҳрасти мавзӯҳои кори курсӣ иборат мебошад.

Дар ҳар як мавзӯ қисми назариявӣ, масъалаҳои ҳалқардашуда, тестҳои барои қори санҷишӣ ва масъалаҳои барои қори мустақилона оварда шудааст.

Дуруст азҳуд намудани мавзӯҳои ин комплекси таълимӣ имконияти медиҳад, ки имтиҳони сертификатсиониро аз фанни “Баҳисобгирии идоравӣ” бомувафакият супорида шавад.

Барои дуруст дарк намудани мавзӯҳои ин фан донишҷӯи фанҳои математика, назарияи иқтисод, назарияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ зарур аст.

Дастури таълимӣ аз нуқсону камбудии ҳоли нест ва муаллиф эроду дарҳостҳои хонандагонро бо самимияти бо нишонии ш. Душанбе, кӯчаи Дехотӣ 1/2 Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон кафедраи «Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит» қабул менамояд.

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон
Кафедраи «Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит»

«Тасдиқ мекунам»
ноиб ректор оид ба таълим
н.и.и., дотсент Толибов Қ.Қ.

«_____» _____ 2011с.

Силлабус
аз фанни «Баҳисобгирии муҳосиби идоравӣ»
барои ихтисоси 25.01.08- «Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит»

Шакли таҳсил – рӯзона
Курсҳои 3-4 нимсолаҳои 6-7 шумораи кредит 8
Тарзи гузаронидани санчишу имтихонҳо, дар ҳар як
курс – 2 санчиши фосилавӣ ва имтихони ҷамъбасти

Душанбе - 2011

Силлабус дар асоси стандарти давлатии таҳсилоти олии касби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 09.02.2001с. тартиб дода шудааст.

Мувофиқи нақшаи таълимӣ барои омӯзиши фанни «Баҳисобгирии муҳосибии идоравӣ» барои ихтисоси 0605 соатҳои зерин ҷудо карда шудааст:

- дар курси 3 - 64 соат, аз ҷумла 16 соат дарси лексионӣ, 16 соат дарси амалӣ ва 32 соат КМРУ;

- дар курси 4 - 64 соат, аз ҷумла 16 соат дарси лексионӣ, 16 соат дарси амалӣ ва 32 соат КМРУ;

Барномаи корӣ дар ҷаласаи кафедра муҳокима ва тасдиқ шудааст. Протоколи № _____

« ____ » _____ 2011с.

Мудири кафедра н. и.ф.м., дотсент Зарипов Э.Ш.

Дар Шурои илми-методии факултети «Иқтисодиёт ва менеҷмент» муҳокима шудааст

Протоколи № _____ аз « ____ » _____ 2011с.

Декани факулта н.и.и., дотсент Курбонов А. Р.

Аз ҷониби Шурои илмӣ - методии ДДТТ тасдиқ гардидааст.

Протоколи № _____ аз « ____ » _____ 2011с.

Мураттибон:

Зарипов Э. Ш. н.и.ф.м., дотсенти кафедраи

«Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит»

Субҳонқулов И.А. ассистенти кафедраи

«Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит»

ПЕШГУФТОР

Баҳисобгирии муҳосибӣ яке аз фанҳои муҳим барои тамоми ихтисосҳои иқтисодӣ ба шумор меравад. Баҳисобгирии муҳосибӣ аз баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии идоравӣ иборат мебошад. Донишҷӯи баҳисобгирии идоравӣ ба роҳбарони корхонаҳо ва менечерон имконият медиҳад, ки қарори дурусти идоракуни қабул намоянд. Умуман, ҳисоботи баҳисобгирии идоравиро ба тамоми истифодабарандагони дохилӣ барои қабули қарорҳои дахлдор истифода мебаранд.

Мақсад ва вазифаҳои баҳисобгирии муҳосибии идоравӣ

Дар шароити иқтисоди бозорӣ шаклҳои гуногуни корхонаҳо ба вуҷуд меоянд. Маъмурияти корхонаҳо бояд дар оянда муайян кунанд, ки кадом намуди маҳсулотро ба кадом миқдор истеҳсол намоянд, то фоидаи максималӣ ба даст оранд. Ин дар ҳолате имконпазир аст, ки арзиши аслии маҳсулотро муайян карда, талаботи бозорро омӯзем. Ҳисобгирии арзиши аслии маҳсулотро бо усулҳои ҳисобкунии фармоишӣ, ҳисобкунии чараёнӣ, ҳисобкунии арзиши аслии бо тақсими пурраи хароҷот, ҳисобкунии арзиши аслии аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда ва дигар усулҳо гузаронидан мумкин аст. Таҳлили муносибати хароҷот, фоида ва ҳаҷми фурушро саҳеҳ гузаронидан лозим аст. Аз ӯҳдаи ба арзиши аслии маҳсулот мансубдории хароҷоти иловагӣ бо пай дар пайи тақсимот ва азнавтақсимкунии хароҷоти иловагӣ, муайянкунии меъери тақсимкунӣ дар ҳолате баромада метавонем, ки баҳисобгирии идоравиро дуруст донем. Умуман баҳисобгирии муҳосибии идоравӣ барои истифодабарандагони дохилӣ иттилоот тайёр мекунад. Ба истифодабарандагони дохилӣ коргарони корхона, менечерон, маъмурият, шӯрои директорон, соҳибони корхона мансуб мебошанд.

Донишҷӯ баъди омӯختани ин фан аз ӯҳдаи ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот, тақсими хароҷоти иловагӣ, азнавтақсимкунии хароҷоти иловагӣ аз шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истеҳсолӣ, таҳлили муносибати хароҷот, фоида ва ҳаҷми фуруш вобаста ба масъалагузори дар корхона, тарғиб додани бучаи корхона ва қабули қарор барои ҳолатҳои гуногун, ба маҳсулотҳои алоҳида мансубдории хароҷоти комплексӣ баромада метавонад.

Мазмуни барнома ва тақсимоги соатҳо

№	Номгуи мавзӯҳо.	аз ҷумла			
		ҳамагӣ	лексия	амалӣ	КМРУ
1	Пайдоиш, вазифаи асосии «Баҳисобгирии идоравӣ» ва фарқиятҳои асосии он аз «Баҳисобгирии молиявӣ»	4	1	1	2
2	Таснифоти хароҷот	8	2	2	4
3	Баҳисобгирии масолеҳ	8	2	2	4
4	Баҳисобгирии хароҷоти музди меҳнат	8	2	2	4
5	Таҳлили муносибати фоида, хароҷот ва ҳаҷми фурӯш	8	2	2	4
6	Усулҳои муайянкунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ	4	1	1	2
7	Тақсимоги хароҷоти иловагӣ	8	2	2	4
8	Бучаи асосӣ ва баҳисобгирии масъулиятноки	8	2	2	4

9	Буцаи чандирӣ ва тафовут	8	2	2	4
10	Чараёни кабули қарори идорақунӣ	8	2	2	4
11	Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсади баҳисобгирии доравӣ	4	1	1	2
12	Арзиши вақтии пул	4	1	1	2
13	Таҳлили сармоягузорӣ	8	2	2	4
14	Таҳлили лоиҳа	8	2	2	4
15	Ҳисобкунии арзиши аслӣ бо тақсимоти пурраи хароҷот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда	8	2	2	4
16	Усули фамоишини ҳисобкунии хароҷот дар истехсолот	8	2	2	4
17	Усули чараёнии ҳисобкунии хароҷот дар истехсолот	8	2	2	4
18	Хароҷоти комплексӣ ва маҳсулоти ғайри асосӣ	8	2	2	4
	Ҷамъ	128	32	32	64

Мавзӯи 1. Пайдоиш, вазифаи асосии «Баҳисобгирии идоравӣ» ва фарқиятҳои асосии он аз «Баҳисобгирии молиявӣ»
(барои омӯзиши ин мавзӯъ 4 соат, аз ҷумла 1 соат лексия, 1 соат амалӣ ва 2 соат КМРУ ҷудо карда шудааст.)

Накшаи лексия

1. Пайдоиш ва вазифаи «Баҳисобгирии идоравӣ».
2. Фарқиятҳои асосӣ байни баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии идоравӣ.
3. Чараёни қабули қарор.
Адабиёт 2 (саҳ.24-48),
4 (саҳ.3-21), 7 (саҳ.5-12), 8 (саҳ. 7-17), 10 (саҳ.3-5).

Баҳисобгирии муҳосибӣ яке аз фанҳои муҳим барои тамоми ихтисосҳои иқтисодӣ ба шумор меравад. Баҳисобгирии муҳосибӣ аз баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии идоравӣ иборат мебошад. Бандҳои чараёни банақшагириӣ ва чараёни идоракуни барои ҳолатҳои гуногун таҳлил карда мешаванд.

Мавзӯи 2. Таснифоти хароҷот (барои омӯзиши ин мавзӯъ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 КМРУ ҷудо карда шудааст).

Накшаи лексия

1. Хароҷоти аслий ва накшавӣ.
2. Хароҷоти тағйирёбанда, доимӣ ва зинашакл.
3. Хароҷоти умумӣ ва тағйирёбанда.
4. Хароҷоти истехсолӣ, тичоратӣ ва маъмуриӣ.
5. Хароҷоти бавосита ва бевосита.
6. Хароҷот ба маҳсулот ва хароҷоти давраи ҳисоботӣ.

Адабиёт 2 (саҳ.44-65), 4 (саҳ.22-42), 7 (саҳ.13-23), 8 (саҳ. 20-41), 10 (саҳ.6-16).

Аз рӯи аломатҳо, таснифоти хароҷот гузаронида мешавад. Оиди ҳар як намуди хароҷот маълумоти пурра дода мешавад. Тавсифи хароҷоти тағйирёбанда, доимӣ ва мачмӯи хароҷот дар воҳиди маҳсулот дода мешавад. Мафҳуми даромади маржиналӣ дохил карда мешавад.

Мавзӯи 3. Баҳисобгирии масолех (Барои омӯзиши ин мавзӯ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ ҷудо карда шудааст.)

Нақшаи лексия

1. Ҷараёни идоракунии масолех.
2. Усулҳои баҳодихии захираҳои ашёи хом ва масолех.
3. Дараҷаи оптималии фармоиш.
Адабиёт 4 (саҳ.54-74), 7(саҳ.25-32).

Оид ба фармоиш ба масолех, ҳуҷҷатгузорию он ва тарзи қабули он маълумот дода мешавад. Усулҳои баҳодихии захираи ашёи хом аз қабилҳои идентификатсияи махсус, миёнаи баркашида, ФИФО, ЛИФО, НИФО, меъёри дида баромада мешавад. Формулаи Уилсон барои муайянкунии дараҷаи оптималии фармоиш ҳосил карда мешавад.

Мавзӯ 4. Баҳисобгирии хароҷоти музди меҳнат (барои омӯзиши ин мавзӯ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ ҷудо карда шудааст.)

Нақшаи лексия

1. Баҳисобгирии хароҷоти қувваи корӣ.
2. Таҳлили хароҷоти музди меҳнат.
3. Шаклҳои пардохти музди меҳнат.
4. Аз қорравӣ ва самаранокии қувваи корӣ.
Адабиёт 4 (саҳ.81-98), 7(саҳ.33-39) .

Тарзи баҳисобгирии хароҷоти музди меҳнат, шакли намудҳои баҳисобгирии музди меҳнат, ҳуҷҷатҳои аввала барои баҳисобгирии музди меҳнат дида баромада мешаванд. Формулаи ҳисобкунии бузургии азқорравӣ оварда шуда, самаранок истифода бурдани қувваи корӣ нишон дода мешавад.

Мавзӯи 5. Таҳлили муносибати ғоида, хароҷот ва ҳаҷми фурӯш (барои омӯзиши ин мавзӯ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ ҷудо карда шудааст.)

Нақшаи лексия

1. Даромади маржиналӣ.
2. Нуктаи безарарӣ ва тарзҳои муайянкунии он.
3. Муайянкунии фоида баъд аз андоз.
4. Маржаи бехатарӣ.
5. Муайянкунии нуктаи безарарӣ барои корхонаи ғайри фоидаовар.

Адабиёт (2 сах.237-250), 4 (сах.274-284), 7 (сах.99-103), 8 (сах.41-54), 10 (сах.22-25).

Дар асоси тақсимкунии маҷмӯи хароҷот ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ҳисобот оиди фоида ва зарар тартиб дода шуда, мафҳуми даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот дохил карда мешавад. Мафҳуми нуктаи безарарӣ дохил карда шуда тарзҳои муайянкунии он нишон дода мешавад. Мафҳуми маржаи бехатарӣ дохил карда шуда, формулаи ҳисобкунии он бо ифодаҳои пулӣ ва натуралӣ навишта мешавад. Аҳамияти муайянкунии нуктаи безарарӣ барои корхонаҳои ғайрифоидаовар баён карда мешавад.

Мавзӯи 6. Усулҳои ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ (барои омӯзиши ин мавзӯ 4 соат, аз ҷумла 1 соат лексия, 1 соат амалӣ ва 2 соат КМРУ ҷудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Хати ифодакунии хароҷоти умумӣ нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ.
2. Усулҳои максимум ва минимум.
3. Усули визуалӣ.
4. Таҳлили ҳисобҳо.

Адабиёт 2 (сах.251-258), 7 (сах.104-108), 8 (сах.228-235) .

Формулаи хати ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ навишта шуда, моҳияти усулҳои максимум ва минимум, визуалӣ, таҳлили ҳисобҳо баён карда мешавад. Оиди усулҳои муҳандисӣ ва квадратҳои хурдтарин маълумоти мухтасар дода мешавад.

Мавзӯи 7. Тақсимоти хароҷоти иловагӣ (барои омӯзиши ин мавзӯ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ чудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Тақсимкунии хароҷоти иловагӣ.
2. Аз нав тақсимкунии хароҷоти иловагӣ аз шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истехсолӣ.
3. Инъикоси фарқияти байни хароҷоти иловагии тақсимкардашуда ва асли ҳосилшуда.

Адабиёт 7 (саҳ.40-51), 8 (саҳ. 273-301), 10 (саҳ.315-321).

Мафҳуми хароҷоти иловагӣ дохил карда шуда, фоизҳо ва коэффитсиентҳои тақсимкунии хароҷоти иловагӣ ба шӯъбаҳои хизматрасонӣ ва истехсолӣ оварда мешаванд. Моҳияти усулҳои азнавтақсимкунии хароҷоти иловагӣ, аз шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истехсолӣ баён карда мешавад. Муқотиботи муҳосибӣ барои инъикоси фарқияти байни хароҷоти иловагии тақсимкардашуда ва асли ҳосилшуда навишта мешавад.

Мавзӯи 8. Буҷаи асосӣ ва баҳисобгирии масъулиятнокӣ (барои омӯзиши ин мавзӯ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ чудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Мафҳуми буҷа.
2. Намудҳои буҷа.
3. Буҷаи асосӣ.
4. Баҳисобгирӣ дар марказҳои масъулиятнокӣ.

Адабиёт 4 (саҳ.229-254), 7 (саҳ.116-139), 8 (саҳ. 96-110), 10 (саҳ.45-53).

Мафҳумҳои буҷа, буҷаи устувор, буҷаи чандирӣ, буҷаи асосӣ, буҷаи нуктаи сифрӣ, буҷаи даврӣ, буҷаи бифосила дохил карда мешаванд. Оиди системаи масъулиятнокӣ, маркази хароҷот, маркази фуруш, маркази фоида, маркази сармоягузорӣ маълумот дода мешавад.

Мавзӯи 9. Бучаи чандирӣ ва тафовут (барои омӯзиши ин мавзӯӣ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амали ва 4 соат КМРҮ чудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Таҳлили дараҷаи сифр ва 1.
2. Таҳлили дараҷаи 2.
3. Тафовути нархи барои масолах, хароҷоти меҳнат ва хароҷоти иловагӣ.
4. Тафовути самаранокӣ барои масолах, хароҷоти меҳнат ва хароҷоти иловагӣ.

Адабиёт 4 (саҳ.255-264), 7 (саҳ.139- 151), 8 (саҳ. 147-169), 10 (саҳ.149-155).

Оиди ҳар як намуди таҳлил маълумот дода шуда, бо мисолҳои мушаххас дониши донишҷӯён мустаҳкам карда мешавад. Формулаҳои ҳисобкунии тафовути нарх, тафовути самаранокӣ барои масолах, хароҷоти меҳнат ва хароҷоти иловагӣ барои маълумотҳои мушаххас татбиқ карда мешаванд.

Мавзӯи 10. Ҷараёни қабули қарори идоракунии (барои омӯзиши ин мавзӯӣ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амали ва 4 соат КМРҮ чудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Қабули қарор аз рӯи даромади маржиналӣ.
2. Қабули қарор нисбат ба навъҳои маҳсулот.
3. Қабули қарор нисбат ба истеҳсол ё ин ки хариди ҷузъҳо.
4. Қабули қарор оиди боздоштани фаъолияти корхона.

Адабиёт 2 (саҳ.363-382), 4 (саҳ.274-305), 7 (саҳ.166-180), 8 (саҳ. 202-221), 10 (саҳ.65-75).

Дар ҳолати маҳдуд будани иқтидори истеҳсолии корхона вобаста ба даромади маржиналӣ ва навъҳои маҳсулот қарор қабул карда мешавад, ки кадом намудҳои маҳсулот истеҳсол карда шаванд. Таҳлил карда мешавад, ки кадом вақт ҷузъҳо аз берун харид карда шаванд ва кадом вақт дар корхона истеҳсол карда шаванд. Дар ҳолати муваққатан зарарнок будани фаъолияти корхона муайян карда мешавад, ки кадом вақт фаъолияти корхона боздошта шавад.

Мавзӯи 11. Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсади баҳисобгирии идоравӣ (барои омӯзиши ин мавзӯъ 4 соат, аз ҷумла 1 соат лексия, 1 соат амалӣ ва 2 соат КМРУ чудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Мафҳум ва ташкили сиёсати баҳисобгирӣ.
2. Интихоби вариантҳо ва баҳои объектҳои баҳисобгирӣ.
3. Интихоби техника, шакл ва ташкили баҳисобгирии идоравӣ.

Адабиёт 4 (саҳ.215-221).

Омилҳои ба сиёсати баҳисобгирӣ ба мақсади баҳисобгирии идоравӣ таъсиркунанда оварда мешавад. Номгӯи унсурҳои асосии сиёсати баҳисобгирӣ баён карда мешавад.

Мавзӯи 12. Арзиши вақтии пул (барои омӯзиши ин мавзӯъ 4 соат, аз ҷумла 1 соат лексия, 1 соат амалӣ ва 2 соат КМРУ чудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Арзиши оянда ва ҷорӣ селани пулӣ.
2. Аннуитет ва намудҳои он.
3. Арзишҳои оянда ва ҷорӣ аннуитет.

Адабиёт 4 (саҳ.318-322), 7 (саҳ.228-236).

Мафҳуми дисконтиронии селани пули дохил карда шуда, формулаҳои ҳисобкунии селани пулӣ барои арзишҳои оянда ва ҷорӣ оварда мешаванд. Мафҳумҳои аннуитет, постнумерандо, пренумерандо, аннуитети доимӣ дохил карда шуда, формулаҳои ҳисобкунии арзишҳои оянда ва ҷорӣ аннуитет оварда мешаванд.

Мавзӯи 13. Таҳлили сармоягузорӣ (барои омӯзиши ин мавзӯъ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ чудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Мақсади сармоягузорӣ.
2. Усули давраи харочотбарорӣ.
3. Усули меъёри баҳисобгирии даромад.
4. Усули арзиши ҷорӣ соф.
5. Усули меъёри дохилии даромад.

Адабиёт 2 (саҳ.435-459), 4 (саҳ.322-325), 7 (саҳ.316-318, саҳ.315-322).

Нишон дода мешавад, ки кай ва бо кадом мақсад сармоягузорӣ карда мешавад. Усулҳои баҳодихии сармоягузорӣ номбар карда шуда, формулаҳои татбиқи ин усулҳо аз қабилӣ усули давраи харочотбарорӣ, усули давраи харочотбарорӣи дисконтиронидашуда, усули меъёри баҳисобгирии даромад, усули арзиши ҷорӣи соф, усули меъёри дохилии даромад оварда мешавад.

Мавзӯи 14. Таҳлили лоиҳа (барои омӯзиши ин мавзӯъ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ ҷудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Усулҳои таҳлили лоиҳа.
2. Бартарӣ ва камбудии усулҳои таҳлили лоиҳа.
3. Интиҳоби лоиҳаҳои беҳтарин.
Адабиёт 2 (сах.473-492, 7(сах.256-266).

Усулҳои таҳлили лоиҳа номбар карда шуда, барои лоиҳаҳои якдигарро хориҷкунанда бартарӣ ва камбудии ин усулҳо нишон дода мешавад. Азбаски дар баъзе ҳолатҳо усулҳо ба ҳулосаҳои ба якдигар муҳолиф оварда мерасонанд, усули арзиши ҷорӣи соф усули беҳтарин доништа мешавад, чунки ин усул ба ҳулосаи нисбатан дуруст оварда мерасонад.

Мавзӯи 15. Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсими пурраи харочот ва аз рӯи харочоти тағйирёбанда (барои омӯзиши ин мавзӯъ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ ҷудо карда шудааст).

Нақшаи лексия

1. Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсими пурраи харочот.
2. Ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи харочоти тағйирёбанда.
3. Сабабҳои пайдоиши фарқиат дар фонди хангоми татбиқи усулҳои номбаршуда.
4. Ёфтани нуқтаи безарарӣ хангоми татбиқи ҳисобкунии арзиши асли бо тақсими пурраи харочот ва аз рӯи харочоти тағйирёбанда.

Адабиёт 4 (сах.183-190), 7 (сах.52-65), 8 (сах.169-189), 10 (сах.59-65).

Унсурҳои арзиши аслии маҳсулот хангоми татбиқи ҳисобкунии арзиши аслий бо тақсироти пурраи харочот ва аз рӯи харочоти тағйирёбанда нишон дода шуда, вобастагии фоида дар вақти татбиқи ин усулҳо нишон дода мешавад. Вобаста ба ҳаҷми истехсол ва фуруши маҳсулот ҷи гуна тағйир ёфтани фоида хангоми татбиқи ин усулҳо нишон дода мешавад. Формулаҳои муайянкунии нуқтаи безарарӣ хангоми татбиқи усулҳои номбаршуда оварда мешавад.

Мавзӯи 16. Усули фармоишии ҳисобкунии харочот дар истехсолот (барои омӯзиши ин мавзӯъ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ ҷудо карда шудааст.)

Нақшаи лексия

1. Ҳисобкунии арзиши аслии фармоиш.
2. Ҳисобкунии арзиши аслии як микдори маҳсулот.
3. Ҳисобкунии арзиши аслии шартнома.

Адабиёт 2 (сах.11-132), 4 (сах.204-205), 7 (сах.65-83), 8 (сах. 69-72,345-350), 10 (сах.110-119).

Нишон дода мешавад, ки дар кадом вақт усули фармоишии ҳисобкунии татбиқ карда шуда, фарқияти ин ҳолатҳо муайян карда мешавад. Муқотиботи муҳосибии асосӣ, ки дар вақти татбиқи ин усул истифода бурда мешаванд, оварда мешавад. Унсурҳои арзиши аслии маҳсулот хангоми татбиқи ин усул муайян карда мешавад.

Мавзӯи 17. Усули ҷараёнии ҳисобкунии харочот дар истехсолот (барои омӯзиши ин мавзӯъ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ ҷудо карда шудааст.)

Нақшаи лексия

1. Усули ҷараёнии ҳисобкунӣ.
2. Талафоти меъёрӣ ва аз меъёр зиёд буда.
3. Маҳсулоти тайёр ва истехсолоти нотаҷом.

Адабиёт 2 (сах.144-163), 4 (сах.207-208), 7 (сах.83-99), 8 (сах. 330-345), 10 (сах.111-115).

Нишон дода мешавад, ки усули ҷараёнии ҳисобкунии харочот дар кадом намуди корхонаҳо татбиқ карда мешавад.

Тарзи муайянкунии арзиши асли бо ин усул баён карда мешавад. Мафҳумҳои талафоти меъерӣ ва аз меъер зиёд дохил карда шуда нишон дода мешавад, ки кадоме аз онҳо ба арзиши асли ва кадомашон ба хароҷоти давраи ҳисоботи мансуб доништа мешавад. Мафҳумҳои маҳсулоти тайёр, маҳсулоти нимтайёр ва истехсолоти нотаом дохил карда шуда, арзиши аслии онҳо муайян карда мешавад.

Мавзӯи 18. Хароҷоти комплексӣ ва маҳсулоти ғайриасосӣ
(барои омӯзиши ин мавзӯӣ 8 соат, аз ҷумла 2 соат лексия, 2 соат амалӣ ва 4 соат КМРУ чундо карда шудааст.)

Нақшаи лексия

1. Хароҷоти комплексӣ ва нуқтаи ҷудошавӣ.
2. Усулҳои ба маҳсулот мансубдории хароҷоти комплексӣ.
3. Баҳисобгирии маҳсулоти дуҷумдараҷа.
Адабиёт 2 (саҳ.182-195), 4 (саҳ.166-175), 8 (саҳ. 309-329), 10 (саҳ.103-110).

Мафҳумҳои хароҷоти комплексӣ, маҳсулоти асосӣ, маҳсулоти дуҷумдараҷа ва нуқтаи тақсимот дохил карда мешавад. Усулҳои ба маҳсулотҳои мушаххас мансубдории хароҷоти комплексӣ муфассал дида баромада мешавад. Оиди ду усули баҳисобгирии маҳсулоти дуҷуминдараҷа маълумот дода мешавад.

Мазмун ва мундариҷаи дарсҳои амалӣ

№	Номи мавзӯӣ	Мазмуни кӯтоҳ	Миқдори соатҳо	Адабиёт
1.	Пайдоиш, вазифаи асосии «Баҳисобгирии идораӣ» ва фарқияти асосии он аз «Баҳисобгирии молиявӣ». Чараҳои қабули қарор	<i>Пурсиши мафҳумҳои асосӣ. Ҳалли масъала</i>	1	2,7,8
2.	Таснифоти хароҷот	-----//-----	2	2,8
3.	Баҳисобгирии масолах	-----//-----	2	7,8

4.	Баҳисобгирии хароҷот барои музди меҳнат	-----//-----	2	1,2,3,4
5.	Таҳлили муносибати фоида, хароҷот ва ҳаҷми фуруш	-----//-----	2	2,7,8,10
6.	Усули ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ	-----//-----	1	2,7,8
7.	Таксимоти хароҷоти иловагӣ	-----//-----	2	2,8,10
8.	Буҷаи асосӣ ва баҳисобгирии масъулягнокӣ	-----//-----	2	7,8
9.	Буҷаи чандирӣ ва тафовут	-----//-----	2	2,7,8
10.	Ҷараёни қабули қарори идоракунии	-----//-----	2	2,7
11.	Сисмати баҳисобгирии корхона бо мақсади баҳисобгирии идоравӣ	-----//-----	2	2
12.	Арзиши вақтии пул	-----//-----	2	2,7
13.	Таҳлили сармоягузорӣ	-----//-----	2	2,7
14.	Таҳлили лоиҳа	-----//-----	2	2,7,8,10
15.	Ҳисобкунии арзиши асли бо таксимоти пурраи хароҷот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда	-----//-----	2	2,7,8,10
16.	Усули фармоишии ҳисобкунии хароҷот дар истеҳсолот	-----//-----	2	2,7,8,10

17.	Усули ҷарағини ҳисобкунии хароҷот дар истеҳсолот	----//----	2	2,7,8,10
18	Хароҷоти комплексӣ ба маҳсулоти ғайриасосӣ	----//----	2	2,8,10
	Ҷамъ		32	

Мавзӯ ва мундариҷаи КМРУ

№	Мавзӯ	Мундариҷаи қор	Миқдори соатҳо	Адабиёт
1	Фарқияти байни баҳисобгирӣ ва молиявӣ ва баҳисобгирӣ идоравӣ	Омузиши мавзӯ	2	2,10
2	Таснифоти хароҷот	---//---	4	2,10
3	Баҳисобгирӣ масолах	---//---	4	2,8
4	Баҳисобгирӣ хароҷоти музди меҳнат	---//---	4	2,8
5	Таҳлили муносибати ғоида, хароҷот ва ҳаҷми фурӯш	---//---	4	2,7,8,10
6	Усулҳои квадратҳои хурдатарин, максимум ва минимум	---//---	2	2,8,10
7	Тақсироти хароҷоти иловагӣ	---//---	4	2,7,8,10
8	Бӯчаи асосӣ ва баҳисобгирӣ масъулиятнокӣ	---//---	4	2,7
9	Бӯчаи ҷандирӣ ва тафовут	---//---	4	2,7,8,10
10	Ҷарағини қабули қарори идорақунӣ	---//---	4	2,7,8,10

11	Сийёсати баҳисоб- гири корхона бо максади идоравӣ	---//---	2	4
12	Арзиши вақтии пул	---//---	2	2,7,8,10
13	Таҳлили сармоягузорӣ	---//---	4	2,7,8,10
14	Таҳлили лоиҳа	---//---	4	2,7,8
15	Ҳисобкунии арзиши асли бо таксироти пурраи хароҷот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда	---//---	4	2,7,8
16	Усули фармоиши ҳисобкунии хароҷот дар истеҳсолот	---//---	4	2,7,8
17	Усули ҷараёнии ҳисобкунии хароҷот дар истеҳсолот	---//---	4	2,7,8
18	Хароҷоти комплексӣ ва маҳсулоти ғайриасосӣ	---//---	4	2,7,8
	Ҷамъ		64	

Қоида ва тартиби гузаронидани машғулиятҳо

Иштирок дар дарсо

Донишҷӯ бояд дар дарсо иштирок намуда, матни лексияро сабт карда гирад. Дар ҳолати бе сабаби узрнок дар 25% машғулиятҳо иштирок накардан, бо пешниҳоди устод донишҷӯ аз омӯзиши фан хорич карда мешавад.

Тартиби дарсгузарӣ

Устод бояд бо маводҳои лозимӣ ва тайёрии хуб ба дарс ҳозир шавад. Машғулиятҳо аз лексия, дарси амалӣ ва КМРУ иборат мебошанд. Дар дарсоҳои лексионӣ устод бояд кушиш намояд, ки мафҳумҳои асосиро донишҷӯён дар дафтарҳои худ қайд карда гиранд.

Кори мустак лона тахти рохбарии устод (КМРУ)

Дар КМРУ донишҷӯён супоришҳои аз тарафи устод дар лексия гирифта шонро бо ёрии устод иҷро менамоянд.

Кори мустак лонаи донишҷӯ

Донишҷӯён дар хона супоришҳои дар дарсҳои амалӣ гирифташонро мустақилона иҷро менамоянд.

Имтиҳонҳо

Дар давоми ҳар як нимсола ду имтиҳони фосилавӣ дар ҳафтаи 7-ум ва 14-ум ва дар охири нимсола (ҳафтаи 16-ум) имтиҳони ҷамъ астӣ қабул карда мешавад.

Имтиҳони фосилавии 1-ум тестҳо аз мавзӯҳои №№1-4 (дар курси 4 мавзӯҳои №№10-13)-ро дар бар мегирад.

Баҳо аз рӯи ҳолҳои имтиҳони фосилавии 1-ум

Нишондиҳанда	Ҳолҳо	Вазни қиёсӣ, %
Иҷроиши супоришҳои имтиҳони фосилавии 1-ум	75	75
Вазифаи хонагӣ	10	10
Иштирок ба дарсҳо	5	5
Қорҳои мустақилона	10	10
Ҳамагӣ	100	100

Имтиҳони фосилавии дуюм тестҳо аз мавзӯҳои №№5-9 (дар курси 4 мавзӯҳои №№14-17)-ро дар бар мегирад.

Баҳо аз рӯи ҳолҳои имтиҳони фосилавии 2-юм

Нишондиҳанда	Ҳолҳо	Вазни қиёсӣ, %
Иҷроиши супоришҳои имтиҳони фосилавии 2-юм	75	75
Вазифаи хонагӣ	10	10
Иштирок дар дарсҳо	5	5
Қорҳои мустақилона	10	10
Ҳамагӣ	100	100

Баҳои донишазхудкунии донишҷӯ

Дониши донишҷӯ чунин баҳогузорӣ карда мешавад:

Барои тестҳои ҳар як мавзӯъ 3 ҳол, барои саволҳои ҳамаҷиба 6 ҳол ва барои ҳалли масъала 16 ҳол дода мешавад.

Вазифаи ҳонагӣ 8 супориш ҳар кадоме 1,25 ҳол ҳамагӣ -10 ҳол;

Қорҳои мустақилона - 10 ҳол;

Ишғирок ба дарс - 5 ҳол.

Барои вайрон кардани низоми таҳсини донишҷӯ бо таърифи ҷил ҷаримаситонӣ карда мешавад:

- истифодаи телефони мобилӣ - 5 ҳол;

- бе либоси муқаррашуда ба дарс омадан - 5 ҳол;

- ба дарс дер мондан - то 5 ҳол;

- барои дарс байни ҳам гап задан - то 5 ҳол;

- барои лексия нанавиштан -то 5 ҳол.

Имтиҳони фосилавӣ -2 то 100 ҳоли ҳар кадоме, ҳамагӣ 200 ҳол.

Дар охири нимсола имтиҳони ҷамъбасти аз рӯи низоми 100 ҳол қабул карда мешавад.

Баҳои ҷамъбасти аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$B_ч = ((P_1 + P_2) / 2) * 0,5 + ИЧ * 0,5,$$

дар ин ҷо P₁, P₂-мувофиқан ҳолиҳои дар имтиҳони фосилавӣ баҳо ва 2-юм гирифташуда ва ИЧ баҳои имтиҳони ҷамъбасти мешавад.

Низоми баҳогузорӣ

Баҳогузорӣ аз рӯи низоми ҳарфӣ	Ифодаи ададии ҳолҳо	Ифодаи ғоизӣ	Ифодаи анъанавии баҳо
A+	4,0	95 -100	Аъло
A-	3,67	90 -94	
B+	3,33	85 -89	Хуб
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	
C+	2,33	70 -74	Қаноатбахш
C	2,0	65 -69	
C-	1,6	60-64	
D+	1,33	55-59	
D	1,0	50-54	
Fx	0	45-49	Ғайриқаноатбахш
F	0	0-44	Ғайриқаноатбахш

Саволҳои тестӣ

1. Истифодаи Ҷараандағони иттилооти баҳисобгирии муҳосибиро номбар кунед.
2. Фарқияти асосии байни баҳисобгирии идоравӣ ва баҳисобгирии молиявиро номбар кунед.
3. Чараҳои қабули қарор аз кадом қисмҳо иборат аст?
4. Дар зери тафҳуми хароҷот чӣ фаҳмида мешавад?
5. Нисбат ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот кадом намудҳои хароҷот мавҷуд аст?
6. Аз рӯи функсияҳои идоракунии намудҳои хароҷотро номбар кунед?
7. Аз рӯи дараҷаи миёна намудҳои хароҷотро номбар кунед?
8. Аз рӯи таркиб кадом намудҳои хароҷотро медеонед?
9. Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ чӣ гуна ифода карда мешавад?
10. Аз тарзи ба арзиши асли мансубдори кадом намудҳои хароҷотро медеонед?
11. Хароҷоти тағйирёбанда чист?
12. Хароҷоти доимӣ чист?
13. Соҳаи релевантӣ чист?
14. Хароҷоти зинашакл чӣ гуна хароҷот мебошад?
15. Ба хароҷоти тичоратӣ чӣ дохил мешавад?
16. Хароҷоти маъмури аз кадом унсурҳо иборат аст?
17. Хароҷоти истеҳсоли аз кадом унсурҳо иборат аст?
18. Кадом хароҷот ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда мешаванд?
19. Кадом хароҷот ба хароҷоти давр мансуб доништа мешавад?
20. Ду намуди масолихро номбар карда бо мисолҳо фаҳмонед.
21. Талабот ба масолиҳ кадом функсияҳоро иҷро мекунад?
22. Барои баҳодихии захираҳои масолиҳ кадом усулҳои истифода бурда мешаванд?
23. Формулаи Уилсонро нависед.
24. Ҳангоми баҳисобгирии музди меҳнат кадом ҳуҷҷатҳои аввала истифода бурда мешаванд?
25. Ду намуди музди меҳнатро номбар кунед.
26. Шаклҳои музди меҳнатро номбар кунед.
27. Бефаволияти чист?
28. Намудҳои бефаволиятиро номбар кунед?
29. Вақти аз меъёр зиёд чӣ гуна вақт аст?

30. Мукофотпулӣ бо усули Хелсӣ аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?
31. Моҳияти усули ФИФО-ро баён кунед?
32. Моҳияти усули ЛИФО-ро баён кунед?
33. Даромади маржиналӣ чист?
34. Даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот чист?
35. Нуктаи безарарӣ чист?
36. Тарзҳои муайянкунии нуктаи безарариро номбар кунед.
37. Нуктаи безарарӣ бо ифодаи натуралӣ чи гуна муайян карда мешавад?
38. Нуктаи безарарӣ бо ифодаи пулӣ чи гуна муайян карда мешавад?
39. Маржаи бехатарӣ чист?
40. Маржаи бехатарӣ чиро нишон медиҳад?
41. Хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот чӣ гуна бузургӣ мебошад?
42. Хароҷоти доимӣ дар воҳиди маҳсулот чӣ гуна бузургӣ мебошад?
43. Хароҷоти умумӣ дар воҳиди маҳсулот чӣ гуна бузургӣ мебошад?
44. Фоидаи соф (баъд аз андозсупоридан) аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?
45. Маржаи бехатарӣ бо фоиз аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?
46. Кадом усулҳои ифодакунии маҷмӯи хароҷотро нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ медонед?
47. Моҳияти усули максимум ва минимумро баён кунед.
48. Моҳияти усули визуалиро баён кунед.
49. Моҳияти усули таҳлили ҳисобхоро баён кунед?
50. Баргарӣ ва камбудии усули максимум ва минимум аз чӣ иборат аст?
51. Хароҷоти иловагӣ ба шӯъбаҳои истехсолӣ ва хизматрасонӣ дар асоси чӣ тақсим карда мешавад?
52. Коэффитсиентҳои тақсимкунии хароҷоти иловагиро номбар кунед.
53. Фоизҳои тақсимкунии хароҷоти иловагиро номбар кунед?
54. Усулҳои азнавтақсимкунии хароҷоти иловагиро аз шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истехсолӣ номбар кунед.
55. Моҳияти усули тақсимоти бевосита ро баён кунед.

56. Моҳияти ӯсули тақсимои қадам ба қадамро баён кунед.
57. Моҳияти ӯсули тақсимои такрориро баён кунед.
58. Моҳияти ӯсули тақсимои байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳоро баён кунед.
59. Дар ҳолати харочоти тақсимкардашуда аз харочоти аслии зиёд будан чӣ гуна мукотиботи муҳосибӣ навишта мешавад?
60. Дар ҳолати харочоти тақсимкардашуда аз харочоти аслии кам будан чӣ гуна мукотиботи муҳосибӣ навишта мешавад?
61. Буча чист?
62. Намудҳои бучаро номбар кунед?
63. Бучаи ҷандири чист?
64. Бучаи бефосила чист?
65. Бучаи даврӣ чист?
66. Бучаи асосӣ чист?
67. Бучаи устувор чист?
68. Бахисобгирӣ масъулиятнокӣ чист?
69. Маркази хароҷот чист?
70. Маркази ғуруҳ чист?
71. Маркази ғойда чист?
72. Маркази сармоягузори чист?

Адабиёт

1. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами М. 2000.
2. К. Друри. Управленческий и производственный учёт М. 2002.
3. В.Э. Керимов Бухгалтерский управленческий учет М. «Дашков и К^о». 2006.
4. Н.П.Ковдраков,М.А.Иванова Бухгалтерский управленческий учет: Учебное пособие.-Инфра –М, 2005.
5. Иващенко В.Б. Бухгалтерский управленческий учет. Учебник - Юристъ, М. 2003.
6. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета. М. 2001.
7. Управленческий учет. Алматы – 2000
8. Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер Бухгалтерский учет. Управленческий аспект. «Финансы и статистика», М.2001.

9. Управленческий учет. Под редакцией А. Д. Шеремет. ИД ФБК ПРЕСС, Москва 2000.
10. Управленческий учет. Душанбе – 2003.
11. Положение по бухгалтерскому учёту «Учетная политика предприятия» (УПП 1/99).
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоби молиявӣ», №702 аз 25 марти соли 2011.
13. План счетов бухгалтерского учета финансово – хозяйственной деятельности хозяйствующих субъектов и методические указания по его применению. Утвержден приказом Минфина РТ от 5 марта 2004г. №28. 166с.
14. Методические рекомендации по переходу на ведение бухгалтерского учета в соответствии с требованиями МСФО. Утвержден приказом Минфина РТ от 27 мая 2004г. №68. 72с.

Мавзӯи 1. Шайдоиш, вазифаи асосии «Баҳисобгирии идоравӣ» ва фарқияти асосии байни он ва «Баҳисобгирии молиявӣ»

Накшаи лексия

1. Пайдоиш ва вазифаи асосии «Баҳисобгирии идоравӣ».
2. Фарқияти асосии байни баҳисобгирии молиявӣ ва идоравӣ.
3. Чараёнӣ кабули қарор.

1. Дар ибтидо баҳисобгирии калкулятсионӣ ҳамчун қисми алоҳидаи «Баҳисобгирии муҳосибӣ» ба вуҷуд омад. Бо мурури замон камбудихои баҳисобгирии калкулятсионӣ аён шудан гирифтанд. Бо мақсади мукамалгардонии баҳисобгирии калкулятсионӣ дар як қатор мамлакатҳои пешқадам ба татбиқи усулҳои нави баҳисобгирии хароҷот дар истехсолот ва муайянкунии арзиши аслии шурӯъ намуданд, ки ин баҳисобгирии калкулятсиониро ба баҳисобгирии истехсолӣ табдил дод. Дар чараёни инкишофи худ баҳисобгирии истехсолӣ ба ғайр аз баҳисобгирӣ дигар функцияҳои идоракуниро, аз қабили банақшагирӣ, назорат, таҳлил, кабули қарор дар худ гирифт, ки вайро ба баҳисобгирии идоравӣ табдил дод.

Баҳисобгирии идоравӣ ҳамчун зерсистемаи мустақили баҳисобгирии муҳосибӣ дар ИМА ба вуҷуд омад. Ассотсиатсияи муҳосибони Америка инро соли 1972 расман эътироф намуда, барномаҳои он ба тайёр намудани мутахассисон дар соҳаи баҳисобгирии идоравӣ қар карда баромад. Ба ҳатмқунандагони ин барнома тахассуси муҳосиб - таҳлилгар дода мешуд. Дар як мудати кӯтоҳ ин зерсистема дар мамлакатҳои Аврупо, Ҷопон, Канада ва дигар мамлакатҳо паҳн гардид. Дар мамлакатҳои мутараққӣ дар ба роҳ мондан ва бурдани баҳисобгирии идоравӣ то 90% вақти қарӣ ва дигар захираҳои хароҷоти умумии ба роҳ мондан ва бурдани баҳисобгирии муҳосибӣ сарф карда мешавад.

Баҳисобгирии муҳосибӣ аз қисмҳои зерин иборат аст:

- а) баҳисобгирии молиявӣ
- б) баҳисобгирии идоравӣ

Баҳисобгирии молиявӣ иттилоотро асосан барои истифодабарандагони берунӣ тайёр мекунад. Баҳисобгирии

идоравӣ иттилоотро барои истифодабарандагони дохилӣ тайёр мекунад.

Ба ақидаҳои олимони амрикоӣ Ч.Т.Хорнгрен ва Дж. Фостер баҳисобгирии истехсолӣ ин баҳисобгирии идоравӣ ҳамчун қисми хурди баҳисобгирии молиявӣ мебошад.

Вазифаи асосии баҳисобгирии идоравӣ аз ҳамбаста, қарқард ва пешниҳоди иттилоот барои қабули қарорҳои идоракунӣ иборат мебошад.

2. Байни баҳисобгирии молиявӣ ва идоравӣ фарқияти зерини асосӣ мавҷуданд:

- Мувофиқи қонуни аксарияти давлатҳо қорхонаҳои саҳҳомии қушоди масъулиятшон маҳдуд ҳар сол бояд ҳисоботро оиди вазъи молиявӣ ва натиҷаҳои фаъолияти ҳеш ба ҳома пешниҳод намоянд, новобаста аз он ки маъмурияти қорхонаҳо ин иттилоотро ғоидаовар ҳисоб мекунанд ё ин ки не. Аммо ҳисоботи идоравӣ дар ҳолате тартиб дода мешавад, ки ғоида аз онҳо аз ҳароҷот барои тартибдиҳишон зиёд бошад.

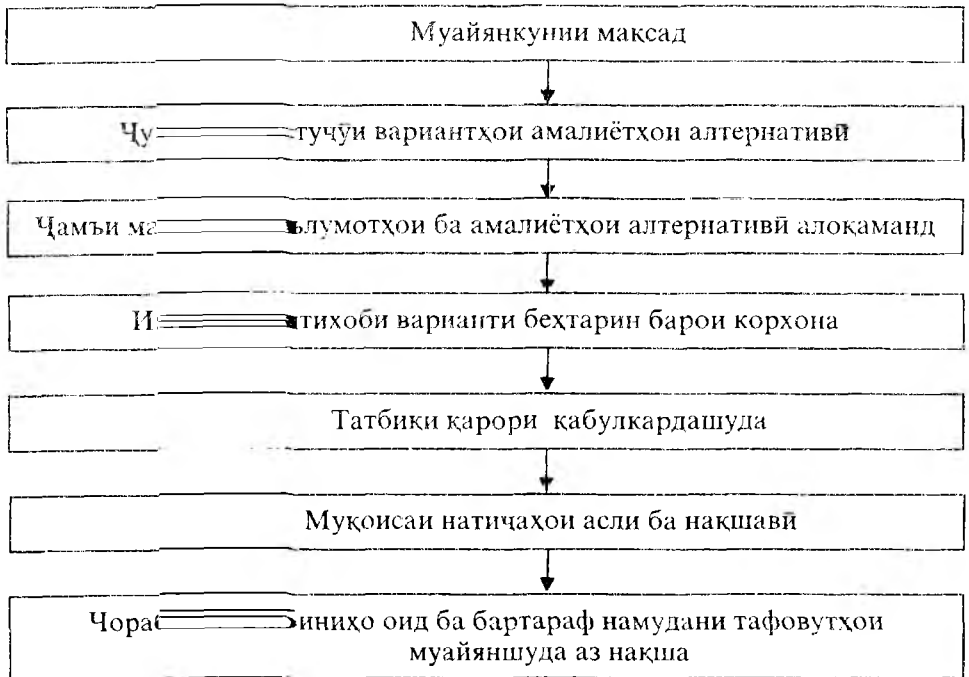
- Ҳисоботҳои молиявӣ фаъолияти қорхонаро пурра дарбар мегиранд. Ҳисоботи идоравӣ бошад як қисми фаъолияти қорхонаро дарбар мегирад.

- Баҳисобгирӣ ва ҳисоботҳои молиявӣ ба талаботҳои ҳуқуқи ва принципҳои баҳисобгирии муҳосибӣ бояд мувофиқ бошанд (Шӯро оиди стандартҳои баҳисобгирии муҳосибӣ). Қоидаи баҳисобгирӣ ва тартиб додани ҳисоботҳои идоравиро қорхона муайян мекунад.

- Ҳисоботҳои молиявӣ иттилоотро оиди амалиётҳои дар қорхона гузашта дарбар мегиранд. Ҳисоботҳои идоравӣ ҳисоботро оиди фаъолияти гузашта, ҳозира ва оянда дарбар мегиранд.

- Ҳамчун пурраи ҳисоботи молиявӣ ҳар як соҳтори соҳибқорӣ сола як маротиба ҳоп мешавад, дар шакли нопурра бошад, дар шаш моҳ як маротиба. Ҳисоботҳои идоравӣ бошад аз рӯи талабот тартиб дода мешавад.

3. Қараёни қабули қарор аз қисмҳои зерин иборат аст:

Қайд кардан лозим аст, ки панҷ блоки аввала чараҳои банақшагириши ва ду блоки охирин чараҳои идоракуниро ташкил медиҳанд.

Пеш аз ҳама мақсади фаъолияти корхона муайян карда мешавад.

Баъд аз ин вариантҳои амалиётҳои алтернативӣ ҷустуҷӯ карда мешаванд.

Ба ин вариантҳо зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот барои бозорҳои мавҷуда, зиёд намудани ҳаҷми маҳсулот барои бозорҳои нав, истеҳсоли маҳсулоти нав барои бозорҳои мавҷуда ва истеҳсоли маҳсулоти нав барои бозорҳои нав мансуб дорад. Оиди вариантҳои ёфташуда маълумот ҷамъоварӣ карда мешавад. Аз байни ин вариантҳо беҳтаринашро интихоб карда, дар амал татбиқ менамоянд. Натиҷаи асли ба нақша муқоиса карда шуда, фарқиат муайян карда мешавад. Сабабҳои пайдоиши фарқиат муайян карда шуда, қарорҳои дахлдор қабул карда мешавад.

Масъалаи 1. Корхона бо иқтисоди нопурра кор мекунад. Аз вариантҳои алтернативии зерин, варианти беҳтарин муайян карда шавад:

1. 4000 воҳид маҳсулоти зиёдатӣ барои бозорҳои мавҷуда истеҳсол карда шавад ва бо нархи 100 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 80 сомониро ташкил медиҳад.
2. 4000 воҳид маҳсулоти зиёдатӣ барои бозорҳои нав истеҳсол карда шавад ва бо нархи 110 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 85 сомониро ташкил медиҳад.
3. 4000 воҳид маҳсулоти нав барои бозорҳои мавҷуда истеҳсол карда шавад ва бо нархи 130 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 95 сомониро ташкил медиҳад.
4. 4000 воҳид маҳсулоти нав барои бозорҳои нав истеҳсол карда шавад ва бо нархи 125 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 95 сомониро ташкил медиҳад.

Ҳал. Барои вариантҳои алтернативӣ натиҷаи молиявиро муайян мекунем:

1. Даромад аз фурӯш 4 000x100	400 000
Харочот 4 000x80	320 000
Фоида	80 000.
2. Даромад аз фурӯш 4 000x110	440 000
Харочот 4 000x85	340 000
Фоида	100 000.
3. Даромад аз фурӯш 4 000x130	520 000
Харочот 4 000x95	380 000
Фоида	140 000.
4. Даромад аз фурӯш 4 000x125	500 000
Харочот 4 000x95	380 000
Фоида	120 000.

Натиҷаи ҳисоб нишон медиҳад, ки варианти беҳтарин варианти 3 мебошад.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Истифодабаза _____ андағони иттилооти муҳосибиро номбар кунед.
 - А) Маъмури _____ т, муассисон.
 - В) Дохилӣ ва _____ берунӣ.
 - С) Идораҳои _____ андоз, сохторҳои кудратӣ.
 - Д) Саҳомон _____ маъмурият.
2. Ба ақидаҳои _____ олимони амрикоӣ Ч.Т.Хорнгрен ва Дж. Фостер баҳисобгирии _____ стехсолӣ чист?
 - А) Ин ба _____ ҳисобгирии идоравӣ чамъи қисми хурди баҳисобгирии _____ молиявӣ мебошад.
 - В) Ин ба _____ ҳисобгирии идоравӣ чамъи қисми хурди баҳисобгирии _____ андоз мебошад.
 - С) Ин ба _____ ҳисобгирии идоравӣ чамъи қисми хурди баҳисобгирии _____ ҳои молиявӣ ва андоз мебошад.
 - Д) Ин баҳисобгирии андоз чамъи қисми хурди баҳисобгирии молиявӣ мебошад.
3. Чараёни қарор _____ ули қарор аз кадом қисмҳои иборат аст?
 - А) Чараёни _____ банақшагирий, чараёни бартарарфкунии хатогӣ.
 - В) Чараёни _____ бартарарфкунии хатогӣ, чараёни идоракунӣ.
 - С) Чараёни _____ бартарарфкунии хатогӣ, чараёни қабули қарор.
 - Д) Чараёни _____ банақшагирий, чараёни идоракунӣ.
4. Вазифаи асосии баҳисобгирии идоравӣ аз чӣ иборат аст?
 - А) Ҷамъбасти _____ ва коркарди иттилоот.
 - В) Ҷамъбасти _____ ва пешниҳоди иттилоот барои қабули қарори идоракунӣ.
 - С) Ҷамъбасти _____ ва коркард ва пешниҳоди иттилоот барои қабули қарори идоракунӣ.
 - Д) Ҷамъбасти _____ аст, коркард ва пешниҳоди иттилоот ба истифодабарандагони беруна.
5. Кадом истифодабарандагони иттилооти муҳосибии идоравиро мебаронад?
 - А) Маъмури _____ соҳибони корхона, саҳомон, менечерҳои _____ устоҳо, коргарони корхона.
 - В) Маъмури _____ соҳибони корхона.
 - С) Идораҳои _____ андоз, соҳибони корхона.
 - Д) Идораҳои _____ омӯри, идораҳои андоз.
6. Ҳисоботҳои _____ молиявӣ барои кӣ таъин шудаанд.
 - А) Идораҳои _____ андоз, маъмурият.
 - В) Истифодабарандагони беруна, соҳибони корхона.
 - С) Истифодабарандагони дохилӣ.
 - Д) Истифодабарандагони беруна.

7. Баҳисобгирии идоравӣ ҳамчун зерсистемаи мустақили баҳисобгирии муҳосибӣ дар кучо пайдо шуд?

- А) Фаронса.
- В) Испания.

С) Русия.

Д) ИМА.

8. Ассотсиатсияи муҳосибони Амрико кадом сол баҳисобгирии идоравиро ҳамчун зерсистемаи баҳисобгирии муҳосибӣ ғайроф кард?

А) 1972.

В) 1960.

С) 1975.

Д) 1990.

9. Дар натиҷаи чӣ баҳисобгирии калкулятсионӣ ба баҳисобгирии истехсолӣ табдил ёфт?

А) Татбиқи усулҳои нави баҳисобгирии хароҷот дар истехсолот.

В) Татбиқи усулҳои калкулятсионӣ.

С) Татбиқи усулҳои нави баҳисобгирии хароҷот дар истехсолот, муайянкунии арзиши асли.

Д) Қабули қарори идоракунӣ.

10. Дар натиҷаи чӣ баҳисобгирии истехсолӣ ба баҳисобгирии идоравӣ табдил ёфт?

А) Дар натиҷаи дар худ гирифтани банақшагирӣ, назорат, таҳлил, қабули қарор.

В) Дар натиҷаи дар худ гирифтани банақшагирӣ, назорат, таҳлил.

С) Дар натиҷаи дар худ гирифтани банақшагирӣ, назорат, қабули қарор.

Д) Дар натиҷаи қабули системаи ҳисобҳо, дар худ гирифтани банақшагирӣ, назорат, қабули қарор.

11. Ҳисоботҳои идоравӣ барои кӣ таъин шудаанд.

А) Идораҳои андоз, маъмурият.

В) Истифодабарандагони беруна, соҳибони корхона.

С) Истифодабарандагони дохилӣ.

Д) Менечерҳо, аудиторҳо, устоҳо.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Қорхона бо иқтисодии нопурра кор мекунад. Аз вариантҳои алтернативии зерин, варианти беҳтарин муайян карда шавад:

1. 6000 воҳид маҳсулоти зиёдатӣ барои бозорҳои мавҷуда истеҳсол карда шавад ва бо нархи 110 сомони фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 85 сомони ро ташкил медиҳад.

2. 6000 воҳид маҳсулоти зиёдатӣ барои бозорҳои нав истеҳсол карда шавад ва бо нархи 110 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 90 сомони ро ташкил медиҳад.

3. 6000 воҳид маҳсулоти нав барои бозорҳои мавҷуда истеҳсол карда шавад ва бо нархи 130 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 100 сомони ро ташкил медиҳад.

4. 6000 воҳид маҳсулоти нав барои бозорҳои нав истеҳсол карда шавад ва бо нархи 135 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 120 сомони ро ташкил медиҳад.

Масъалаи 2. Қорхона бо иқтисодии нопурра кор мекунад. Аз вариантҳои алтернативии зерин, варианти беҳтарин муайян карда шавад:

1. 8000 воҳид маҳсулоти зиёдатӣ барои бозорҳои мавҷуда истеҳсол карда шавад ва бо нархи 120 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 85 сомони ро ташкил медиҳад.

2. 8000 воҳид маҳсулоти зиёдатӣ барои бозорҳои нав истеҳсол карда шавад ва бо нархи 110 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 90 сомони ро ташкил медиҳад.

3. 8000 воҳид маҳсулоти нав барои бозорҳои мавҷуда истеҳсол карда шавад ва бо нархи 130 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 100 сомони ро ташкил медиҳад.

4. 8000 воҳид маҳсулоти нав барои бозорҳои нав истеҳсол карда шавад ва бо нархи 135 сомонӣ фурӯхта шавад. Харочот барои воҳиди маҳсулот 105 сомони ро ташкил медиҳад.

Мавзӯи 2. Таснифоти харочот

Нақшаи лексия

1. Харочоти асли ва нақшавӣ
2. Харочоти тағйирёбанда, доимӣ ва зинашакл.
3. Харочоти умумӣ ва миёна.
4. Харочоти истехсолӣ, тичоратӣ ва маъмурӣ.
5. Харочоти бевосита ва бавосита.
6. Харочот ба маҳсулот ва харочоти давраи ҳисоботӣ

1. Одатан дар зери мафҳуми харочот истеъмоли захира ё ин ки пул, ки барои мол ё ин ки хизмат пардохт намудан лозим аст, фаҳмида мешавад. Харочотро аз рӯи аломатҳои зерин тасниф кардан мумкин аст:

1. аз рӯи таркиб: асли, нақшавӣ ё ин ки пешгуишуда;
2. нисбат ба ҳаҷми истехсолот: тағйирёбанда, доимӣ ва зинашакл;
3. аз рӯи дараҷаи миёна: умумӣ, миёна.
4. аз рӯи функцияҳои идоракунӣ – истехсолӣ, тичоратӣ ва маъмурӣ
5. аз тарзи ба арзиши асли мансуб доништан: бавосита ва бевосита.
6. аз рӯи тартиби ба давр мансубдорӣ: харочоти даврӣ ва арзиши асли.

Харочоти нақшавӣ- харочоте мебошад, ки дар нақша ё ин ки бучети корхона нишон дода шудааст. Харочоти асли баъди фаъолияти корхона аз рӯи ҳуҷжатҳои аввалаи муҳосибӣ муайян карда мешавад. Дар аксарияти мавридҳо байни харочоти асли ва нақшавӣ фарқият ба амал меояд. Барои бартараф намудани ин фарқият чораҳои зарурӣ андешида мешавад.

2. Харочоте, ки ба ҳаҷми истехсоли маҳсулот мутаносиби роста аст, харочоти тағйирёбанда (ХТ) номида мешавад. Ин чунин маъно дорад, ки агар ҳаҷми истехсол ё ин ки фурӯши маҳсулот ду маротиба зиёд шавад, харочоти тағйирёбанда низ ду маротиба зиёд мешавад.

Харочоте, ки аз ҳаҷми истехсолот ё ин ки фурӯш вобаста нест, харочоти доимӣ (ХД) номида мешавад.

Харочоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот бузургии доимӣ мебошад. Харочоти доимӣ дар воҳиди маҳсулот бузургии тағйирёбанда мебошад. Бо зиёд шудани ҳаҷми

истехсол ё ин ки фурӯши маҳсулот хароҷоти доимӣ дар воҳиди маҳсулот кам мешавад.

Маҷмӯи хароҷот (МХ), маҷмӯи даромад (МД), хароҷоти тағйирёбанда (ХТ), хароҷоти доимӣ (ХД) дар расми 1 нисбат ба системаи координата инъикос карда шудаанд.

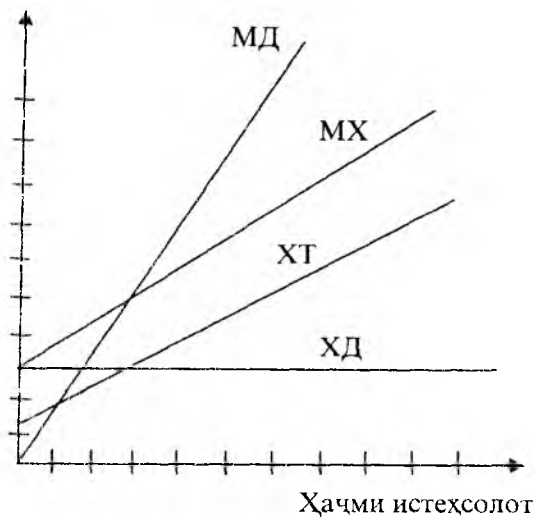
Бо зиёд шудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот маҷмӯи хароҷот дар воҳиди маҳсулот ба хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот наздик мешавад.

Соҳае, ки дар он маҷмӯи хароҷотро нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ хаттӣ ифода намудан мумкин аст, соҳаи релевантӣ номида мешавад. Дар соҳаи релевантӣ

$$y = a + vx, \quad (1)$$

дар ин ҷо a - хароҷоти доимӣ, v - хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот ва x - ҳаҷми маҳсулот мебошад.

Маҷмӯи даромад
ва хароҷот

Расми 1.

Масъалаи 1. Дар давраи ҳисоботӣ маҷмӯи хароҷот 700 000 сомони ро ташкил медиҳад. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот 60 000 воҳид ва хароҷоти доимӣ 100 000 сомони ро ташкил дод. Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ хаттӣ ифода карда шавад.

Ҳал. Мувофиқи формулаи (1) ҳосил мекунем:

$$700\ 000 = 100\ 000 + v \cdot 60\ 000;$$

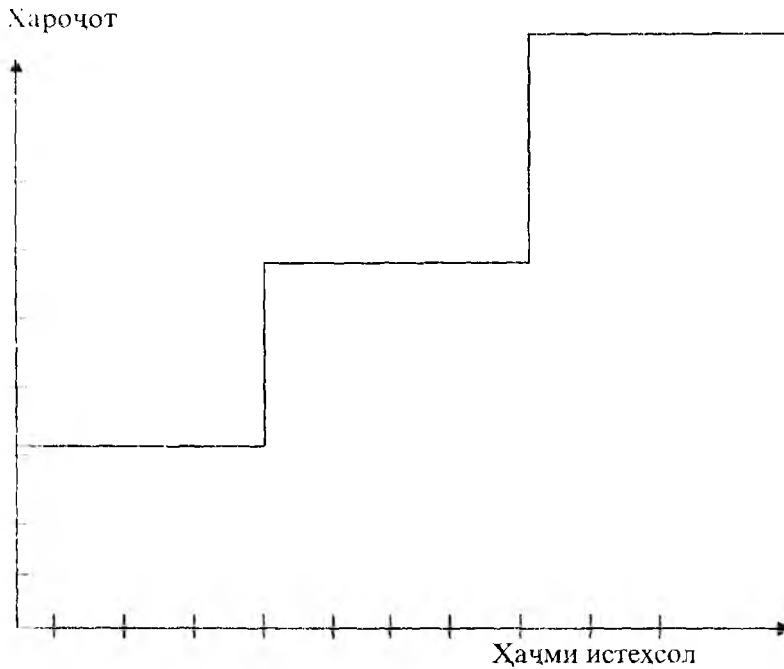
$$v = 600\ 000 / 60\ 000;$$

$$v = 10 \text{ сомонӣ.}$$

Ҳамин тариқ, ҳосил мекунем:

$$y = 100\ 000 + 10x.$$

Берун аз соҳаи релевантӣ ҳама намуди хароҷот тағйир
меёбад. Дар ин ҳолат мо хароҷоти зинашаклро ҳосил мекунем,
ки дар расми 2 инъикос карда шудааст.

Расми 2.

Масалан, вақте, ки зиёдкунии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот аз соҳаи релевантӣ берун мешавад, дар корхона назоратчиҳои нав ба қор қабул карда шуда, бинои нав барои нигоҳдории маҳсулот иҷора гирифта мешавад. Дар ин ҳолат хароҷоти доимӣ тағйир ёфта, хароҷоти зинашакл ҳосил мешавад.

Хароҷоте (даромад), ки дар натиҷаи истеҳсоли якчанд воҳиди иловагӣ ба амал меояд, хароҷоти (даромади) афзуншаванда (иловагӣ ё ин ки дифференсиронидашуда) номида мешавад.

Хароҷоте, ки аз қабули қарор вобаста аст, хароҷоти релевантӣ номида мешавад.

Хароҷоте, ки аз қабули қарор вобаста нест, хароҷоти гайрирелевантӣ номида мешавад.

3. Тамоми хароҷоти ягон давраи ҳисоботӣ хароҷоти умумии ин давраро ташкил медиҳад. Хароҷоти умумии давра ба хароҷоти умумии истеҳсолӣ ва гайриистеҳсолӣ ҷудо мешавад. Барои муайян намудани ҷоида дар давраи тадқиқшаванда хароҷоти миёнаи истеҳсолиро доништан лозим аст. Барои муайян намудани хароҷоти миёна хароҷоти умумии истеҳсолиро ба маҷмӯи маҳсулоти истеҳсолқарда тақсим намудан лозим аст. Дар ҳолати умумӣ барои муайян намудани хароҷоти миёна хароҷоти умумиро ба маҷмӯи маҳсулоти истеҳсолқарда тақсим намудан лозим аст.

Масъалаи 2. Хароҷоти умумии истеҳсолӣ дар давраи ҳисоботи 2 000 000 сомониро ташкил дода ба миқдори 40 000 воҳид маҳсулот истеҳсол қарда шуд. Хароҷоти миёна барои воҳиди маҳсулот муайян қарда шавад.

Ҳал. Барои хароҷоти миёнаро дар воҳиди маҳсулот ($XM_{\text{воҳ}}$) муайян намудан хароҷоти умумиро ба миқдори маҳсулоти истеҳсолқарда тақсим намудан лозим аст, яъне

$$XM_{\text{воҳ}} = 2\,000\,000 / 40\,000 = 50 \text{ сомонӣ.}$$

4. Чӣ хеле дар боло қайд намудем, аз рӯи функцияи идоракунии хароҷот ба истеҳсолӣ, маҷмӯрӣ ва тичоратӣ ҷудо мешавад. Ба хароҷоти истеҳсолӣ ашёи хом ва масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ ва хароҷоти иловагӣ мансуб мебошанд. Ин хароҷот арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолқардашударо ташкил медиҳад.

Ба харочоти маъмурӣ музди меҳнати роҳбарият, харочоти сафари хизмати маъмурият, истехлоки бинои маъмурӣ (ичораи бинои маъмурӣ, агар вай ичора гирифта шуда бошад), харочоти конселярӣ, истехлоки воситаҳои асосии дар бинои маъмурӣ истифодашаванда мансуб мебошанд.

Ба харочоти тичоратӣ музди меҳнати фурушандаҳо, реклама, харочот барои бастан, бор кардан, харочоти нақлиётӣ, ичорапулии биное, ки барои фуруши мол ба ичора гирифта шудааст, истехлоки таҷҳизоти савдо мансуб мебошанд.

Масъалаи 3. Аз рӯи маълумоти зерин:

	сомонӣ
ашёи хом ва масолеҳи асосӣ	80 000
музди меҳнати коргарони асосӣ	70 000
истехлоки таҷҳизоти истехсолӣ	10 000
реклама	5000
музди меҳнати фурушандаҳо	60 000
музди меҳнати маъмурият	20 000
истехлоки таҷҳизоти савдо	5 000
харочоти нақлиётӣ барои ба фуруш бурдани мол	10 000
харочоти конселярӣ	5 000

харочоти истехсолӣ, маъмурӣ ва тичоратӣ муайян карда шаванд.

Ҳал. Мувофиқи мафҳумҳои дохил намуда ҳосил мекунем:

Харочоти истехсолӣ = 80 000 + 70 000 + 10 000 = 160 000 сомонӣ.

Харочоти тичоратӣ = 5 000 + 60 000 + 5 000 + 10 000 = 80 000 сомонӣ.

Харочоти маъмурӣ = 20 000 + 5 000 = 25 000 сомонӣ.

5. Харочоти истехсолӣ ба харочоти бевосита ва бавосита ҷудо мешавад. Харочоти бевосита хароҷоте мебошад, ки бевосита ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда мешавад. Ба хароҷоти бевосита ашёи хом ва масолеҳи асосӣ ва музди меҳнати коргарони асосӣ мансубанд. Хароҷоти бавосита бошад, аз рӯи ягон коэффитсиент ё ин ки меъёр ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда мешавад. Ба хароҷоти бавосита хароҷоти иловагӣ мансуб аст.

6. Чӣ хеле дар боло қайд намудем, хароҷоти истехсолӣ ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда мешавад. Хароҷоти маъмурию тичоратӣ бошад, ба арзиши аслии маҳсулот дохил

карда намешаванд. Онҳо ҳамчун хароҷоти давраи ҳисоботӣ дида баромада шуда, аз даромади давраи ҳисоботӣ пурра тарҳ карда мешавад.

Масъалаи 7. Аз рӯи маълумоти зерин

	сомонӣ
ашёи хом ва масолеҳи асосӣ	100 000
музди меҳнати коргарони асосӣ	90 000
истехлоки таҷҳизоти истеҳсолӣ	40 000
реклама	15 000
музди меҳнати фурӯшандаҳо	70 000
музди меҳнати маъмурият	20 000
истехлоки таҷҳизоти савдо	25 000
хароҷоти нақлиётӣ барои ба фурӯш бурдани мол	15 000
хароҷоти канселарӣ	15 000
арзиши аслии маҳсулот (AA_{\max}) ва хароҷоти давраи ҳисоботӣ муайян карда шаванд.	

Ҳал. $AA_{\max} = 100\,000 + 90\,000 + 40\,000 = 230\,000$ сомонӣ.

Хароҷоти давраи ҳисоботӣ $= 15\,000 + 70\,000 + 20\,000 + 25\,000 + 15\,000 + 15\,000 = 160\,000$ сомонӣ.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

- Нисбат ба ҳаҷми истеҳсолот кадом намудҳои хароҷот мавҷуд аст?
 - Хароҷоти миёна ва умумӣ.
 - Доимӣ, тағйирёбанда.
 - Доимӣ, тағйирёбанда, миёна.
 - Доимӣ, тағйирёбанда, зинашакл.
- Қадам хароҷот ба арзиши аслии маҳсулот мансуб дониста мешавад?
 - Масолеҳ, хароҷоти музди меҳнат.
 - Хароҷоти маъмурият ва тиҷоратӣ.
 - Масолеҳ, хароҷоти маъмурият ва тиҷоратӣ.
 - Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ, хароҷоти музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
- Маҷмӯи хароҷот чӣ гуна нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда мешавад?
 - $y = a + vx^2$, дар ин ҷо a - хароҷоти доимӣ, v - хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот, x - ҳаҷми фурӯш.
 - $y = a + v$.

С) $y = a + vx$.

Д) $y = \frac{v}{a}x$.

4 Намудҳои харочотро аз рӯи функсияҳои идоракунии номбар кунед.

- А) Истехсолӣ, тичоратӣ.
- В) Маъмури, тичоратӣ.
- С) Истехсолӣ, маъмури.
- Д) Истехсолӣ, маъмури, тичоратӣ.

5 Харочоти тағйирёбанда чист?

- А) Харочоте, ки аз ҳаҷми истехсолот вобаста аст.
- В) Харочоте, ки ба ҳаҷми истехсолот мутаносиби роста аст.
- С) Харочоте, ки аз ҳаҷми истехсолот ғайрихаттӣ вобаста аст.
- Д) Харочоте, ки дар соҳаи релевантӣ доимӣ аст.

6 Ба харочоти маъмури чӣҳо мансубанд?

- А) Харочоти сафарӣ хизматӣ роҳбарият, истехлоки бинои маъмури, харочоти конселярӣ ва ғайра.
- В) Истехлоки таҷхизоти савдо, истехлоки бинои маъмури ва ғайра.
- С) Харочоти конселярӣ, истехлоки таҷхизоти савдо ва ғайра.
- Д) Ашён хом, иҷрапулӣ барои бинои маъмури ва ғайра.

Қадам харочот ба харочоти давр мансуб мебошад.

- А) Ашён хом ва масолеҳи асосӣ.
- В) Харочоти маъмурию тичоратӣ.
- С) Харочоти иловагӣ ва харочоти маъмури.
- Д) Харочоти иловагӣ, харочоти маъмури, харочоти тичоратӣ.

7 Намудҳои харочот аз рӯи дараҷаи миёна номбар карда шаванд.

- А) Тағйирёбанда, доимӣ.
- В) Умумӣ, миёна.
- С) Тағйирёбанда, умумӣ, миёна.
- Д) Доимӣ, умумӣ, миёна.

8 Харочоти доимӣ чист?

- А) Харочоте, ки аз ҳаҷми истехсолот вобаста аст.
- В) Харочоте, ки аз ҳаҷми истехлокот вобаста аст.
- С) Харочоте, ки аз ҳаҷми истехсолот вобаста нест.
- Д) Харочоте, ки ба ҳаҷми истехсолот мутаносиби роста аст.

10. Аз рӯи тағйиб намудҳои хароҷотро номбар кунед.
- Доимӣ, тағйирёбанда.
 - Аслий, нақшавӣ.
 - Доимӣ, нақшавӣ.
 - Аслий, доимӣ, нақшавӣ.
11. Аз рӯи тарзи ба арзиши аслии объект мансубдории кадом намуди хароҷотро медонед?
- Бевосита, бавосита.
 - Доимӣ тағйирёбанда.
 - Умумӣ, миёна.
 - Зинашакл, доимӣ.
12. Хароҷоти умумии давр ба кадом намудҳо чудо мешавад?
- Истехсолӣ ва ғайриистехсолӣ.
 - Пурра ва нопурра.
 - Аслий ва нақшавӣ.
 - Доимӣ ва нақшавӣ.
13. Ба хароҷоти истеҳсолӣ чихо мансубанд?
- Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ, хароҷоти музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ
 - Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ.
 - Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ.
 - Музди меҳнат ва хароҷоти иловагӣ.
14. Аз рӯи мансубдории хароҷот ба давр ва муайянкунии фоида кадом намудҳои хароҷотро медонед?
- Хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ.
 - Хароҷоти давр ва арзиши аслии маҳсулот.
 - Хароҷоти миёна ва тағйирёбанда.
 - Хароҷоти умумӣ ва доимӣ.
15. Кадом хароҷот ба хароҷоти тичоратӣ мансуб доништа мешавад.
- Ашёи хом, реклама ва масолеҳи асосӣ.
 - Реклама мӯм фурушандаҳо хароҷот барои бастан, бор кардан ва ғайра.
 - Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
 - Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
16. Соҳаи релевантӣ чист?
- Соҳае, ки дар он маҷмӯи хароҷот ба воситаи хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда хаттӣ ифода карда мешавад.
 - Соҳае, ки дар он маҷмӯи хароҷот ба воситаи хароҷоти тағйирёбанда ва зинашакл хаттӣ ифода карда мешавад.

- С) Соҳае, ки дар он маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва зинашакл ҳаттӣ ифода карда мешавад.
 Д) Соҳае, ки дар он маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва нимтағйирёбанда ҳаттӣ ифода карда мешавад.
17. Хароҷоти зинашакл чист?
 А) Хароҷоте, ки дар соҳаи релевантӣ ба вучуд меояд.
 В) Хароҷоте, ки ҳангоми баромад аз соҳаи релевантӣ ба амал меояд.
 С) Хароҷоте, ки аз ҳаҷми истеҳсолот вобаста аст.
 Д) Хароҷоте, ки аз ҳаҷми истеҳсолот вобаста нест.
18. Зери мафҳуми хароҷот чӣ фаҳмида мешавад?
 А) Одатан дар зери мафҳуми хароҷот истеъмоли захира ё пул, ки барои мол ё ин ки хизмағ пардохт намудан лозим аст, фаҳмида мешавад.
 В) Одатан дар зери мафҳуми хароҷот истеъмоли захира ё ин ки пул фаҳмида мешавад.
 С) Одатан дар зери мафҳуми хароҷот маблағи пардохтшуда фаҳмида мешавад.
 Д) Одатан дар зери мафҳуми хароҷот сарфи қувваи корӣ фаҳмида мешавад.
19. Хароҷоти аввала аз кадом унсурҳо иборат аст?
 А) Ашъи хом ва масолеҳи асосӣ.
 В) Ашъи хом ва масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ.
 С) Ашъи хом ва масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
 Д) Ашъи хом ва масолеҳи асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
20. Хароҷоти коркард аз кадом унсурҳо иборат аст?
 А) Ашъи хом ва масолеҳи асосӣ.
 В) Ашъи хом ва масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ.
 С) Ашъи хом ва масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
 Д) Музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
21. Музди меҳнати коргарони асосӣ ва хароҷоти иловагӣ кадом намуди хароҷотро ташкил медиҳанд?
 А) Хароҷоти аввала.
 В) Хароҷоти коркард.
 С) Хароҷоти истеҳсолӣ.
 Д) Хароҷоти ғайриистеҳсолӣ.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Дар давраи ҳисоботи маҷмӯи хароҷот 1 000 000 сомони ро ташкил медиҳад. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот 50 000 воҳид ва хароҷоти доимӣ 150 000 сомони ро ташкил дод. Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ ҳатти ифода карда шавад.

Масъалаи 2. Хароҷоти умумӣ дар давраи ҳисоботи 2 500 000 сомони ро ташкил дода, ба миқдори 50 000 воҳид маҳсулот истеҳсол карда шуд. Хароҷоти миёна барои воҳиди маҳсулот муайян карда шавад.

Масъалаи 3. Аз рӯи маълумоти зерин:

	сомонӣ
ашёи хом ва масолеҳи асосӣ	180 000
музди меҳнати коргарони асосӣ	170 000
истеҳлоки таҷҳизоти истеҳсолӣ	20 000
реклама	5000
музди меҳнати фурӯшандаҳо	80 000
музди меҳнати маъмурият	20 000
хароҷоти қувваи барқ дар истеҳсолот	5 000
истеҳлоки бинои маъмури	19 000
истеҳлоки таҷҳизоти савдо	10 000
хароҷоти нақлиётӣ	10 000
хароҷоти канселярӣ	15 000
хароҷоти қувваи барқ барои рушной ва гармидиҳӣ	10 000

хароҷоти истеҳсолӣ, маъмури ва тичоратӣ муайян карда шавад

Масъалаи 4. Аз рӯи маълумоти зерин

	сомонӣ
ашёи хом ва масолеҳи асосӣ	120 000
музди меҳнати коргарони асосӣ	95 000
истеҳлоки таҷҳизоти истеҳсолӣ	45 000
хароҷоти қувваи барқ дар истеҳсолот	8 000
истеҳлоки бинои маъмури	10 000
реклама	12000
музди меҳнати фурӯшандаҳо	50 000
музди меҳнати маъмурият	25 000
истеҳлоки таҷҳизоти савдо	30 000
хароҷоти нақлиётӣ	10 000

харочоти канселярӣ	10 000
харочоти қувваи барқ барои рушной ва гармидиҳӣ	15 000
арзиши аслии маҳсулот (AA_{max}) ва харочоти давраи ҳисоботӣ муайян карда шавад.	

Масъалаи 5. Дар давраи ҳисоботи маҷмӯи хароҷот 2 000 000 сомониро ташкил медиҳад. Ҳаҷми истехсоли маҳсулот 40 000 воҳид ва харочоти доимӣ 200 000 сомониро ташкил дод. Маҷмӯи хароҷот дар воҳиди маҳсулот муайян карда шавад.

Масъалаи 6. Дар давраи ҳисоботӣ дар корхона чунин хароҷот ба амал омад:

	сомони
Масолеҳи асосӣ	40 000
Музди меҳнати коргарони асосӣ	15 000
Истехлоки таҷҳизоти истехсолӣ	5 000
Истехлоки таҷҳизоти савдо	2 000
Истехлоки бинои маъмурӣ	2 000
Бастан	1 000
Реклама	500
Хароҷот барои қувваи барқ дар истехсолот	500

Муайян карда шавад:

1. хароҷоти бевосита ва бавосита;
2. хароҷоти истехсолӣ, маъмурӣ ва тичоратӣ;
3. хароҷот ба маҳсулот ва ба давр мансуб донисташаванда.

Мавзӯи 3. Баҳисобгирии масолах

Нақшаи лексия

1. Раванди идоракунии масолах.
2. Усулҳои баҳодихии захираҳои ашёи хом ва масолах.
3. Дараҷаи оптималии фармоиш.

1. Дар ҷараёни истеҳсолот ду намуди масолах истифода бурда мешавад: асосӣ ва ғайриасосӣ. Мисол ҳангоми тайёр намудани миз, тахта масолаҳи асосӣ буда, меҳи печдор масолаҳи ғайриасосӣ мебошад.

Вакте, ки захираи масолах дар анбор нисбат ба масолах барои иҷрои фармоиш кам аст, талабот барои харид тартиб дода шуда, як нусхаи он ба шӯъбаи харид фиристода мешавад. Шӯъбаи харид фармоиш тартиб дода, як нусхаашро ба молтаъминкунанда ва нусхаи дигарашро ба шӯъбаи қабул барои назорат намудани масолаҳи воридшуда равон мекунад.

Вакте, ки мол ба шӯъбаи қабул ворид мешавад дар ин ҷо миқдор, сифат, молтаъминкунанда ва рақами фармоиш барои харид мӯйян карда мешавад. Ҳангоми қабули масолах онҳо аз назар гузаронида шуда, бо маълумотҳои борхати молтаъминкунанда ва нусхаи фармоиш барои таъмини мол муқоиса карда мешаванд.

Масолаҳи ба истеҳсолот интиқол шуда, бо ёрии талабот барои рухсати масолах назорат карда мешавад.

Талабот ду вазифаи зеринро иҷро мекунад:

- 1) ба қорманди анбор барои масолах додан иҷозат медиҳад.
 - 2) барои дар китоби асосӣ ва варақаи баҳисобгирии анбор сабткунӣ асос мешавад.
2. Барои баҳодихии захираҳои масолах ва ашёи хоми ба истеҳсолот додашуда ва захира дар охири давраи ҳисоботи боқимонда, усулҳои баҳодихии зерин истифода бурда мешаванд:
1. Идентификатсияи махсус;
 2. арзиши миёнаи баркашида;
 3. ФИФО;
 4. ЛИФО;
 5. НИФО;
 6. арзиши меъёрӣ.

Ба мохияти усулҳои 1-4 дар баҳисобгирии молиявӣ дар мавзӯи баҳисобгирии ЗММ шинос шудем. Дар ин ҷо татбиқи ин усулҳоро ҳангоми харид ва ба истехсолот додани масолах дида мебароем. Ҳангоми татбиқи усули НИФО масолах ба истехсолот бо нархи масолаҳи воридшуда рухсат дода мешавад. Дар вақти татбиқи усули арзиши меъёрӣ масолах ба истехсолот аз рӯи арзиши меъёрии муайянкардашуда, рухсат дода мешавад.

Масъалаи 1. Дар давраи ҳисоботӣ оид ба ҳаракати масолах нитилооти зерин мавҷуд аст.

Таърихи рӯз	Амалиёт	Миқдор, воҳид	Арзиши воҳид, сомонӣ	Арзиши умумӣ сомонӣ
1.01.10	Бақия	100	10	1000
5.01.10	Харид	200	11	2200
10.01.10	Харид	250	12	3000
15.01.10	Харид	200	15	3000
20.01.10	Харид	300	14	4200
26.01.10	Харид	250	16	4000
	Ҳамагӣ	1300		16400

Бақияи масолах дар охири моҳ 200 воҳид. Аз усулҳои:

а) миёнаи баркашида;

б) ФИФО;

в) ЛИФО,

истифода бурда, арзиши бақияи масолахро дар охири январ ба арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшударо муайян кунед.

Ҳал. а) Арзиши миёнаи воҳиди маҳсулот ($AA_{\text{воҳ}}$) –ро муайян мекунем. Барои ин арзиши умумии масолахро ба миқдори умумии масолах тақсим мекунем:

$$AA_{\text{воҳ}} = 16\,400 / 1\,300 = 12,61 \text{ сомонӣ.}$$

Пас арзиши бақияи масолах дар охири январ = $200 \times 12,61 = 2522$ сомонӣ.

Арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшуда = $16\,400 - 2522 = 13\,878$ сомонӣ.

б) Арзиши бақияи масолах дар охири январ = $200 \times 16 = 3\,200$ сомонӣ.

Арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшуда = $16\,400 - 3\,200 = 13\,200$ сомонӣ.

в) Арзиши бақияи масолах дар охири январ = $100 \times 10 + 100 \times 11 = 2\ 100$ сомонӣ.

Арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшуда = $16\ 400 - 2\ 100 = 14\ 300$ сомонӣ.

Масъалаи 2. Дар давраи ҳисоботӣ оид ба ҳаракати масолах иттилооти зерин мавҷудаст:

Таърихи рӯз	Амалиёт	Миқдор, вохид	Арзиши вохид, сомонӣ	Арзиши умумӣ, сомонӣ
1.01.10	Бақия	100	10	1000
5.01.10	Харид	200	11	2200
10.01.10	Рухсат шуд	250		
15.01.10	Харид	200	15	3000
20.01.10	Рухсат шуд	150		
26.01.10	Харид	250	16	4000
28.01.10	Рухсат шуд	200		

Аз усулҳои:

а) миёнаи баркашида;

б) ФИФО;

в) ЛИФО,

истифода бурда, арзиши бақияи масолахро дар охири январ ва арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшударо муайян кунед.

Ҳал. Ҳалли масъаларо дар ҷадвалҳо пешниҳод менамоем.

а) Усули миёнаи баркашида.

Таърихи рӯз	Амалиёт	Миқдор	Арзиши вохид	Арзиши умумӣ	Бақия дар охир		
					Арзиши умумӣ	Миқдор	Арзиши миёнаи вохид
1.01.10	Бақия				1000	100	10
5.01.10	Харид	200	11	2 200	3 200	300	10,67
10.01.10	Рухсат шуд	250	10,67	2667	533	50	10,66
15.01.10	Харид	200	15	3 000	3 533	250	14,13
20.01.10	Рухсат шуд	150	14,13	2 119,5	1 413,5	100	14,13
26.01.10	Харид	250	16	4 000	5 413,5	350	15,47
28.01.10	Рухсат шуд	200	15,47	3 094	2 319,5	150	15,46

Ҳамин тариқ ҳосил намудем:
 арзиши бақияи масолах дар охири январ = 2319,50 сомонӣ.
 Арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшуда = 2667
 + 2119,50+3094=7880,50 сомонӣ.

б) Усули ФИФО

Гаърихи руз	Амалиёт	Мик- дор	Ар- зиши воҳид	Ар- зиши умумӣ	Бақия дар охир		
					Арзиши воҳид	Микдор	Арзиши умумӣ
1.01.10	Бақия				10	100	1000
5.01.10	Харид	200	11	2 200	10 11	100 200	1000 2200
10.01.10	Рухсат шуд	100	10	1000	11	200	2200
10.01.10	Рухсат шуд	150	11	1650	11	50	550
15.01.10	Харид	200	15	3 000	11 15	50 200	550 3 000
20.01.10	Рухсат шуд	50	11	550	15	200	3 000
20.01.10	Рухсат шуд	100	15	1500	15	100	1500
26.01.10	Харид	250	16	4 000	15 16	100 250	1500 4000
28.01.10	Рухсат шуд	100	15	1500	16	250	4000
28.01.10	Рухсат шуд	100	16	1600	16	150	2400

Ҳамин тариқ ҳосил намудем:
 арзиши бақияи масолах дар охири январ = 2400 сомонӣ.
 Арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшуда =
 1000+1650+550+1500+1500+1600= 7800 сомонӣ.

в) Усули ЛИФО

Таърихи рӯз	Амалиёт	Мик- дор	Ар- зиши вохид	Ар- зиши умумӣ	Бақия дар охир		
					Арзиши вохид	Микдор	Арзиши умумӣ
1. 01.10	Бақия				10	100	1000
5. 01.10	Харид	200	11	2 200	10 11	100 200	1000 2200
10.01.10	Рухсат шуд	200	11	2200	10	100	1000
10.01.10	Рухсат шуд	50	10	500	10	50	500
15.01.10	Харид	200	15	3 000	10 15	50 200	500 3 000
20.01.10	Рухсат шуд	150	15	2250	10 15	50 50	500 750
26.01.10	Харид	250	16	4 000	10 15 16	50 50 250	500 750 4 000
28.01.10	Рухсат шуд	200	16	3200	10 15 16	50 50 50	500 750 800

Ҳамин тариқ ҳосил намудем:

арзиши бақияи масолах дар охири январ = 2050 сомонӣ.

Арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшуда =
2200+500+2250+3200=8150 сомонӣ.

3. Бо Q ҳаҷми фармоиши захираҳо, бо C – хароҷот барои нигоҳдории як вохид захира, бо S – хароҷоти умумии фармоиш дар давраи ҳисоботиро ишора мекунем.

Арзиши умумии фармоиш аз суммаи арзиши иҷроиш ва арзиши

нигоҳдори - $\frac{S * Q}{Q} + \frac{C * Q}{2}$ иборат мебошад.

Дарачаи фармоиш оптималӣ мешавад, агар $\frac{S * Q}{Q} = \frac{C * Q}{2}$

шавад.

Аз ин ҷо формулаи Уилсонро ҳосил мекунем:

$$Q = \sqrt{\frac{2 * S * O}{C}} \quad (1)$$

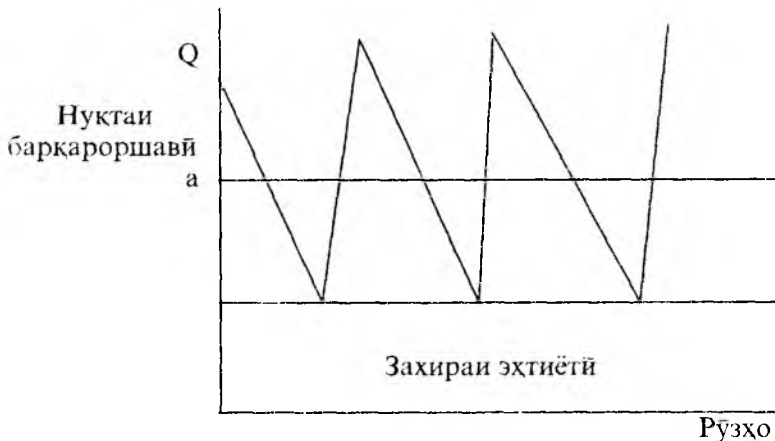
Масъалаи 3. Дар давраи ҳисоботӣ 20000 – воҳид масолах хароҷот мешавад, арзиши иҷроиши як фармоиш 10000 сомонӣ ва хароҷот барои нигоҳдории як воҳид масолах 100 сомониро ташкил медиҳад. Дарачаи оптималии фармоишӣ ёфта шавад.

Ҳал. Аз формулаи (1) истифода бурда ҳосил мекунем:

$$Q = \sqrt{\frac{2 * 20000 * 10000}{100}} = 2000$$

Агар вақти иҷроиши фармоиш доимӣ бошад, вай ба ҳаҷми захира таъсир намерасонад ва фақат мӯҳлати фармоиш додан тағйир меёбад (ин фармоишҳо барои ашёи хом ба муддати иҷроишашон барвақтар аз тамомшавии захира дода мешаванд).

Агар ба талабот ба маҳсулот ва сари вақт воридшавии ашёи хом боварии пурра набошад, фақат бо роҳи захираи эҳтиётӣ сохтан амалиёти бефосиларо таъмин намудан мумкин аст.

Дар ҳақиқат ҳама вақт фарқият дар талабот ва таъминин ашё аз пешгӯӣ ба амал меояд. Барои ҳамин захираи эҳтиётӣ аз омилҳои зерин вобаста мебошад:

- 1) Номуайянии дар талабот ва хароҷот ба зиёдшавии захира оварда мерасонад;
- 2) Номуайянии дар муҳлати иҷроиши фармоиш андозаи захираи зиёд мекунад;
- 3) Хароҷот барои нигоҳдории захира ба камшавии захира оварда мерасонад.

Тестҳо барои кори санҷӣ

1. Захираи эҳтиётӣ аз қадом омилҳо вобаста аст?
 - А) Номуайянии дар талабот ва хароҷот, номуайянии дар муҳлати иҷроиши фармоиш, хароҷот барои нигоҳдории захира.
 - В) Номуайянии дар муҳлати иҷроиши фармоиш, хароҷот барои нигоҳдории захира.
 - С) Номуайянии дар талабот ва хароҷот, номуайянии дар муҳлати иҷроиши фармоиш.
 - Д) Номуайянии дар талабот ва хароҷот, хароҷот барои нигоҳдории захира.
2. Қадом усулҳои баҳодиҳии масолихро меденад.
 - А) Идентификасияи махсус, миёнаи баркашида.
 - В) ФИФО, ЛИФО.
 - С) Идентификасияи махсус, миёнаи баркашида, ФИФО, ЛИФО.
 - Д) Идентификасияи махсус, миёнаи баркашида, ФИФО, ЛИФО, НИФО, меёри.
3. Ду намуни масолихро номбар кунед.
 - А) Ашёи хом ва масолиҳи асосӣ.
 - В) Ашёи хом ва масолиҳи ёрирасон.
 - С) Масолиҳи асосӣ ва масолиҳи ёрирасон.
 - Д) Масолиҳ дар ибтидо ва охири давраи ҳисоботӣ.
4. Қадоме аз формулаҳои дар поён овардашуда формулаи Уилсон мебошад.
 - А) $Q = \sqrt{\frac{2SO}{C}}$, дар ин ҷо S – хароҷоти ягон давра O- арзиши яқ фармоиш, C – хароҷот барои нигоҳдории воҳиди масолиҳ.

$$B) Q = \sqrt{\frac{2SC}{O}}$$

$$C) Q = \sqrt{\frac{2CO}{S}}$$

$$D) Q = \sqrt{\frac{SO}{2C}}$$

5. Талабот ба масолах кадом вазифахоро иҷро мекунад?
- A) Ба корманди анбор барои масолах додан иҷозат медиҳад, барои дар китоби асосӣ ва варақаи баҳисобгирии анбор сабткунӣ асос мешавад.
 - B) Ба корманди анбор барои масолах додан иҷозат медиҳад, барои дар китоби асосӣ сабткунӣ асос мешавад.
 - C) Ба корманди анбор барои масолах додан иҷозат медиҳад, барои дар варақаи баҳисобгирии анбор сабткунӣ асос мешавад.
 - D) Ба корманди анбор барои қабули масолах иҷозат медиҳад, барои сабт дар борхат асос мешавад.
6. Барои муайянкунии дараҷаи оптималии захира кадом формула истифода бурда мешавад.
- A) Формулаи Роун.
 - B) Формулаи Уилсон.
 - C) Формулаи Адамс.
 - D) Формулаи Хелсӣ.
7. Формулаи Уилсон барои чӣ истифода бурда мешавад.
- A) Муайянкунии дараҷаи минималии захира.
 - B) Муайянкунии дараҷаи максималии захира.
 - C) Муайянкунии дараҷаи оптималии захира.
 - D) Муайянкунии дараҷаи миёнаи захира.
8. Усули ЛИФО чӣ маъно дорад.
- A) Охирон омад, охирон рафт.
 - B) Охирон омад, якум рафт.
 - C) Якум омад, якум рафт.
 - D) Якум омад, охирон рафт.
9. Барои баҳодиҳии захираи масолах кадом усулхоро истифода мебаранд?
- A) Идентификатсияи махсус, миёнаи баркашида, ФИФО, ЛИФО, НИФО, меъёрӣ.
 - B) Идентификатсияи махсус, миёнаи баркашида, ЛИФО.

- С) ЛИФО, НИФО, меъёрӣ.
 Д) Идентификатисияи махсус, ФИФО, ЛИФО.
10. Усули ФИФО чӣ маъно дорад.
 А) Охирон омад, охирон рафт.
 В) Охирон омад, якум рафт.
 С) Якум омад, якум рафт.
 Д) Якум омад, охирон рафт.
11. Моҳияти усули миёнаи баркашида аз чӣ иборат аст?
 А) Муайян намудани арзиши миёнаи воҳиди масолах.
 В) Муайян намудани арзиши миёнаи 1 кг масолах.
 С) Муайян намудани арзиши миёнаи 1 литр моеъ.
 Д) Муайян намудани арзиши миёнаи 1 баррел нефт .

Масъалаҳо барои кори мустакилона

Масъалаи 1. Дар давраи ҳисоботӣ оид ба ҳаракати масолах иттилооти зерин мавҷуд аст.

Таърихи рӯз	Амалиёт	Миқдор, воҳид	Арзиши воҳид, сомонӣ	Арзиши умумӣ, сомонӣ
1.01.10	Бақия	200	11	2200
5.01.10	Харид	250	12	3000
10.01.10	Харид	150	14	2100
15.01.10	Харид	240	15	3600
20.01.10	Харид	300	16	4800
26.01.10	Харид	250	20	5000
	Ҳамагӣ	1390		20700

Бақияи масолах дар охири моҳ 300 воҳид. Аз усулҳои:

- а) миёнаи баркашида;
 б) ФИФО;
 в) ЛИФО;

истифода бурда арзиши бақияи масолахро дар охири январ ва арзиши масолаҳи ба истехсолот рухсатшударо муайян кунед.

Масъалаи 2. Дар давраи ҳисоботӣ оид ба ҳаракати масолах нилооти зерин мавҷуд аст.

Таърихи рӯз	Амалиёт	Миқдор, воҳид	Арзиши воҳид, сомонӣ	Арзиши умумӣ, сомонӣ
1.01.10	Бақия	100	12	1200
5.01.10	Харид	300	12	3600
10.01.10	Харид	250	14	3500
15.01.10	Харид	250	16	4000
20.01.10	Харид	300	18	5400
26.01.10	Харид	250	20	5000
	Ҳамагӣ	1450		22700

Масъалаи 3. Дар давраи ҳисоботӣ оид ба ҳаракати масолах нилооти зерин мавҷуд аст.

Таърихи рӯз	Амалиёт	Миқдор, воҳид	Арзиши воҳид, сомонӣ	Арзиши умумӣ, сомонӣ
1.01.10	Бақия	200	12	2400
5.01.10	Харид	200	14	2800
10.01.10	Рухсат шуд	250		
15.01.10	Харид	250	10	2500
20.01.10	Рухсат шуд	150		
26.01.10	Харид	300	20	6000
28.01.10	Рухсат шуд	200		

Аз усулҳои:

а) миёнаи баркашида;

б) ФИФО;

в) ЛИФО,

д) ғифода бурда, арзиши бақияи масолахро дар охири январ ва арзиши масолахи ба истехсолот рухсатшударо муайян кунед.

Масъалаи 4. Дар давраи ҳисоботӣ 80000 – воҳид масолах хароҷот мешавад, арзиши иҷроиши як фармоиш 40000 сомонӣ ва хароҷот барои нигоҳдории воҳиди масолах 100 сомониро таъкил медиҳад. Дараҷаи оптималии фармоиши ёфта шавад.

Масъалаи 5. Ҳар як захираи масолеҳ ба 10 рӯз басанда аст. Ҳар як фармоиши масолеҳ дар муддати аз 3 то 6 рӯз иҷро мешавад. Нуктаи барқароршавии фармоиш тасвир карда шавад.

Масъалаи 6. Хароҷоти умумӣ дар давраи ҳисоботӣ 40 000 воҳид, арзиши як фармоиш 4 000 сомонӣ ва хароҷот барои нигоҳдории воҳиди маҳсулот 20 сомониро ташкил медиҳад. Ҳар як фармоиши масолеҳ дар муддати аз 4 то 6 рӯз ворид мешавад. Фонди максималии вақти кори 250 рӯзро ташкил медиҳад. Миқдори фармоишҳо, захираи эҳтиётӣ ва нуктаи барқароршавӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 7. Ширкати истеҳсолии «Ситора» 100 000 воҳид масолеҳи А-ро дар давоми сол истифода мебарад. Ин масолеҳ дар давоми сол дар чараёни истеҳсоли мунтазам истифода бурда мешавад. Таҳлили ба наздики гузаронидаи хароҷот нишон дод, ки хароҷот барои нигоҳдории воҳиди масолеҳ дар давоми сол 50 сомониро ташкил медиҳад. Аз рӯи ҳисобҳои ширкат хароҷот барои иҷроиши як фармоиш 7 500 сомониро ташкил медиҳад. Фонди максималии вақти кори 250 рӯзро ташкил медиҳад. Ба ҳисоби миёна ҳар як масолеҳи фармуда, баъди 6 рӯз ворид мешавад. Баъзан фармоиш баъди 11 рӯз ворид мешавад.

Ҳамаи мабнағҳо то адади бутун яклухт карда шаванд.

Талаб карда мешавад:

1. Андозаи оптималии фармоиш ҳисоб карда шавад.
2. Захираи эҳтиётӣ масолеҳи А-ро муайян кунед.
3. Нуктаи барқароршавии фармоишро барои масолеҳи А бо воҳид муайян кунед.
4. Хароҷоти умумиро барои иҷроиши фармоиш ва нигоҳдории масолеҳи А дар давоми сол муайян кунед.

Мавзӯи 4. Баҳисобгирии хароҷоти музди меҳнат

Накшаи лексия

1. Баҳисобгирии хароҷоти қувваи корӣ.
2. Таҳлили хароҷоти музди меҳнат.
3. Шаклҳои додани музди меҳнат.
4. Аз қорравӣ ва самаранокии қувваи корӣ.

1. Баҳисобгирии хароҷот ба қувваи кориро дар самтҳои зерин бурдан мумкин аст:

а) баҳисобгирии хароҷот ба қувваи корӣ, ки ба арзиши истеъмоли алоҳида ва хароҷоти иловагӣ мансуб доништан зарур аст.

б) ҳисобкунии музди меҳнат, ки қайдгирии маблағи ба саргарон, ташкилотҳои андоз, фонди нафақа ва ғайра пардохтан, барои кори иҷрокардашуда алоқаманд аст.

Навишти хароҷот ба қувваи корӣ бо ёрии ҳуҷҷатҳои зерин ба роҳ монда мешавад.

1) Варақаи баҳисобгирии фармоиш – дар он вақти барои иҷроии кори мушахас сарфшуда навишта мешавад. Одатан он ба арзиши қувваи кориро нишон медиҳад.

2) Табелҳои баҳисобгирии вақти корӣ. Қайд кардан зарур аст, ки табелҳои кори иҷрокардашударо монанди варақаи баҳисобгирии фармоиш аниқ нишон намедиҳад.

3) Хароҷоти музди меҳнати истехсолӣ ин арзиши соатҳои мебошад, ки хангоми истехсоли маҳсулот сарф шудаанд. Соатҳои корӣ бевосита он соатҳои мебошанд, ки хангоми истехсоли маҳсулот сарф шудаанд. Музди меҳнати бавосита ба ҳисоббарор ба воҳидҳои маҳсулот, ё ин ки амалиётҳо тақсим карда мешавад. Дар дигар ҳолатҳо музди меҳнати бавосита хароҷоти давраи ҳисоботӣ ҳисобида шуда, ба ҳисоби фоида ва зарар бурда мешавад.

Вақти аз қорравӣ, вақте мебошад, ки маҳсулот истехсол карда намешавад, аммо пардохт карда мешавад. Ду намуди қорравӣ аз қорравӣ ба амал меояд: бартарафшаванда ва ҳатмӣ.

Аз қорравии бартарафшавандаро хангоми банақшагирии зарф бартараф кардан мумкин аст. Хароҷот барои ин намуди қорравӣ ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда нашуда, ба ҳисоби фоида ва зарар бурда мешавад. Хароҷоти бартарафшаванда дар ҳолати шикастани таҷҳизот, нарасидани

масолах, ба нақшагирии нодуруст, қабули қарори нодурусти идорақунӣ ба амал меояд.

Аз кормонии ҳатмӣ зери таъсири шартҳои муқаррарии қорӣ ё ин ки омилҳои беруна ба амал меояд. Ин намуд аз кормонӣ хангоми танаффус барои ҷойнушӣ, паст шудани талабот ба маҳсулоти корхона, қорпартоии қоргарон дар қорхонаи молтаъминқунанда ба амал меояд. Хароҷоти хангоми ин намуди бекормонӣ барои қоргарони асосӣ ва ёрирасон ба амалоянда, ба арзиши аслии маҳсулот мансуб доништа мешавад.

Вақти аз меъёр зиёд – ин вақти аз вақти қори муқаррарӣ зиёд мебошад, ки барои он иловапулӣ дода мешавад.

Муқофотпулии қоргарони асосӣ ва қоргарони дар истеҳсолоти ёрирасон қорқунанда, ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда мешавад.

3. Ду шакли зерини додани музди меҳнат мавҷуд аст: музди вақтбайъ ва қорбайъ.

Маъсалаи 1. Қоргар Алӣ дар моҳи сентябр 120 соат қор қард. Барои 1 соат 5 сомонӣ ҳаққи меҳнат дода мешавад. Маблағе, ки Алӣ ба даст мегирад ҳисоб карда шавад.

Ҳал. Музди меҳнати Алиро ҳисоб мекунем:

$$120 \times 5,00 = 600 \text{ сомонӣ.}$$

$$\text{Андоз аз даромади шахсони воқеӣ} = (600 - 100 - 6) \times 0,13 + (100 - 40) \times 0,08 = 69,02 \text{ сомонӣ.}$$

$$\text{Фонди ҳифзи иҷтимоӣ} = 600 \times 0,01 = 6 \text{ сомонӣ.}$$

$$\text{Фонди иттифоқи қасаба} = 600 \times 0,01 = 6 \text{ сомонӣ.}$$

$$\text{Маблағе, ки Алӣ ба даст мегирад} = 600 - 69,02 - 6 - 6 = 524,98 \text{ сомониро ташкил медиҳад.}$$

Системаи муқофотпулии музди меҳнат. Асосан барои вақти сарфакарда муқофотпулӣ дода мешавад. Ду усули зерини ҳисобқунии муқофот мавҷуд аст.

1. Усули Хелси:

Қоргар 50% ҳаққи меҳнати вақти сарфакардари мегирад, яъне

$$\text{Муқофотпулӣ} = \frac{\text{вақти меъёрӣ} - \text{вақти асли}}{2} \times \text{ҳаққи меҳнати яксоата}$$

2. Усули Роун

Андозаи муқофот ҳамчун нисбати вақти асли ба вақти меъёрӣ, ки ба вақти сарфшуда ва ҳаққи меҳнати як соата зарб шудааст, муайян карда мешавад, яъне:

Мукофотпулӣ = $\frac{\text{вакти асли}}{\text{вакти меъерӣ}}$ x вақти сарфаншуда x ҳаққи як соата.

Масъалаи 2. Коргар фармоишро дар муддати 80 соат иҷро намуд. Мувофиқи меъёр ин фармоиш дар 110 соат иҷро карда мешавад. Ҳаққи меҳнати як соатаи коргар 6 сомониро ташкил медиҳад. Мукофотпулӣ бо усулҳои Хелсӣ ва Роун муайян карда шавад.

Ҳал. Мукофотпулӣ бо усули Хелсӣ = $\frac{110-80}{2} \times 6 = 90$ сомонӣ.

Мукофотпулӣ бо усули Роун = $\frac{80}{110} \times 30 \times 6 = 130,90$ сомонӣ.

4. Аз корравии қувваи корӣ – ин нисбати коргарони аз коррафта ба шумораи коргарон мебошад.

Бузургии аз корравии қувваи корӣ, аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$\frac{\text{Шумораи коргароне, ки иваз намудан доzim аст}}{\text{Шумораи миёнаи ҳамаи коргарон}} \times 100\%$$

Мақсади асосии шӯъбаи кадрҳо кам кардани аз корравии қувваи корӣ мебошад. Аён аст, ки барои ҳар як ҳолати ивазкунии коргари аз коррафта, дар ширкат хароҷоти зерин ба амал меояд:

- 1) Эълон барои ҷои кори холӣ ва интиҳоб;
- 2) Ташкили аз корравӣ ва ивазкунии;
- 3) Омӯзонидан;
- 4) Камшудани маҳсулнокии меҳнат, то он вақте ки коргар қобилияти хуби корирано азхуд намояд.

Барои назорати аз корравии қувваи корӣ шӯъбаи кадрҳо маълумоти зеринро оид ба коргарони аз коррафта бо мақсади таҳлил бояд нигоҳ дорад:

- 1) маълумоти шахсӣ –ҷинс, сини сол ва ғайра;
- 2) шӯъба, ё ин ки соҳа, ки дар он коргар кор кардааст;
- 3) собиқаи корӣ дар ин корхона;
- 4) сабаби аз коррафтан.

Дар поён баъзе сабабҳои корхонаро тарк намудани коргар шарҳ додааст.

Ҳолатҳое, ки баргараф кардан мумкин аст:

- а) Паст будани музди меҳнат;
- б) Бад будани шароити корӣ;
- в) Набудани имконияти таҳсил;
- г) Набудани шароит барои болоравӣ дар мансаб.

Ҳолатҳое, ки баргараф кардан ғайриимкон аст:

- а) Ба нафақа баромадан;
- б) Беморӣ /марг;
- в) Сабабҳои оилавӣ (хомила будан);
- г) Иваз намудани ҷой истиқомат.

Маъмурияти самаранок коркунанда, бо мақсади аз рӯи имконият паст намудани аз корравӣ оид ба аз корравии кувваи корӣ маълумот ҷамъ мекунад.

Соати меъерӣ - ин миқдори воҳидҳои маҳсулотест, ки коргари таҷрибадор дар муддати як соат бояд истеҳсол кунад. Коэффитсиенти маҳсулноки аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$K_m = \frac{\text{Вақти сарфшуда барои миқдори асли дар асоси меъер}}{\text{соатҳои аслан сарфшуда}} \quad (1)$$

Ҷоизи маҳсулноки аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$\Phi_m = K_m \times 100\% \quad (2)$$

Масъалаи 3. Вақти меъерӣ барои истеҳсоли воҳид маҳсулот 30 дақиқаро ташкил медиҳад.

Миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда дар давраи ҳисоботӣ -- 840 ва миқдори вақти сарфшудаи асли 410 соатро ташкил дод.

Ҷоизи маҳсулнокии меҳнат муайян карда шавад.

Ҳал. Мувофиқи формулаҳои (1) ва (2) ҳосил мекунем.

$$\Phi_m = \frac{840 : 2}{410} * 100\% = 102,44\%$$

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Қадом намудҳои музди меҳнатро медонед?
 - А) Корбайъ, вақтбайъ.
 - В) Корбайъ, бевосита.
 - С) Корбайъ, вақтбайъ, бевосита.
 - Д) Бевосита, бавосита.

7. Кадом шаклҳои пардохти музди меҳнатро медонед?
- А) Бевосита, бавосита.
 - В) Бевосита, корбайъ.
 - С) Бавосита, вақтбайъ.
 - Д) Корбайъ, вақтбайъ.
8. Намудҳои аз кормониро номбар кунед?
- А) Ҳатмӣ, бартарафнашаванда.
 - В) Бартарафнашаванда, бартарафшаванда.
 - С) Ҳатмӣ, бартарафшаванда.
 - Д) Ба амалоянда, бартарафшаванда.
9. Ҳангоми баҳисобгирии музди меҳнат кадом ҳуҷҷатҳои шаввала истифода бурда мешавад.
- А) Табел, варақаи пардохти музди меҳнат.
 - В) Варақаи пардохти музди меҳнат, китоби хазина.
 - С) Табел, варақаи баҳисобгирии фармоиш.
 - Д) Табел, варақаи долани музди меҳнат, варақаи баҳисобгирии фармоиш.
10. Вақти аз меъёр зиёд чӣ гуна вақт аст?
- А) Вақти муқаррарӣ.
 - В) Вақти муқарраршуда.
 - С) Вақти аз вақти муқарраршуда зиёд.
 - Д) Рӯзҳои истироҳатии коркардашуда.
11. Кадом усулҳои ҳисобкунии мукофотро медонед?
- А) Усули Хелси, усули Роун.
 - В) Усули Хелси, усули ФИФО.
 - С) Усули Роун, усули ЛИФО.
 - Д) Усули ФИФО, усули ЛИФО.
12. Навишти хароҷот ба қувваи корӣ ва пардохти музди меҳнат ёри кадом ҳуҷҷатҳо ба роҳ монда мешавад?
- А) Табелҳои баҳисобгирии вақти корӣ, варақаи баҳисобгирии фармоиш.
 - В) Табелҳои баҳисобгирии вақти корӣ, варақаи баҳисобгирии фармоиш, варақаи пардохти музди меҳнат.
 - С) Варақаи баҳисобгирии фармоиш, варақаи пардохти музди меҳнат.
 - Д) Варақаи нигоҳдорӣ аз музди меҳнат, варақаи пардохти музди меҳнат.

8) Мукофотпулӣ бо усули Хелсӣ аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?

A) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ меъёрӣ - вақти\ аслӣ}{2} * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата.$

B) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ меъёрӣ - вақти\ аслӣ}{4} * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата$

C) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ аслӣ - вақти\ меъёрӣ}{4} * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата$

D) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ аслӣ - вақти\ меъёрӣ}{2} * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата.$

9. Мукофотпулӣ бо усули Роун аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?

a) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ аслӣ}{вақти\ меъёрӣ} - вақти\ сарфшуда * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата$

b) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ меъёрӣ}{вақти\ аслӣ} - вақти\ сарфшуда * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата$

c) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ меъёрӣ}{вақти\ аслӣ} * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата$

d) $Мукофотпулӣ = \frac{вақти\ аслӣ}{вақти\ меъёрӣ} * ҳаққи\ меҳнати\ яқсоата$

10. Коэффитсиенти маҳсулноқӣ аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?

A) $К_m = \frac{Вақти\ сарфшуда\ барои\ миқдори\ аслӣ\ дар\ асоси\ меъёр}{Соатҳои\ аслан\ сарфшуда}$

B) $К_m = \frac{Вақти\ сарфшуда\ барои\ миқдори\ аслӣ\ дар\ асоси\ меъёр}{Соатҳои\ сарфшуда\ мувофиқи\ меъёр}$

C) $К_m = \frac{Вақти\ сарфшуда\ барои\ миқдори\ меъёрӣ\ дар\ асоси\ меъёр}{Соатҳои\ аслан\ сарфшуда}$

D) $К_m = \frac{Вақти\ сарфшуда\ барои\ миқдори\ аслӣ\ дар\ асоси\ меъёр}{Соатҳои\ аслан\ сарфшуда} * 100\%$

11. Ғоизи маҳсулноки аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?

А) $\Phi_m = K_m \times 100\%$.

В) $\Phi_m = K_m / 100\%$.

С) $\Phi_m = K_m \times 10\%$.

Д) $\Phi_m = K_m / 10\%$.

12. Қорғар фармоишро дар муддати 90 соат иҷро намуд. Мувофиқи меъёр ин фармоиш дар 100 соат иҷро карда мешавад. Ҳаққи меҳнати яқсоатаи қорғар 10 сомони ро ташкил медиҳад. Муқофотпули бо усули Хелсӣ муайян карда шавад.

А) 50.

В) 25.

С) 100.

Д) 75.

13. Қорғар фармоишро дар муддати 90 соат иҷро намуд. Мувофиқи меъёр ин фармоиш дар 120 соат иҷро карда мешавад. Ҳаққи меҳнати яқсоатаи қорғар 8 сомони ро ташкил медиҳад. Муқофотпули бо усули Роун муайян карда шавад.

А) 180.

В) 90.

С) 320.

Д) 160.

Масъалаҳо барои қори мустақилона

Масъалаи 1. Қорғар Асад дар моҳи сентябр 130 соат қор қард. Барои 1 соат 10 сомони ҳаққи меҳнат дода мешавад. Маблағе, ки Асад ба даст мегирад, ҳисоб карда шавад.

Масъалаи 2. Қорғар Саид дар моҳи ноябр 150 соат қор қард. Барои 1 соат 8 сомони ҳаққи меҳнат дода мешавад. Маблағе, ки Саид ба даст, мегирад ҳисоб карда шавад.

Масъалаи 3. Қорғар фармоишро дар муддати 100 соат иҷро намуд. Мувофиқи меъёр ин фармоиш дар 140 соат иҷро карда мешавад. Ҳаққи меҳнати яқсоатаи қорғар 10 сомони ро ташкил медиҳад. Муқофотпули бо усулҳои Хелсӣ ва Роун муайян карда шавад.

Масъалаи 4. Қорғар фармоишро дар муддати 90 соат иҷро намуд. Мувофиқи меъёр ин фармоиш дар 145 соат иҷро карда мешавад. Ҳаққи меҳнати яқсоатаи қорғар 10 сомони ро ташкил

медихад. Мукофотпулӣ бо усулҳои Хелсӣ ва Роун муайян карда шавад.

Масъалаи 5. Меъёри вақт барои истеҳсоли воҳиди маҳсулот 15 дақиқа, миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда дар даври ҳисоботӣ – 1700 ва миқдори вақти сарфшудаи аслий 420 соатро ташкил дод. Фоизи ҳосилнокии меҳнат муайян карда шавад.

Масъалаи 6. Меъёри вақт барои истеҳсоли воҳиди маҳсулот 20 дақиқа, миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда дар давраи ҳисоботӣ – 1300 ва миқдори вақти сарфшудаи аслий 410 соатро ташкил дод. Фоизи ҳосилнокии меҳнат муайян карда шавад.

Мавзӯи 5. Таҳлили муносибати фоида, хароҷот ва ҳаҷми фуруш

Накшаи лексия

1. Даромади маржиналӣ.
2. Нуқтаи безарарӣ ва тарзҳои муайянкунии он.
3. Муайянкунии фоида баъд аз андоз.
4. Маржаи бехатарӣ.
5. Муайянкунии нуқтаи безарарӣ барои корхонаҳои ғайрифоидаовар.

1. Фарқи байни даромад аз фуруш ва маҷмӯи хароҷоти тағйирёбанда даромади маржиналӣ номида мешавад.

Аз даромади маржиналӣ хароҷоти доимиро тарҳнамуда, фоидаро ҳосил мекунем.

Масъалаи 1. Корхона 1 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 10000 сомонӣ фурухт. Хароҷоти тағйирёбанда 5000 сомонӣ ва хароҷоти доимӣ 2000 сомониро ташкил доданд. Фоидани соф ҳисоб карда шавад, агар меъёри андоз аз фоида 25 % бошад.

Ҳал. Ҳисобот онди фоида ва зарар.

Даромад аз фуруш	10000
Хароҷоти тағйирёбанда	5000

Даромади маржиналӣ	5000
Хароҷоти доимӣ	3000

Фоида	2000
Андоз аз фоида (25%)	500

Фоидани соф	1500

Даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот ҳамчун фарқи байни нархи фуруш ва хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот муайян карда мешавад.

2. Нуқтае, ки дар он маҷмӯи даромад ба маҷмӯи хароҷот баробар аст нуқтаи безарарӣ номида мешавад.

Дар нуқтаи безарарӣ даромади маржиналӣ ба хароҷоти доимӣ баробар мешавад. Аз таърифи баёнкарда бармеояд, ки дар нуқтаи безарарӣ фоида ба сифр баробар аст.

Даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот баъд аз нуқтаи безарарӣ ба фоида мубаддал мегардад.

медихад. Мукофотпулӣ бо усулҳои Хелсӣ ва Роун муайян карда шавад.

Масъалаи 5. Меъёри вақт барои истеҳсоли воҳиди маҳсулот 15 дақиқа, миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда дар даври ҳисоботӣ – 1700 ва миқдори вақти сарфшудаи аслий 420 соатро ташкил дод. Фоизи ҳосилнокии меҳнат муайян карда шавад.

Масъалаи 6. Меъёри вақт барои истеҳсоли воҳиди маҳсулот 20 дақиқа, миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда дар даври ҳисоботӣ – 1300 ва миқдори вақти сарфшудаи аслий 410 соатро ташкил дод. Фоизи ҳосилнокии меҳнат муайян карда шавад.

Мавзӯи 5. Таҳлили муносибати фоида, харочот ва ҳаҷми фурӯш

Нақшаи лексия

1. Даромади маржиналӣ.
2. Нуқтаи безарарӣ ва тарзҳои муайянкунии он.
3. Муайянкунии фоида баъд аз андоз.
4. Маржаи бехатарӣ.
5. Муайянкунии нуқтаи безарарӣ барои корхонаҳои ғайрифоидаовар.

1. Фарқи байни даромад аз фурӯш ва маҷмӯи хароҷоти тағйирёбанда даромади маржиналӣ номида мешавад.

Аз даромади маржиналӣ хароҷоти доимиро тарҳнамуда, фоидаи ҳосил мекунем.

Масъалаи 1. Корхона 1 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 10000 сомонӣ фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда 5000 сомонӣ ва хароҷоти доимӣ 2000 сомониро ташкил доданд. Фоидаи соф ҳисоб карда шавад, агар меъёри андоз аз фоида 25 % бошад.

Хал. Ҳисобот оиди фоида ва зарар.

Даромад аз фурӯш	10000
Хароҷоти тағйирёбанда	5000

Даромади маржиналӣ	5000
Хароҷоти доимӣ	3000

Фоида	2000
Андоз аз фоида (25%)	500

Фоидаи соф	1500

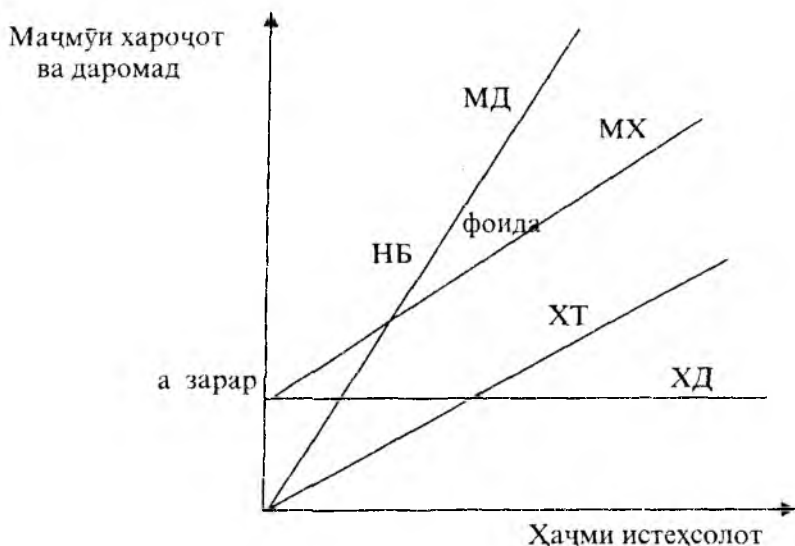
Даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот ҳамчун фарқи байни нархи фурӯш ва хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот муайян карда мешавад.

2. Нуқтае, ки дар он маҷмӯи даромад ба маҷмӯи хароҷот баробар аст нуқтаи безарарӣ номида мешавад.

Дар нуқтаи безарарӣ даромади маржиналӣ ба хароҷоти доимӣ баробар мешавад. Аз таърифи баёнкарда бармеояд, ки дар нуқтаи безарарӣ фоида ба сифр баробар аст.

Даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот баъд аз нуқтаи безарарӣ ба фоида мубаддал мегардад.

Нуктаи безарарио дар график тасвир менамоем. Ин нуктаро бо пул ва натуралӣ ифода менамоеанд.

Нуктаи безарарӣ бо ифодаҳои натуралӣ ва пулӣ бо тарзҳои зерин ҳисоб карда мешавад:

$$1) \text{НБ}_{\text{натуралӣ}} = \frac{\text{ХД}}{\text{ДМ}_{\text{вох}}}$$

дар ин ҷо $\text{НБ}_{\text{натуралӣ}}$ — нуктаи безарарӣ

бо ифодаи натуралӣ, ХД — хароҷоти доимӣ ва $\text{ДМ}_{\text{вох}}$ — даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот мебошад. Нуктаи безарарӣ бо ифодаи пулӣ чунин муайян карда мешавад: $\text{НБ}_{\text{пулӣ}} = \text{НБ}_{\text{натуралӣ}} * \text{НФ}$, аз ин ҷо НФ — нархи фурӯш мебошад.

Масъалаи 2. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 10 000 воҳид маҳсулот истеҳсол намуда, ба маблағи 1 000 000 сомонӣ фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ дар давраи ҳисоботӣ мувофиқан 700 000 сомонӣ ва 240 000 сомониро ташкил дод. Нуктаи безарарӣ бо ифодаҳои натуралӣ ва пулӣ муайян карда шавад.

Ҳал. Нархи фурӯш (НФ) ва хароҷоти тағйирёбандаро дар воҳиди маҳсулот $\text{ХТ}_{\text{вох}}$ муайян мекунем:

$$НФ = \frac{1000000}{10000} = 100 \text{ сомонӣ}, \quad ХТ_{\text{воҳ}} = \frac{700000}{10000} = 70 \text{ сомонӣ}.$$

Акнун даромади маржиналиро дар воҳиди маҳсулот муайян мекунем.

$$ДМ_{\text{воҳ}} = 100 - 70 = 30 \text{ сомонӣ}.$$

Нуктаи безарариро бо ифодаҳои натуралӣ ва пулӣ муайян мекунем:

$$НБ_{\text{п}} = \frac{240000}{30} = 8000 \text{ воҳид}, \quad НБ_{\text{пулӣ}} = 8000 \times 100 = 800000 \text{ сомонӣ}.$$

2. Аввал коэффициенти даромади маржиналӣ (К_{ДМ})-ро аз рӯи формулаи зерин муайян мекунем:

$$К_{\text{ДМ}} = \frac{\text{Даромади маржиналӣ (ДМ)}}{\text{Даромад аз фурӯш (ДФ)}} \quad (1)$$

Баъд аз муайян намудани К_{ДМ}, нуктаи безарариро бо ифодаҳои пулӣ ва натуралӣ пай дар пай аз рӯи формулаҳои зерин муайян мекунем:

$$НБ_{\text{пулӣ}} = \frac{ХД}{К_{\text{ДМ}}}; \quad НБ_{\text{п}} = \frac{НБ_{\text{пулӣ}}}{НФ} \quad (2)$$

Масъалаи 3. Барои маълумоти масъалаи 2 нуктаи безарарӣ бо ифодаҳои пулӣ ва натуралӣ муайян карда шавад.

Ҳал. Даромади маржиналиро мувофиқи таърифи муайян мекунем:

$$ДМ = 1\,000\,000 - 700\,000 = 300\,000 \text{ сомонӣ}.$$

Акнун аз формулаҳои (1) ва (2) истифода бурда, коэффициенти даромади маржиналӣ ва нуктаи безарариро бо ифодаҳои пулӣ ва натуралӣ муайян мекунем:

$$К_{\text{ДМ}} = \frac{300\,000}{1\,000\,000} = 0,3.$$

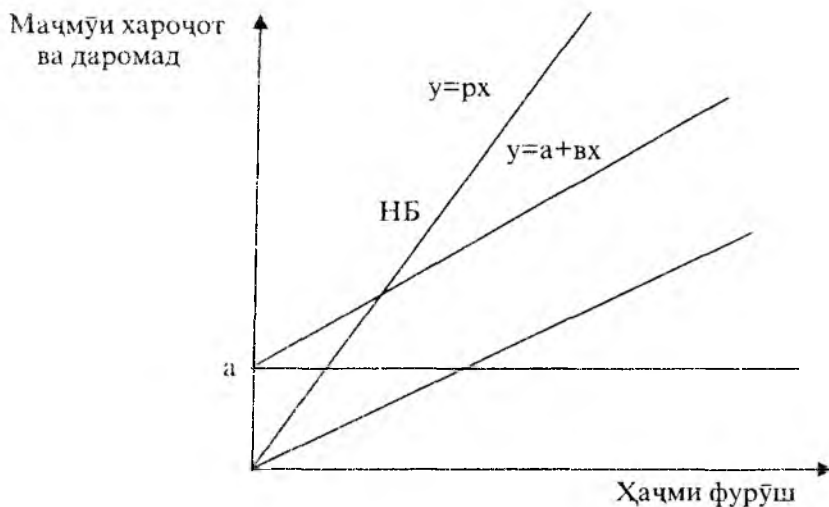
$$НБ_{\text{пулӣ}} = \frac{240\,000}{0,3} = 800\,000 \text{ сомонӣ}$$

$$НБ_{\text{п}} = \frac{800\,000}{100} = 8000 \text{ воҳид}.$$

3. Бо x - ҳаҷми фурӯши маҳсулот, бо y - маҷмӯи хароҷот, бо a - хароҷоти доимӣ, бо v - хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот ва бо p - нархи фурӯши воҳиди маҳсулотро ишора намуда, барои муайян намудани нуқтаи безарарӣ системаи муодилаҳои зеринро ҳосил мекунем:

$$\begin{cases} y = a + vx \\ y = px \end{cases} \quad (3)$$

Ин системаи муодилаҳо ҳал намуда, ҳосил мекунем:
 x - нуқтаи безарарӣ бо ифодаи натуралӣ, y - нуқтаи безарарӣ бо ифодаи пулӣ.

3. Бо y - фоида то андоз, t - меъёри андоз, z - фоидаи софро ишора мекунем. Фоидаи соф аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$z = y - yt.$$

Аз ин чо ҳосил мекунем:

$$y = \frac{z}{1-t}. \quad (4)$$

Масъалаи 4. Корхонаи савдо дар давраи ҳисоботӣ 25500 сомонӣ фоидаи соф ба нақша гирифт.

Фоида то андоз аз фоида муайян карда шавад.

Ҳал. Аз формулаи (4) истифода бурда ҳосил мекунем:

$$y = \frac{25\,500}{1-0,25} = 34\,000 \text{ сомонӣ.}$$

4. Фарқи байни ҳаҷми фурӯши нақшавӣ ва ҳаҷми фурӯш дар нуктаи безарарӣ маржаи бехатарӣ номида мешавад. Мувофиқи таърифи баён кардашуда, маржаи бехатарӣ аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$МБ = ҚФН - ҚФ \text{ дар } НБ \quad (5)$$

Ҳин ки

$$МБ = \frac{ҚФН - ҚФ \text{ дар } НБ}{ҚФН} * 100\%$$

Маржаи бехатарӣ нишон медиҳад, ки корхона чӣ қадар ҳаҷми фурӯшро кам карда метавонад, то зарар набинад.

Масъалаи 5. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 10 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 1 000 000 сомонӣ фурӯхт. Харочоти тағйирёбанда дар давраи ҳисоботӣ 700 000 сомонӣ ва харочоти доимӣ 150 000 сомониро ташкил дод. Маржаи бехатарӣ муайян карда шавад.

Ҳал. Ҳаҷми фурӯшро дар нуктаи безарарӣ муайян мекунем. Барои ин нархи фурӯш, харочоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот ($ХТ_{\text{вох}}$) ва даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулотро ($ДМ_{\text{вох}}$) муайян намудан лозим аст.

$$НФ = \frac{1\,000\,000}{10\,000} = 100 \text{ сомонӣ, } ХТ_{\text{вох}} = \frac{700\,000}{10\,000} = 70 \text{ сомонӣ.}$$

$$ДМ_{\text{вох}} = 100 - 70 = 30 \text{ сомонӣ.}$$

$$НБ_n = \frac{150\,000}{30} = 5\,000 \text{ воҳид.}$$

Аз формула (5) ҳосил мекунем:
 $МБ = 10\ 000 - 5\ 000 = 5\ 000$ воҳид.

5. Дар корхонаҳои ғайрифоидаовар манбаҳои даромадро ёфтани лозим аст, ки хароҷотро пурра пушонанд. Масалан, дар донишгоҳи шакли тахсилаш шартномавӣ музди меҳнати устодон ва кормандонро зиёд кардани шаванд ё маблағи шартномаро зиёд кардан лозим ё хароҷоти таъмири чориро кам кардан лозим. Агар таҷҳизот харидани шаванд, дар ин ҳолат ҳам маблағи шартномаро зиёд кардан лозим аст. Ин чунин маъно дорад, ки хароҷоти давраи ҳисоботиро муайян намуда, баъд аз он манбаҳои даромадро муайян кардан лозим аст.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Нуқтаи безарарӣ чист?

- А) Нуқтае, ки дар он маҷмӯи даромад аз маҷмӯи хароҷот зиёд аст.
- В) Нуқтае, ки дар он фоида мавҷуд аст.
- С) Нуқтае, ки дар он маҷмӯи даромад ба маҷмӯи хароҷот баробар аст.
- Д) Нуқтае, ки дар он маҷмӯи даромад аз маҷмӯи хароҷот кам аст.

2. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 10 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 500 000 сомонӣ фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда 300 000 сомонӣ ва хароҷоти доимӣ 100 000 сомонӣ мебошад. Нуқтаи безарарӣ муайян карда шавад.

- А) 5 000 сомонӣ.
- В) 10 000 сомонӣ.
- С) 7 500 сомонӣ.
- Д) 8 000 сомонӣ.

3. Корхона дар соли ҳисоботӣ 10 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 1 000 000 сомонӣ фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда 800 000 сомонӣ ва хароҷоти доимӣ 100 000 сомониро ташкил дод. Маржаи бехатарӣ муайян карда шавад.

- А) 5 000 сомонӣ.
- В) 10 000 сомонӣ.
- С) 7 500 сомонӣ.
- Д) 8 000 сомонӣ.

1. Маржаи бехатарӣ чист?

А) Фарқи байни ҳаҷми фурӯши нақшавӣ ва ҳаҷми фурӯш дар нуктаи безарарӣ маржаи бехатарӣ номида мешавад.

В) Суммаи ҳаҷми фурӯш дар нуктаи безарарӣ ва ҳаҷми фурӯши нақшавӣ маржаи бехатарӣ номида мешавад.

С) Ҳаҷми фурӯши нақшавӣ маржаи бехатарӣ номида мешавад.

Д) Ҳаҷми фурӯш дар нуктаи безарарӣ маржаи бехатарӣ номида мешавад.

2. Даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот ($DM_{\text{вох}}$) чист?

А) Фарқи байни нархи фурӯш ва хароҷоти доимӣ дар воҳиди маҳсулот $DM_{\text{вох}}$ номида мешавад.

В) Фарқи байни нархи фурӯш ва хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот номида мешавад.

С) Фарқи байни хароҷоти тағйирёбанда ва хароҷоти доимӣ дар воҳиди маҳсулот даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот номида мешавад.

Д) Фарқи байни нархи фурӯш ва маҷмӯи хароҷот дар воҳиди маҳсулот даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот номида мешавад.

3. Маржаи бехатарӣ чиро нишон медиҳад.

А) Корхона чӣ қадар ҳаҷми фурӯшро кам карда метавонад, то ки зарар набинад?

В) Корхона чӣ қадар ҳаҷми фурӯшро бояд зиёд наояд, то ки фоида ба даст оварад.

С) Корхона чӣ қадар ҳаҷми фурӯшро бояд зиёд кунад, то ки фоидааш ду маротиба зиёд шавад?

Д) Барои зарарро ду маротиба кам намудан чӣ қадар ҳаҷми фурӯшро зиёд намудан зарур аст?

4. Даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот чӣ гуна бузургӣ аст:

А) Тағйирёбанда.

В) Доимӣ.

С) Зинашакл дар соҳаи релевантӣ.

Д) Нимтағйирёбанда.

5. Фоида то пардохти андоз 200 000 сомонӣ, меъёри андоз аз фоида 25%. Фоидаи соф ёфта шавад.

А) 150 000 сомонӣ.

В) 155 000 сомонӣ.

С) 175 000 сомонӣ.

Д) 125 000 сомонӣ.

9. Даромади маржиналӣ чист?

А) Фарқи байни даромад аз фурӯш ва маҷмӯи хароҷот даромади маржиналӣ номида мешавад.

В) Фарқи байни даромад аз фурӯш ва маҷмӯи хароҷоти доимӣ даромади маржиналӣ номида мешавад.

С) Фарқи байни даромад ва хароҷот даромади маржиналӣ номида мешавад.

Д) Фарқи байни даромад аз фурӯш ва маҷмӯи хароҷоти тағйирёбанда даромади маржиналӣ номида мешавад.

10. Коэффитсиенти даромади маржиналӣ чи гуна муайян карда мешавад?

А) $K_{ДМ} = \frac{\text{даромади маржиналӣ}}{\text{даромад аз фурӯш}}$

В) $K_{ДМ} = \frac{\text{даромади маржиналӣ}}{\text{хароҷоти тағйирёбанда}}$

С) $K_{ДМ} = \frac{\text{даромад}}{\text{хароҷот}}$

Д) $K_{ДМ} = \frac{\text{даромад аз фурӯш}}{\text{даромади маржиналӣ}}$

11. Фоидаи соф дар давраи ҳисоботӣ 300 000 сомонӣ, меъёри андоз аз фоида 25%. Фоида то андоз аз фоида муайян карда шавад.

А) 425 000 сомонӣ.

В) 400 000 сомонӣ.

С) 450 000 сомонӣ.

Д) 410 000 сомонӣ.

12. Нуқтаи безарарӣ ба ифодаи натуралӣ чӣ гуна муайян карда мешавад?

А) $НБн = \frac{ХД}{ДМ_{воҳ}}$, дар ин ҷо ХД-хароҷоти доимӣ, $ДМ_{воҳ}$ -

даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот.

В) $НБн = ХД \cdot ДМ_{воҳ}$

С) $НБн = \frac{ХТ}{ДМ_{воҳ}}$, дар инҷо ХТ- хароҷоти тағйирёбанда

мебошад.

$$Д) \text{НБ}_n = \frac{ХД}{ДМ_{\text{вох}}} \times \text{ХТ}.$$

13. Дараҷаи даромади маржиналӣ (ДДМ) чӣ гуна муайян карда мешавад.

$$А) \text{ДДМ} = \frac{\text{даромади маржиналӣ}}{\text{даромад аз фурӯши}} \times 100\% .$$

$$В) \text{ДДМ} = \frac{\text{даромад аз фурӯши}}{\text{хароҷоти умумӣ}} \times 100\% .$$

$$С) \text{ДДМ} = \frac{\text{даромади маржиналӣ}}{\text{хароҷоти доимӣ}} \times 100\% .$$

$$Д) \text{ДДМ} = \frac{\text{даромади маржиналӣ}}{\text{хароҷоти тағйирёбанда}} \times 100\% .$$

14. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 5000 воҳид маҳсулотро ба қоблағи 1000 000 сомонӣ фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда 600 000 сомонӣ, ва хароҷоти доимӣ 210 000 сомони ро ташкил дод. Маржаи бехатарӣ муайян карда шавад.

А) 1 500 сомонӣ. В) 3 500 сомонӣ.

С) 1 400 сомонӣ.

Д) 2 000 сомонӣ.

15. Нуқтаи безарарӣ бо ифодаи пулӣ (НБп) чӣ гуна муайян карда мешавад?

А) $\text{НБп} = \text{НБн} - \text{НФ}$, дар ин ҷо НБн – нуқтаи безарарӣ бо ифодаи натуралӣ, НФ - нархи фурӯш мебошад.

В) $\text{НБп} = \frac{ХД}{ДМ_{\text{вох}}}$, ки дар инҷо ХД–хароҷоти доимӣ, $ДМ_{\text{вох}}$

даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот мебошад.

$$С) \text{НБп} = \frac{\text{НБн}}{\text{НФ}}$$

Д) $\text{НБп} = \text{ХД} \times \text{ДМ}_{\text{вох}}$.

16. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 15000 воҳид маҳсулотро ба қоблағи 300 000 сомонӣ фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда 100 000 сомонӣ, хароҷоти доимӣ 45000 сомони ро ташкил дод.

Нуқтаи безарарӣ муайян карда шавад.

А) 11250 сомонӣ.

В) 11500 сомонӣ.

С) 12250 сомонӣ.

Д) 12500 сомонӣ.

17. Чанд тарз ва бо кадом ченакҳо муайянкунии нуктаи безарари ро медонед?

А) 2, натуралӣ ва пулӣ.

В) 4, натуралӣ ва пулӣ.

С) 5, пулӣ.

Д) 1, натуралӣ ва пулӣ.

18. Маржаи бехатарӣ бо фоиз чӣ гуна муайян карда мешавад?

А) $МБ = \frac{ХФН - ХФдарНБ}{ХФН} \cdot 100\%$, дар ин ҷо $ХФН$ – ҳаҷми

фурӯш нақшавӣ, $ХФ$ дар $НБ$ – ҳаҷми фурӯш дар нуктаи безарарӣ мебошад.

В) $МБ\% = \frac{ХФН - ХФдарНБ}{ХФН} \times 10\%$.

С) $МБ\% = (ХФН - ХФ дар НБ) \times 100\%$.

Д) $МБ\% = (ХФ дар НБ - ХФН) \times 100\%$.

19. Кадом ифодаҳои нуктаи безарари ро медонед?

А) Пулӣ.

В) Меҳнатӣ ва пулӣ.

С) Натуралӣ ва пулӣ.

Д) Меҳнатӣ ва натуралӣ.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Корхона ба маблағи 20000 сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуда, онро фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда 12000 сомонӣ ва хароҷоти доимӣ 4000 сомониро ташкил доданд. Фондаи соф ҳисоб карда шавад, агар меъёри андоз аз фонда 15% бошад.

Масъалаи 2. Корхона ба маблағи 2 000 000 сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуда фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда 1 300 000 сомонӣ ва хароҷоти доимӣ 500 000 сомониро ташкил доданд. Фондаи соф ҳисоб карда шавад.

Масъалаи 3. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 20 000 воҳид маҳсулот истеҳсол намуда, ба маблағи 1 000 000 сомонӣ фурӯхт. Хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ дар давраи ҳисоботӣ мувофиқан 800 000 сомонӣ ва 150 000 сомониро ташкил дод.

Нуктаи безарарӣ бо ифодаҳои натуралӣ ва пулӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 4. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 25 000 воҳид маҳсулот истехсол намуда ба маблағи 2 000 000 сомонӣ фурӯхт. Харочоти тағйирёбанда ва доимӣ дар давраи ҳисоботӣ мувофиқан 1 500 000 сомонӣ ва 300 000 сомониро ташкил дод. Нуктаи безарарӣ бо ифодаҳои натуралӣ ва пулӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 5. Шумо бо тасдиқоти зерин розед: «Ҳатто дар савдои чакана, ки арзиши аслии моли фурӯхташуда фақат аз харочоти тағйирёбанда иборат аст, на ҳама вақт фоидан умумӣ ба даромади маржиналӣ баробар аст»? Ҷавобатонро асоснок кунед.

Масъалаи 6. Барои ҳар як ҳолати овардашуда ҷойҳои холиро пур кунед:

Нархи фурӯши воҳиди маҳсулот (сомонӣ)	Харочоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот (сомонӣ)	Миқдори умумии маҳсулоти фурӯхташуда (воҳид)	Даромади маржиналӣ (сомонӣ)	Харочоти доимии умумӣ (сомонӣ)	Фоида (сомонӣ)
20	14	--	120 000	--	10 000
30	20	70 000	--	--	15 000
40	--	180 000	1 800 000	800 000	--
--	10	100 000	900 000	300 000	

Масъалаи 7. Барои ҳар як ҳолати овардашуда ҷойҳои холиро пур кунед:

Нархи фурӯши воҳиди маҳсулот (сомонӣ)	Харочоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот (сомонӣ)	Миқдори умумии маҳсулоти фурӯхташуда (воҳид)	Даромади маржиналӣ (сомонӣ)	Харочоти доимии умумӣ (сомонӣ)	Фоида (сомонӣ)
35	20	--	300 000	--	50 000
40	30	70 000	--	--	45 000
55	--	200 000	1 600 000	800 000	--
--	10	90 000	900 000		100 000

Масъалаи 8. Корхонаи савдо дар давраи ҳисоботӣ 25500 сомонӣ фоидаи соф ба нақша гирифт.

Фоида то андоз аз фоида муайян када шавад.

Масъалаи 9. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 10 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 1 000 000 сомонӣ фурӯхт. Харочоти тағйирёбанда дар давраи ҳисоботи 700 000 сомонӣ ва харочоти доимӣ 150 000 сомони ро ташкил дод. Маржаи бехатарӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 10. Ширкати «Сомон» шабакаи мағозаҳои пойафзолфурӯширо ба иҷора гирифта, ҷаъолият мекунад.

Мағозаҳо - 10 намуд пойафзолҳои мардонро мефурӯшанд, ки нархи харид ва фурӯшашон яхела аст. Ширкат масъалаи кушодани мағозаи навро ба миён гузоштааст, харочоти даромадаш чунин аст:

Барои як ҷуфт пойафзол (сомонӣ)

Маълумоти тағйирёбанда:

Нархи фурӯш	30.00
Арзиши аслии як ҷуфт пойафзол	19.50

Харочоти комисиони барои фурӯш	1.50
Харочоти тағйирёбандаи умумӣ	21.00

Харочоти доимии солона:

Иҷора	60,000
Музди меҳнат	200,000
Харочот барои реклама	80,000
Дигар харочоти доимӣ	20,000

360,000

Талаб карда мешавад: (Ҳар як ҳолат дар алоҳидагӣ дида баромада шавад)

1. Аз маълумоти солона истифода бурда, нуқтаи безарари ро бо сомонӣ ва воҳид муайян кунед.

2. Дар ҳолати мағоза 35 000 ҷуфт пойафзол фурӯхтан фоидаи соф (зарар)-ро муайян намоед.

3. Агар илова ба фурӯшандаҳо, менечери мағоза 30 дирамӣ барои ҳар як ҷуфти пойафзоли фурӯхташуда гирад, ҳаҷми

фурӯш бо сомонӣ ва воҳид дар нуктаи безарарӣ ба чӣ баробар мешавад.

4. Агар хароҷоти комиссияи барои фурӯш ба зиёдкунии музди меҳнат ба маблағи 81 000 сомонӣ иваз карда шавад, ҳаҷми фурӯшро бо сомонӣ ва воҳид дар нуктаи безарарӣ муайян намоед.

5. Агар менечери мағоза барои ҳар як чуфт пойафзоли аз нуктаи безарарӣ зиёд фурӯхташуда 30 дирами комиссияи тирад, фоидаи софро ҳангоми фурӯши 50 000 чуфт пойафзол муайян кунед.

Масъалаи 11. Фарз мекунем, ки даромад дар нуктаи безарарӣ ба 100 000 сомонӣ баробар буда, хароҷоти доимӣ ба 40 000 сомонӣ баробар аст.

1. Даромадии маржиналӣ муайян карда шавад.
2. Нархи фурӯши воҳиди маҳсулот муайян карда шавад, агар хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот 12 сомонӣ бошад.
3. Фарз мекунем, ки 8000 воҳид маҳсулот фурӯхта шудааст. Маржаи бехатарӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 12. Ширкати «Ситора» се намуд маҳсулот истеҳсол мекунад: сумқаҳои намуди Н, J ва К. Роҳбарӣ ширкат фурӯши 200 000 воҳид маҳсулот, аз ҷумла 80 000 воҳид маҳсулоти Н, 100 000 воҳид маҳсулоти J ва 20000 воҳид маҳсулоти К-ро барои давраи ҳисоботи оянда ба нақша гирифт. Даромади маржиналӣ аз воҳидҳои маҳсулот мувофиқан чунин аст: 2 сомонӣ, 3 сомонӣ ва 6 сомонӣ.

Хароҷоти доимии ширкат дар давоми давраи ҳисоботӣ 106000 сомониро ташкил медиҳад.

Ғалаб карда мешавад:

1. Фоидаи софи банақшагирифташуда муайян карда шавад. Ҳаҷми фурӯш дар нуктаи безарарӣ бо воҳид муайян карда шавад.
2. Даромади маржиналӣ дар давраи ҳисоботӣ муайян карда шавад.
3. Ҳаҷми фурӯш бо сомонӣ дар нуктаи безарарӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 13. Дар давраи ҳисоботӣ ширкати «Ситора» дар ҳаҷми 85 000 сомонӣ фоидаи соф ба даст овард. Хароҷоти доимии ширкат 80 000 сомони ро ташкил дода, хароҷоти тағйирёбанда 75%- ро ташкил дод. Меъёри андоз аз фоида 15%- ро ташкил медиҳад.

Талаб карда мешавад:

1. Фоида то андоз дар давраи ҳисоботӣ муайян карда шавад.
2. Даромади маржиналӣ дар давраи ҳисоботӣ муайян карда шавад.
3. Ҳаҷми фурӯш бо сомонӣ дар давраи ҳисоботӣ муайян карда шавад.
4. Ҳаҷми фурӯш бо сомонӣ дар нуқтаи безарарӣ муайян карда шавад.

Мавзӯи 6. Усулҳои ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ

Нақшаи лексия

1. Хатти ифодакунии хароҷоти умумӣ нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ.
2. Усули максимум ва минимум.
3. Усули визуалӣ
4. Таҳлили ҳисобҳо.

1. Дар соҳаи релевантӣ хароҷоти умумӣ (маҷмӯи хароҷот) аз хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ иборат аст ва он ба воситаи хароҷоти номбаршуда хаттӣ ифода карда мешавад. Агар бо a – хароҷоти доимӣ, бо b – хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот ва бо x – ҳаҷми истеҳсол (фурӯш) – ро ишора намоем, пас хароҷоти умумӣ нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ чунин ифода карда мешавад.

$$y = a + bx, \quad (1)$$

ки дар инҷо y – хароҷоти умумӣ мебошад. Ин формула ба мо имконият медиҳад, ки хароҷоти умумиро пешгӯӣ намуда натиҷаи молиявии корхонаро муайян намоем.

2. Функцияи хароҷот аз рӯи истеҳсоли маҳсулоти (фурӯши) максималӣ ва истеҳсоли (фурӯши) минималӣ ва хароҷоти мувофиқи ин дараҷаҳои давраи гузашта тартиб дода мешавад. Бо ин усул аз ҳаҷми истеҳсол ва хароҷоти максималӣ ҳаҷми истеҳсол ва хароҷоти минималӣ тарҳ карда мешавад. Фарқи хароҷот фақат аз хароҷоти тағйирёбанда иборат аст. Фарқи хароҷотро ба фарқи истеҳсол (фурӯш) тақсим намуда, хароҷоти тағйирёбандаро дар воҳиди маҳсулот ҳосил мекунем. Баъд аз ин аз сатри максималӣ, ё ин ки минималӣ хароҷоти доимиро муайян карда, функцияи хароҷотро менависем.

Масъалаи 1. Барои маълумоти зерин:

	Ҳаҷми фурӯш, воҳид	Маҷмӯи хароҷот, сомонӣ
максимум	2000	7000
минимум	400	2200
фарқ	1600	4800

Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.

Ҳал. Фарқи маҷмӯи хароҷотро ба фарқи ҳаҷми фурӯш тақсим намуда, хароҷоти тағйирёбандаро дар воҳиди маҳсулот муайян мекунем:

$$b = \frac{4800}{1600} = 3 \text{ сомонӣ / воҳид}$$

Аз сатри максималӣ ҳосил мекунем:

$$7000 = a + 3 * 2000 \Rightarrow a = 1000 \text{ сомонӣ.}$$

Пас $y = 1000 + 3x$ – функцияи хароҷот мешавад. Бартари ин усул дар он аст, ки вай содда мебошад. Камбудиаш дар он аст, ки функцияи хароҷот баъзан вобастагиро нодуруст муайян мекунад.

3. Бо тири абсисса (x) миқдори маҳсулоти истехсолшуда ва бо тири ордината (y) маҷмӯи хароҷотро ишора мекунем. Маълумотҳои мавҷударо оид ба ҳаҷми истехсол ва маҷмӯи хароҷот нисбат ба системаи координата инъикос мекунем. Хати ростро тарзе мегузаронем, ки суммаи хароҷот дар харду тараф нисбат ба он баробар бошад. Нуктаи буриши ин хати рост бо тири оу хароҷоти доимӣ мебошад.

Масъалаи 2. Иттилооти зерин оиди ҳаҷми истехсол ва маҷмӯи хароҷот мавҷуд аст:

	Ҳаҷми фурӯш, воҳид	Маҷмӯи хароҷот, сомонӣ
январ	2000	8 500
феврал	400	2 800
март	200	1 600
апрел	3000	8 500
май	800	2 800
июн	600	2 800
июл	300	1 900
август	1 000	4 000
сентябр	2 200	7 600
октябр	1 100	4 300
ноябр	5 000	16 000
декабр	4 000	13 000.

Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.

Хал. Дар тири абсисса маҷмӯи хароҷот ва дар тири ордината ҳаҷми фурӯшро ишора мекунем. Нуқтаҳоро нисбат ба системаи координата аз рӯи маълумоти мавҷуда инъикос намуда, ҳатти ростро тарзе мегузаронем, ки суммаи хароҷот нисбат ба он дар ҳарду тараф баробар шавад. Нуқтаи буриши ин хати рост бо тири ордината хароҷоти доимӣ мешавад. Барои маълумоти дар шартӣ масъала овардашуда дилхоҳ нуқтаеро мегирем, ки дар хати рости гузаронидашуда меҳобад ва хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулотро муайян мекунем. Дар охир мувофиқи формулаи (1) маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ ҳатти ифода карда мешавад.

4. Ин усул дар асоси таснифоти ҳисобҳо ба се категория: доимӣ, тағйирёбанда ва омехта татбиқ карда мешавад. Ин тақсимкунӣ дар асоси мушоҳидаҳои давраи ҳисоботии гузашта ба роҳ монда мешавад. Масалан музди меҳнати коргарони асосӣ ва масолеҳи асосӣ, хароҷоти тағйирёбанда ва хароҷоти қувваи барқ омехта мебошанд.

Масъалаи 3. Иттилооти зерин оид ба хароҷот дар давраи ҳисоботии гузашта мавҷуд аст:

Номи ҳисоб	хароҷот сомонӣ
Масолеҳи асосӣ	20 000
Масолеҳи ёрирасон	5 000
Музди меҳнати коргарони асосӣ	15 000
Хароҷоти қувваи барқ:	
барои гармкунӣ ва рӯшноӣ	5 000
барои истехсолот	8 000
Истехлоки дастгоҳҳо	9 000
Истехлоки бинои маъмурӣ	4 000
Истехлоки таҷҳизоти савдо	1 000

Миқдори маҳсулоти истехсолшуда дар давраи ҳисоботӣ - 10 000 воҳид.

Корхона усули ростхатаи ҳисобкунии истехлокро истифода мебарад.

Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.

Ҳал. Хароҷоти тағйирёбанда $=20\ 000+5\ 000+15\ 000+8\ 000$
 $=48\ 000$ сомонӣ.

Хароҷоти доимӣ $=5\ 000 +9\ 000+4\ 000+1\ 000=19\ 000$ сомонӣ.

Хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулотро муайян мекунем:

$$v = \frac{48000}{10000} = 4,80 \text{ сомонӣ.}$$

Аз формулаи (1) ҳосил мекунем:

$$y = 19\ 000 + 4,8x.$$

Камбудии се усули дар боло баён кардашуда дар он аст, ки баъзан ба натиҷаи нодуруст оварда мерасонанд.

Усулҳои муҳандисӣ нисбатан иттилооти аниқ медиҳанд. Ин усулҳо низ камбудӣ доранд. Татбиқи ин усулҳо ҳангоми интиҳоб ва таҳлил, гарон афтиданашон мумкин. Татбиқи ин усулҳо дар ҳолате қуллаи аст, ки хароҷоти бевосита қисми зиёди хароҷоти умумиро ташкил диҳад.

Усули квадратҳои хурдтарин ҳатти регрессияро нисбати дигар усулҳо беҳтар муайян мекунад. Барои ҳамин ҳангоми тадқиқотҳои илмӣ бештар ин усул истифода бурда мешавад.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

I. Иттилооти зерин мавҷуд аст:

	маҷмӯи хароҷот, сомонӣ	ҳаҷми фурӯш, воҳид
Максимум	14000	1200
Минимум	3000	100

Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.

A) $y = 2\ 000 + 10x$.

B) $y = 1\ 000 + 10x$.

C) $y = 100 + 20x$.

D) $y = 500 + 15x$.

2. Иттилооти зерин мавҷуд аст:

маҷмӯи хароҷот, сомонӣ	ҳаҷми фурӯш, воҳид
4000	200
5000	300
20000	1800
14000	1200

Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ ифода карда шавад.

A) $y = 1\,000 + 10x$.

B) $y = 2\,000 + 10x$.

C) $y = 1\,500 + 20x$.

D) $y = 1\,000 + 20x$.

3. Иттилооти зерин мавҷуд аст:

маҷмӯи хароҷот, сомонӣ	ҳаҷми фурӯш, воҳид
25000	2200
20000	1700
18000	1500
10000	700
4000	100
8000	500
6000	300

Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.

A) $y = 3\,000 + 10x$.

B) $y = 3\,000 + 20x$.

C) $y = 3\,000 + 15x$.

D) $y = 2\,000 + 10x$.

4. Моҳияти усули визуалӣ аз чӣ иборат аст.

A) Ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда.

B) Ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва нимтағйирёбанда.

C) Ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва зинашакл.

D) Ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва зинашакл.

5. Моҳияти усули таҳлили ҳисобҳо аз чӣ иборат аст?

A) Ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ дар соҳаи релевантӣ.

B) Ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ берун аз соҳаи релевантӣ.

- С) Ифодакунии хароҷоти зинашакл нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда.
- Д) Ифодакунии хароҷоти нимтағйирёбанда нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда.
6. Бартарӣ ва норасоии усули максимум ва минимум аз чӣ иборат аст?
- А) Усули содда аст.
- В) Бартарӣ аз соддагӣ ва камбудӣ аз он иборат аст, ки ба носаҳеҳи оварданаши мумкин аст.
- С) Бартарӣ аз соддагӣ ва норасоӣ аз он иборат аст, ки иттилооти нодуруст медиҳад.
- Д) Бартарӣ дар аниқӣ, норасоӣ дар мураккабии он мебошад.
7. Қадом усулҳои ифодакунии маҷмӯи хароҷотро нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда медонед?
- А) Усулҳои муҳандисӣ, усули максимум ва минимум.
- В) Усули визуалӣ ва усули квадратҳои хурдатарин.
- С) Таҳлили ҳисобҳо ва усули визуалӣ.
- Д) Усулҳои муҳандисӣ, усули максимум ва минимум, усули таҳлили ҳисобҳо, усули визуалӣ ва усули квадратҳои хурдатарин.
8. Моҳияти усули максимум ва минимум аз чӣ иборат аст?
- А) Фарқҳои байни маҷмӯҳои хароҷоти максималию минималии ва ҳаҷмҳои истеҳсоли (фуруши) максималию минималии муайян карда мешавад.
- В) Фарқҳои байни маҷмӯҳои хароҷоти максималию минималии ва ҳаҷмҳои истеҳсоли (фуруши) максималию минималии муайян карда мешавад. Баъд аз ин фарқи байни маҷмӯи хароҷотро ба фарқи байни ҳаҷми истеҳсол тақсим намуда, хароҷоти тағйирёбандаро дар воҳиди маҳсулот муайян мекунем.
- С) Фарқҳои байни маҷмӯҳои хароҷоти максималию минималии ва ҳаҷмҳои истеҳсоли (фуруши) максималию минималии муайян карда мешавад. Баъд аз ин фарқи байни маҷмӯи хароҷотро ба фарқи байни ҳаҷми истеҳсол тақсим намуда, хароҷоти тағйирёбандаро дар воҳиди маҳсулот муайян мекунем. Дар охир аз сатри максималии хароҷоти доимию муайян карда, маҷмӯи хароҷотро нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода мекунем.

Д) Фарқҳои байни маҷмӯҳои хароҷоти максималию минималию ва ҳаҷмҳои истеҳсоли (фуруши) максималию минималию муайян карда мешавад. Баъд аз ин, фарқи байни маҷмӯи хароҷотро ба фарқи байни ҳаҷми истеҳсол тақсим намуда, хароҷоти тағйирёбандаро дар воҳиди маҳсулот муайян мекунем. Дар охир аз сатри максималию, ё ин ки минималию хароҷоти доимиро муайян карда, маҷмӯи хароҷотро нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода мекунем.

9. Кадоме аз усулҳои ифодакунии маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда натиҷаи нисбатан саҳеҳ медиҳад?

- А) Усули максимум ва минимум, усули визуалӣ.
- В) Усули квадратҳои хурдтарин, усулҳои муҳандисӣ.
- С) Усули таҳлили ҳисобҳо, усулҳои муҳандисӣ.
- Д) Усули квадратҳои хурдтарин, усули визуалӣ.

10. Дар соҳаи релевантӣ маҷмӯи хароҷот аз қадом хароҷот иборат аст.

- А) Доимӣ ва тағйирёбанда.
- В) Доимӣ ва зинашакл.
- С) Маъмурию, тиҷоратӣ.
- Д) Тағйирёбанда, маъмурию.

11. Дар усули максимум ва минимум фарқи чӣ гуна муайян карда мешавад.

- А) Фарқи байни дараҷаҳои ихтиёрӣ.
- В) Фарқи байни дараҷаҳои максимум ва миёна.
- С) Фақи байни дараҷаҳои максималию ва минималию.
- Д) Фарқи байни дараҷаҳои максималию ва дараҷаи аз вай кам буда.

Масъалаҳои барои кори муस्ताкилона

Масъалаи 1. Барои маълумоти зерин:

	Ҳаҷми фуруш, воҳид	Маҷмӯи хароҷот, сомонӣ
максимум	2000	7000
минимум	400	2200
фарқ	1600	4800

маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.

Масъалаи 2. Игтиллоти зерин оиди ҳаҷми истехсол ва маҷмӯи хароҷот мавҷуд аст:

	Ҳаҷми фуруш, воҳид	Маҷмӯи хароҷот, сомонӣ
январ	2000	8 500
феврал	400	2 800
март	200	1 600
апрел	3000	8 500
май	800	2 800
июн	600	2 800
июл	300	1 900
август	1 000	4 000
сентябр	2 200	7 600
октябр	1 100	4 300
ноябр	5 000	16 000
декабр	4 000	13 000.

Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.

Масъалаи 3. Игтилооти зерин оид ба хароҷот мавҷуд аст:

Номи ҳисоб	хароҷот, сомонӣ
Масолеҳи асосӣ	20 000
Масолеҳи ёрирасон	5 000
Музди меҳнати коргарони асосӣ	15 000
Хароҷоти қувваи барқ:	
барои гармкунии ва рӯшноӣ	5 000
барои истехсолот	8 000
Истехлоки дастгоҳҳо	9 000
Истехлоки бинои маъмурӣ	4 000
Истехлоки таҷҳизоти савдо	1 000
Миқдори маҳсулоти истехсолшуда дар давраи ҳисоботӣ	-10 000
воҳид.	
Корхона усули ростхатаи ҳисобкунии истехлокро истифода мебарад.	
Маҷмӯи хароҷот нисбат ба хароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ифода карда шавад.	

Мавзӯи 7. Тақсимои хароҷоти иловагӣ

Нақшаи лексия

1. Тақсимои хароҷоти иловагӣ.
2. Азнавтақсимокунии хароҷоти иловагӣ ба шӯъбаҳои истеҳсоли.
3. Инъикоси фарқи байни хароҷоти иловагии тақсимокардашуда ва хароҷоти асли.

1. Хароҷоти иловагӣ ба шӯъбаҳои истеҳсоли ва хизматрасонӣ дар асоси база, ё ин ки меъёрҳои муайян тақсимокарда мешавад.

Асосан шаш коэффитсиент ва фоизи зерин ҳангоми тақсимокунии хароҷоти иловагӣ истифода бурда мешавад;

1. Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол;
2. Коэффитсиенти соатҳои корӣ;
3. Коэффитсиенти соатҳои мошинӣ;
4. Фоизи хароҷоти аввала;
5. Фоизи хароҷоти масолах;
6. Фоизи хароҷоти музди меҳнат (мм).

Коэффитсиент ва фоизиҳои номбаршуда аз рӯи формулаҳои зерин ҳисоб карда мешаванд:

$$\text{Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳаҷми умумии истеҳсол}}$$

$$\text{Коэффитсиенти соатҳои корӣ} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{адади умумии соатҳои корӣ}}$$

$$\text{Коэффитсиенти соатҳои мошинӣ} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{адади умумии соатҳои мошинӣ}}$$

$$\text{Фоизи хароҷоти аввала} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳамаи хароҷоти аввала}} * 100\%$$

$$\text{Фоизи хароҷоти масолах} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳамаи хароҷоти масолах}} * 100\%$$

$$\text{Фоизи хароҷот барои мм} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳамаи хароҷоти мм}} * 100\%$$

Масъалаи 1. Маълумоти зерин мавҷуд аст:

Хароҷоти масолах	100 000
Хароҷоти М/М	150 000
Хароҷоти аввала	250 000
Хароҷоти иловагӣ	150 000
Ҳамагӣ хароҷот	400 000
Маълумоти иловагӣ:	
Соатҳои корӣ	75 000
Соатҳои мошинӣ	50 000
Ҳаҷми истеҳсол	50 000

Шаш коэффитсиент ва фоизи дар боло кайдкардашуда ёфта шавад.

Ҳал. Аз формулаҳои дар боло овардашуда истифода бурда ҳосил мекунем:

$$\text{Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол} = \frac{150\,000}{50\,000} = 3 \text{ сомонӣ/воҳид.}$$

$$\text{Коэффитсиенти соатҳои корӣ} = \frac{150\,000}{75\,000} = 2 \text{ сомонӣ/соатҳои корӣ.}$$

$$\text{Коэффитсиенти соатҳои мошинӣ} = \frac{150\,000}{50\,000} = 3 \text{ сомонӣ/соатҳои мошинӣ}$$

$$\text{Фоизи хароҷоти аввала} = \frac{150\,000}{250\,000} * 100\% = 60\%.$$

$$\text{Фоизи хароҷоти масолах} = \frac{150\,000}{100\,000} * 100\% = 150\%.$$

$$\text{Фоизи хароҷоти музди меҳнат} = \frac{150\,000}{150\,000} * 100\% = 100\%.$$

Қайд кардан лозим аст, ки дар ҳолатҳои гуногун коэффитсиент ва фоизҳои гуногунро истифода бурдан лозим аст.

Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсолро дар ҳолати як маҳсулот, ё ин ки ғуруҳи ками маҳсулот истеҳсол кардан истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст. Дар ҳолати меҳнати дасти зиёд иҷро кардан коэффитсиенти соатҳои корӣ истифода бурда мешавад.

Фоиҷҳои хароҷоти аввала, хароҷоти масолах, хароҷоти музди меҳнат дар ҳолати алоқаи наздики ин хароҷот бо хароҷоти иловагӣ истифода бурда мешавад.

2. Баъди тақсими хароҷот ба шӯъбаҳои хизматрасонӣ ва истеҳсоли, масъалаи азнавтақсимкунии хароҷоти иловагии шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истеҳсоли ба миён меояд.

Азнавтақсимкунии хароҷоти иловагии шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истеҳсоли бо ёрии усулҳои зерин ба амал оварда мешавад:

1. усули бевосита;
2. усули қадам ба қадам;
3. усули тақсимои такрорӣ;
4. усули тақсимои байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳо.

Усули бевосита. Ҳангоми татбиқи ин усул хароҷоти иловагии шӯъбаҳои хизматрасонӣ пай дар пай дар асоси базаҳои тақсимкунии ба шӯъбаҳои истеҳсоли тақсим карда мешавад.

Усули қадам ба қадам. Ҳангоми татбиқи ин усул хароҷоти иловагии як шӯъбаи хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истеҳсоли ва шӯъбаҳои хизматрасонии боқимонда дар асоси базаи тақсимои тақсим карда мешавад. Ин шӯъбаро хориҷ намуда, хароҷоти иловагии шӯъбаи дуюмро бо назардошти ҳисса аз шӯъбаи якум ба шӯъбаҳои истеҳсоли ва шӯъбаҳои хизматрасонии боқимонда дар асоси базаи тақсимои тақсим мекунем. Ин чараёнро то ба итмом расидани шӯъбаҳои хизматрасонӣ давом медиҳем.

Усули тақсимои такрорӣ. Ҳангоми татбиқи ин усул хароҷоти иловагии шӯъбаҳои хизматрасонӣ пай дар пай дар асоси базаҳои тақсимои ба шӯъбаҳои истеҳсоли ва шӯъбаҳои хизматрасонӣ тақсим карда мешавад. Баъд аз ин ҳиссаҳои хароҷоти иловагии тақсимшуда аз нав тақсим карда мешаванд. Ин корро то он даме давом медиҳем, ки ҳиссаҳои хароҷоти иловагӣ дар шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба қадри кофӣ хурд мешаванд. Ин ҳиссаҳоро ба шӯъбаҳои истеҳсоли гузаронида, тақсимкуниро ба итмом мерасонем.

Усули тақсимои байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳо. Ҳангоми татбиқи ин усул бо тағйирёбандаҳои хароҷоти иловагии шӯъбаҳои хизматрасониро ишора намуда, системаи муодилаҳо тартиб медиҳем. Ин системаи

муодилахоро ҳаи намуда, барои шӯъбаҳои хизматрасонӣ қиматҳои нави хароҷоти иловагӣ ҳосил мекунем. Ин хароҷотҳоро дар асоси базаҳои тақсимоӣ тақсим мекунем.

Барои меъёрҳои тақсимкунии хароҷоти иловагиро дар ҳар як шӯъбаи истеҳсоли ёфтаи, суммаи хароҷоти иловагии ин шӯъбаро ба суммаи базаи тақсимкунии тақсим намудан лозим аст.

Масъалаи 2. Аз маълумоти зерин истифода бурда бо ёрии 4 усули дар боло баёнкардашуда хароҷоти иловагии шӯъбаҳои хизматрасонию ба шӯъбаҳои истеҳсоли тақсим кунед.

	Шӯъбаҳои истеҳсоли		Шӯъбаҳои хизматрасонӣ	
	Сеҳи гудозиш	Сеҳи қолаб – резӣ	А	Б
Хароҷоти иловагӣ	100 000	80 000	20 000	30 000
Ҳиссаи хизматрасонӣ шӯъбаи А, %	50	30	15	15
Ҳиссаи хизматрасонии шӯъбаи Б, %	40	40	10	10

Ҳал. Усули бевосита. Дар асоси шартӣ масъала базаҳои тақсимкунии хароҷоти иловагиро аз шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истеҳсоли муайян мекунем:

Барои шӯъбаи А: $50+30=80$ ба сеҳи гудозиш; $\frac{50}{80} = 0,625$, ба сеҳи қолабрезӣ; $\frac{30}{80} = 0,375$. Айнаи ҳамин тавр барои шӯъбаи Б муайян карда мешавад.

	Шӯъбаҳои истеҳсолий		Шӯъбаҳои хизматрасонӣ	
	Сеҳи гудозиш	Сеҳи қолаб-резӣ	А	Б
Базаи тақсимкунии хароҷоти иловагӣ (ХИ) шӯъбаи А	0,625	0,375	0	0
Базаи тақсимкунии хароҷоти иловагӣ шӯъбаи Б	0,5	0,5	0	0
Хароҷоти иловагӣ то тақсимот	100 000	80 000	20 000	30 000
Азнавтақсимкунии ХИ шӯъбаи А	12 500	7 500	(20 000)	0
Азнавтақсимкунии ХИ шӯъбаи Б	15 000	15 000	0	(30 000)
Ҷамъи хароҷот	127 500	102 500	0	0

Усули қадам ба қадам. Дар асоси шартӣ масъала базаҳои тақсимкунии хароҷоти иловагиро аз шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истеҳсолий муайян мекунем:

Барои шӯъбаи А: $50+30+15=95$ ба сеҳи гудозиш; $\frac{50}{95} = \frac{10}{19}$

ба сеҳи қолабрезӣ; $\frac{30}{95} = \frac{6}{19}$, ба шӯъбаи Б; $\frac{15}{95} = \frac{3}{19}$. Базаи

тақсимкунии шӯъбаи Б бетағйир мемонад.

	Шӯъбаҳои истеҳсолий		Шӯъбаҳои хизматрасонӣ	
	Сеҳи гудозиш	Сеҳи қолаб-резӣ	А	Б
Базаи тақсимкунии хароҷоти иловагӣ (ХИ) шӯъбаи А	$\frac{10}{19}$	$\frac{6}{19}$	0	$\frac{3}{19}$

Базаи таксимкунии харочоти иловагии (ХИ) шўъбаи Б	0,5	0,5	0	0
Харочоти иловагӣ то таксимот	100 000	80 000	20 000	30 000
Азнавтаксимкунии ХИ шўъбаи А	10 526,31	6 315,79	(20 000)	3 157,90
Азнавтаксимкунии ХИ шўъбаи Б	16 578,95	16 578,95	0	(33157,9)
Ҷамъи харочот	127 105,26	102 894,74	0	0

Усули таксимоти такрорӣ. Базаи таксимкунии харочоти иловагии шўъбаи хизматрасонии А бетағйир монда, базаи таксимкунии харочоти иловагии шўъбаи хизматрасонии Б –ро муайян мекунем.

$40+40+10=90$. Ба сеҳи гудоziш: $\frac{40}{90} = \frac{4}{9}$, ба сеҳи қолабрезӣ:

$\frac{40}{90} = \frac{4}{9}$, ба шўъбаи А: $\frac{10}{90} = \frac{1}{9}$.

	Шўъбаҳои истехсолий		Шўъбаҳои хизматрасонӣ	
	Сеҳи гудоziш	Сеҳи қолаб – резӣ	А	Б
Базаи таксимкунии харочоти иловагии (ХИ) шўъбаи А	$\frac{10}{19}$	$\frac{6}{19}$	0	$\frac{3}{19}$
Базаи таксимкунии харочоти иловагии (ХИ) шўъбаи Б	$\frac{4}{9}$	$\frac{4}{9}$	$\frac{1}{9}$	0
Харочоти иловагӣ то таксимот	100 000	80 000	20 000	30 000
Азнавтаксимкунии ХИ шўъбаи А	10 526,31	6 315,79	(20 000)	3 157,90

Азнавтақсимкунии шўъбаи Б	ХИ	13 333,33	13 333,33	3 333,34	(30 000)
Азнавтақсимкунии шўъбаи А	ХИ	1 754,39	1 052,63	(3333,34)	526,32
Азнавтақсимкунии шўъбаи Б	ХИ	1 403,51	1 403,51	350,88	(3 157,90)
Азнавтақсимкунии шўъбаи А	ХИ	184,68	110,80	(350,88)	55,40
Азнавтақсимкунии шўъбаи Б	ХИ	233,92	233,92	58,48	(526,32)
Азнавтақсимкунии шўъбаи А	ХИ	30,78	18,47	(58,48)	9,23
Азнавтақсимкунии шўъбаи Б	ХИ	24,62	24,62	6,16	(55,40)
Азнавтақсимкунии шўъбаи А	ХИ	3,24	1,95	(6,16)	0,97
Азнавтақсимкунии шўъбаи Б	ХИ	4,10	4,10	1,03	(9,23)
Азнавтақсимкунии шўъбаи А	ХИ	0,64	0,39	(1,03)	0
Азнавтақсимкунии шўъбаи Б	ХИ	0,49	0,48	0	(0,97)
Ҷамъи хароҷот		127500,01	102 499,99	0	0

Усули тақсимои байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳо.

Дар асоси маълумоти мавҷуда системаи муодилаҳо тартиб медиҳем.

$$\begin{cases} Y = 30\,000 + \frac{3}{19}X \\ X = 20\,000 + \frac{1}{9}Y. \end{cases}$$

Дар ин ҷо X – хароҷоти иловагии шўъбаи хизматрасонии А ва Y хароҷоти иловагии шўъбаи хизматрасонии Б мебошад.

Қимати Y –ро аз муодилаи 1-ум дар муодилаи дуюм гузошта ҳосил мекунем:

$$X = 20\,000 + \frac{1}{9}(30\,000 + \frac{3}{19}X) \Rightarrow 171X = 3\,420\,000 + 570\,000 + 3X$$

$$168X = 3\,990\,000 \Rightarrow X = 23\,750.$$

Аз муодилаи якум ҳосил мекунем:

$$Y = 30\,000 + \frac{3}{19} \times 23\,750 \Rightarrow Y = 33\,750.$$

	Шӯъбахон истехсоли		Шӯъбахои хизматрасонӣ	
	Сехи гудозиш	Сехи қолаб-резӣ	А	Б
Базаи тақсимкунии хароҷоти иловагии (ХИ) шӯъбаи А	$\frac{10}{19}$	$\frac{6}{19}$	0	$\frac{3}{19}$
Базаи тақсимкунии хароҷоти иловагии (ХИ) шӯъбаи Б	$\frac{4}{9}$	$\frac{4}{9}$	$\frac{1}{9}$	0
Хароҷоти иловагӣ то тақсимот	100 000	80 000	20 000	30 000
Азнавтақсимкунии ХИ шӯъбаи А	12 500	7 500	(23 750)	3 750
Азнавтақсимкунии ХИ шӯъбаи Б	15 000	15 000	3 750	(33 750)
Чамъи хароҷот	127 500	102 500	0	0

3. Дар давоми сол хароҷоти иловагиро аз рӯи меъёри муайянкардашуда ва базаи асли тақсим мекунем. Дар охири сол хароҷоти иловагиро аз рӯи ҳуҷҷатҳои аввала чамъ намуда мебинем, ки дар аксарияти мавридҳо хароҷоти тақсимкардашуда, аз хароҷоти иловагии асли фарқ мекунад.

Дар ҳолати хароҷоти тақсимкардашуда аз хароҷоти асли зиёд будан, чунин мукотиботи муҳосибӣ навишта мешавад:

Дт Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда 100 000

Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда 10 000

Кт Хароҷоти иловагии асли 90 000

Дар ҳолати хароҷоти тақсим карда шуда, аз хароҷоти асли кам будан, чунин муқотиботи муҳосибӣ навишта мешавад:

Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда	10 000
Дт Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда	90 000
Кт Хароҷоти иловагии асли	100 000

Агар хароҷоти иловагии тақсимношуда аз 10% зиёд бошад, он гоҳ вай мутаносибан ба ҳисобҳои арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда, истехсолоти нотамои ва маҳсулоти тайёр тақсим карда мешавад.

Масъалаи 3. Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда 120 000 сомонӣ ва хароҷоти иловагии асли 150 000 сомони ро ташкил дод. Дар давраи ҳисоботи арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда 400 000 сомони ро ташкил дод. Дар охири давраи ҳисоботи арзиши аслии маҳсулоти тайёр 200 000 сомонӣ ва истехсолоти нотамои 200 000 сомони ро ташкил дод. Муқотиботи муҳосибӣ навишта шавад.

Ҳал. Фарқиятро мутаносибан ба ҳисобҳои арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда, маҳсулоти тайёр ва истехсолоти нотамои мансуб мебарем.

$$400\ 000 + 200\ 000 + 200\ 000 = 800\ 000$$

$$\begin{array}{l} 800\ 000 \text{ ————— } 100\% \\ 400\ 000 \text{ ————— } \text{х.} \end{array}$$

$$x = \frac{400000 \times 100\%}{800000} = 50\% .$$

Айнан ҳамин тавр ба осони дидан мумкин аст, ки маҳсулоти тайёр ва истехсолоти нотамои 25% -ро ташкил медиҳанд. Пас 15 000 фарқиятро ба ҳисоби арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда ва 7 500 -ро ба ҳисобҳои маҳсулоти тайёр ва истехсолоти нотамои мегузаронем. Ҳамин таъриқ муқотиботи муҳосибӣ чунин мешавад:

Дт Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда	120 000
Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда	15 000
Дт Маҳсулоти тайёр	7 500
Дт Истехсолоти нотамои	7 500
Кт Хароҷоти иловагии асли	150 000.

Тестҳо барои корҳои санҷишӣ

1. Ҳангоми тақсимои хароҷоти иловагӣ чанд коэффитсиент ва фоиз истифода бурда мешавад ва яке аз онҳоро номбар кунед.
 - А) 2, коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол.
 - В) 4, коэффитсиенти ҳаҷми фуруш.
 - С) 6, коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол .
 - Д) 8, коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол.
2. Усулҳои азнавтақсимкунии хароҷоти шӯъбаҳои хизматрасониро ба шӯъбаҳои истеҳсолий номбар кунед.
 - А) Усули бевосита, усули қадам ба қадам, усули тақсимои такрорӣ, усули тақсимои байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳо.
 - В) Усули бевосита, усули қадам ба қадам, усули тақсимои такрорӣ.
 - С) Усули қадам ба қадам, усули бевосита, усули тақсимои байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳо.
 - Д) Усули қадам ба қадам, усули тақсимои такрорӣ, усули тақсимои байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳо, усули визуалӣ.
3. Хароҷоти тақсимкардашуда аз аслии зиёд буда фарқият камтар аз 10% -ро ташкил медиҳад. Муқотиботи муҳосибӣ навишта шавад.
 - А) Дт Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда
Кт Хароҷоти иловагии асли.
 - В) Дт Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда
Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда
Кт Хароҷоти иловагии асли.
 - С) Дт Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Хароҷоти иловагии асли.
 - Д) Дт Хароҷоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда
Кт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотаом
Кт Хароҷоти иловагии асли.
4. Хароҷоти тақсимкардашуда аз аслии кам буда, фарқият камтар аз 10% -ро ташкил медиҳад. Муқотиботи муҳосибӣ навишта шавад.

- А) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
- В) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
- С) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
- Д) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотамом
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
5. Харочоти тақсимкардашуда аз аслӣ зиёд буда фарқият зиёда аз 10% -ро ташкил медиҳад. Мукотиботи муҳосибӣ навишта шавад.
- А) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
- В) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
- С) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
- Д) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотамом
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
6. Харочоти тақсимкардашуда аз аслӣ кам буда фарқият зиёда аз 10% -ро ташкил медиҳад. Мукотиботи муҳосибӣ навишта шавад.
- А) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Харочоти иловагии аслӣ.
- В) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Дт Маҳсулоти тайёр
Дт Истеҳсолоти нотамом
Кт Харочоти иловагии аслӣ.

- С) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Харочоти иловагии асли.
- Д) Дт Харочоти иловагии тақсимкардашуда
Кт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда
Кт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотаом
Кт Харочоти иловагии асли.
7. Дар асоси чӣ харочоти иловагӣ ба шӯъбаҳои истеҳсоли ва хизматрасонӣ тақсим карда мешавад?
- А) Меъёр.
В) Коэффитсиент.
С) Меъёр, ё ин ки коэффитсиент.
Д) Фоиз.
8. Кадоме аз усулҳои азнавтақсимкунии харочоти иловагӣ нисбатан иттилооти аниқ медиҳад?
- А) Усули бевосита.
В) Усули қадам ба қадам.
С) Усули тақсимоти такрорӣ.
Д) Тақсимоти байниҳамдигарӣ бо ёрии системаи муодилаҳо.
9. Кадом харочот аз рӯи меъёр, ё ин ки коэффитсиент тақсим карда мешавад?
- А) Харочоти масолах.
В) Харочоти музди меҳнат.
С) Харочоти масолах ва музди меҳнат.
Д) Харочоти иловагӣ.
10. Дар ибтидо харочоти иловагӣ ба кадом шӯъбаҳо тақсим карда мешавад.
- А) Шӯъбаҳои истеҳсоли.
В) Шӯъбаҳои хизматрасонӣ ва истеҳсоли.
С) Шӯъбаҳои хизматрасонӣ.
Д) Шӯъбаҳои ғайриистеҳсоли.
11. Коэффитсиентҳои тақсимкунии харочоти иловагӣ чиро нишон медиҳанд?
- А) Суммаи харочоти иловагӣ, ки ба арзиши аслии воҳиди маҳсулот мансуб доништан лозим аст.
В) Суммаи харочоти иловагӣ, ки ба зарар мансуб доништан лозим аст.
С) Суммаи харочоти иловагӣ, ки ба фоида мансуб доништан лозим аст.

- Д) Суммаи харочоти иловагӣ, ки аз даромад тарҳ карда мешавад.
12. Коэффитсиентҳои тақсимкунии харочоти иловагиро номбар кунед.
- А) Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол.
- В) Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол, коэффитсиенти соатҳои корӣ.
- С) Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол, коэффитсиенти соатҳои корӣ, коэффитсиенти соатҳои мошинӣ.
- Д) Коэффитсиенти ҳаҷми истеҳсол, коэффитсиенти соатҳои корӣ, коэффитсиенти соатҳои мошинӣ, коэффитсиенти харочоти аввала.
13. Кай ва дар асоси кадом иттилоот харочоти иловагӣ тақсим карда мешавад?
- А) Дар ибтидои давраи ҳисоботӣ дар асоси меъерӣ муайян карда.
- В) Баъди иҷрои кор, ё ин ки фармоиш дар асоси базаи асли ва меъерӣ муайян кардашуда.
- С) Баъди иҷрои кор, ё ин ки фармоиш дар асоси базаи асли.
- Д) Дар охири давраи ҳисоботӣ дар асоси базаи асли ва меъерӣ муайян кардашуда.
14. Фоизи харочоти аввала (ФХА) аз рӯи кадом формула муайян карда мешавад.
- А)
$$\text{ФХА} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти аввала}} * 100\%.$$
- В)
$$\text{ФХА} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти масолах}} * 100\%.$$
- С)
$$\text{ФХА} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти музди меҳнат}} * 100\%.$$
- Д)
$$\text{ФХА} = \frac{\text{ҳамагӣ харочоти аввала}}{\text{харочоти иловагӣ}} * 100\%.$$
15. Фоизҳои тақсимкунии харочоти иловагиро номбар кунед.
- А) Фоизи харочоти аввала, фоизи харочоти масолах.
- В) Фоизи харочоти масолах.

С) Фоизи харочоти музди меҳнат, фоизи харочоти масолех.

Д) Фоизи харочоти аввала, фоизи харочоти масолех, фоизи харочоти музди меҳнат.

16. Фоизи харочоти масолех (ФХМ) чӣ гуна муайян карда мешавад.

$$A) \text{ФХМ} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти ёрирасон}} \times 100\%;$$

$$B) \text{ФХМ} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти масолех}} \times 100\%;$$

$$C) \text{ФХМ} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти музди меҳнат}} \times 100\%;$$

$$D) \text{ФХМ} = \frac{\text{ҳамагӣ харочоти аввала}}{\text{харочоти иловагӣ}} \times 100\%.$$

17. Фоизи харочоти музди меҳнат (ФХММ) аз рӯи кадом формула муайян карда мешавад.

$$A) \text{ФХММ} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти масолех}} \times 100\%;$$

$$B) \text{ФХММ} = \frac{\text{харочоти иловагӣ}}{\text{ҳамагӣ харочоти музди меҳнат}} \times 100\%;$$

$$C) \text{ФХММ} = \frac{\text{ҳамагӣ харочоти музди меҳнат}}{\text{ҳамагӣ харочоти масолех}} \times 100\%;$$

$$D) \text{ФХММ} = \frac{\text{ҳамагӣ харочоти масолех}}{\text{ҳамагӣ харочоти музди меҳнат}} \times 100\%.$$

18. Фарқи байни харочоти иловагии тақсимкардашуда ва асли чӣ ном дорад?

А) Тақсимношуда.

В) Зиёд тақсимшуда.

С) Тақсиминошуда, зиёдтақсиминошуда.

Д) Харочоти иловагии бучавӣ.

19. Коэффитсиенти ҳаҷми истехсол (КҲИ) аз рӯи кадом формула муайян карда мешавад?

А) $K_{\text{ҲИ}} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳаҷми умумии истехсол}}$;

В) $K_{\text{ҲИ}} = \frac{\text{ҳаҷми умумии истехсол}}{\text{хароҷоти иловагӣ}}$;

С) $K_{\text{ҲИ}} = \frac{\text{ҳамаи хароҷоти масолах}}{\text{хароҷоти иловагӣ}}$;

Д) $K_{\text{ҲИ}} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳамаи хароҷоти масолах}}$.

20. Коэффитсиенти соатҳои корӣ (КСК) аз рӯи кадом формула муайян карда мешавад?

А) $K_{\text{СК}} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳамаи соатҳои корӣ}}$;

В) $K_{\text{СК}} = \frac{\text{хароҷоти иловагӣ}}{\text{ҳамаи соатҳои мошинӣ}}$;

С) $K_{\text{СК}} = \frac{\text{ҳамаи соатҳои корӣ}}{\text{хароҷоти иловагӣ}}$;

Д) $K_{\text{СК}} = \frac{\text{ҳамаи соатҳои мошинӣ}}{\text{хароҷоти иловагӣ}}$.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Маълумоти зерин мавҷуд аст:

	Шуъбаҳои хизматрасонӣ		Шуъбаҳои асосӣ	
	Шуъбаи компютерӣ	Шуъбаи хизматрасонии бино	Шуъбаи амалиётҳои №1	Шуъбаи амалиётҳои №2
Хароҷоти иловагӣ то тақсимот	360 000	90 000	261 000	689 000
Вақти корӣ соат	--	6 000	18 000	30 000
Ҳиссаи меҳнат	--	1/9	3/9	5/9
Масоҳат, м.мураббаъ	10 000	--	5 000	45 000
Ҳиссаи масоҳат	2/12	--	1/12	9/12

Талаб карда мешавад.

Аз усулҳои зерин истифода бурда **ХИ** шуъбаҳои хизматрасониро ба шуъбаҳои асосӣ тақсим намоед:

- А) усули бевосита;
 Б) усули қадам ба қадам.

Масъалаи 2. Хамаи усулҳои азнавтатқимкунии хароҷоти иловагиро ба ширкати татбиқ намоед, ки ду шуъбаи хизматрасонӣ – сеҳи барқароркунӣ ва шуъбаи технологӣ ва ду шуъбаи истеҳсолий – сеҳҳои механикӣ ва чамъкунӣ дорад.

Маълумот оид ба хароҷот дар ҳар як шуъба, аз ҷумла ҳаҷми хизматрасонӣ чунин аст:

	Шуъбаҳои хизматрасонӣ		Шуъбаҳои истеҳсолий	
	Сеҳи барқароркунӣ	Шуъбаи технологӣ	А Сеҳи механикӣ	Б Сеҳи чамъкунӣ
Хароҷоти иловагӣ то тақсимот	20 000	10 000	30 000	40 000
Хароҷоти бевоситаи меҳнат дар сеҳи барқароркунӣ,				

бо одам-соат	15 000	20 000	60 000	40 000
Харочоти бевоситаи меҳнат дар шӯъбаи технологӣ, бо одам-соат	5 000	4 000	50 000	30 000

Масъалаи 3. Фирмаи меҳелбарорӣ бо фармониши харидорон меҳел истеҳсол мекунад. Вай се шӯъбаи истеҳсолӣ ва ду шӯъбаи хизматрасонӣ дорад. Харочоти иловагии доимиаш дар соли оянда чунин аст:

	сомонӣ	База барои таксимот
Иҷорапулӣ	12 800	масоҳати бино
Сугуртаи таҷҳизоти истеҳсолӣ	6 000	арзиши ибтидоии таҷҳизот
Нардохт барои телефон	3 200	масоҳати бино
Истеҳлоки таҷҳизот	18 000	арзиши ибтидоии таҷҳизот
Музди меҳнати назоратчиҳон шӯъбаи назорати техникӣ	24 000	вақти меҳнати коргарони асосии истеҳсолот
Ғармкунӣ ва рӯшноидиҳӣ	6 400	масоҳати бино,
Ҳамагӣ	70 400	

Шӯъбаҳои истеҳсолӣ (А,В,С) ва шӯъбаҳои хизматрасонӣ (Х,У) дар биноҳои нав ҷойгир шудаанд ва оидашон чунин маълумот мавҷуд аст:

	А	В	С	Х	У
Масоҳати биноҳо, метри мураббаъ	3 000	1 800	600	600	400
Арзиши ибтидоии таҷҳизот, сомонӣ	24 000	10 000	8 000	4 000	2 000
Вақти кории коргарони асосӣ дар истеҳсолот, соат	3 200	1 800	1 000		
Меъёри соатбай-и музди меҳнат, сомонӣ	3,8	3,5	3,4	3,0	3,0
Харочоти иловагии тағйирёбанда дар шӯъбаҳо, сомонӣ	2 800	1 700	1 200	800	600

Тақсимои харочоти иловагии шӯъбаи хизматрасонии X,%	50	25	25		
Тақсимои харочоти иловагии шӯъбаи хизматрасонии Y,%	20	30	50		

Талаб карда мешавад:

А) Харочоти иловагии доимӣ байни шӯъбаҳо тақсим карда шавад. Усули бевоситаи тақсимотро татбиқ намуда, харочоти шӯъбаҳои хизматрасониرو байни шӯъбаҳои истеҳсоли тақсим намоед. Меъёрҳои тақсимкунии харочоти иловагӣ ба ҳар як шӯъбаи истеҳсоли (базаи тақсимкунии вақти кории коргарони асосии истеҳсоли) ҳисоб карда шавад.

Б) Харочоти бевосита ба фармоишҳо чунин аст:

	Фармоиши №1	Фармоиши №2
Харочоти масолеҳи асосӣ, сомонӣ	154	108
Меҳнати коргарони асосии истеҳсоли, соат	дар сеҳи А -20 дар сеҳи В -12 дар сеҳи С -10	дар сеҳи А -16 дар сеҳи В -10 дар сеҳи С -14

Арзиши аслии ҳар як фармоиш ҳисоб карда шавад.

В) Нархи фурӯши ҳар як фармоиш муайян карда шавад, агар фоида 25% - и нархи фурӯшро ташкил диҳад.

Масъалаи 4. Ширкати «Сайёд» се шӯъбаи хизматрасонӣ (шӯъбаи хизматрасонии бино, ошхона, шӯъбаи хизматрасонии техникаи таҷҳизот) ва ду шӯъбаи истеҳсоли (сеҳи қолабрезӣ ва сеҳи ҷамъкунии) дорад. Шӯъбаҳои хизматрасонӣ на танҳо ба шӯъбаҳои истеҳсоли, балки ба якдигар низ хизмат мерасонанд. Намудҳои харочоти шӯъбаҳои хизматрасонӣ ва базаи тақсимот чунин аст:

Шуъбаҳо	Намуди хароҷот	Базаи тақсимкунӣ
Шуъбаи хизматрасонии бино	Хароҷоти доимӣ	<i>Масоҳат метри мураббаъ</i>
Ошхона	Хароҷоти тағйирёбанда Хароҷоти доимӣ	Шумораи коргарон 10% - ба шуъбаи хизматрасонии техники таҷхизот 40% - ба сеҳи қолабрезӣ 50% - ба сеҳи ҷамъкунӣ
Шуъбаи хизматрасонии техникии таҷхизот	Хароҷоти тағйирёбанда Хароҷоти доимӣ	Вақти меҳнати асосӣ 70% - ба сеҳи қолабрезӣ 30% - ба сеҳи ҷамъкунӣ

Дар соли 2008 чунин маълумотҳои амалиётӣ ва маълумот оид ба хароҷоти банақшагирифта мавҷуд аст:

Шуъба	Хароҷоти тағйирёбанда	Хароҷоти доимӣ
Шуъбаи хизматрасонии бино,		130 000 сомонӣ
Ошхона	200 сомонӣ ба як коргари нахорикунанда дар ошхона	250 000 сомонӣ
Баҳисобгирии хизматрасонии техникии бино	0,06 сомонӣ ба 1 соат меҳнати асосӣ	548 000 сомонӣ

	Шуъбаи хизмат- расонии бино	Ош- хона	Бахисоб- гирии хизмат- расонии техникӣ	Сехи қолаб- резӣ	Сехи чамъ- қуни	Чамъ
Шумораи коргароне, ки хангоми таксимқунии хароҷоти иловагӣ бахисоб гирифта мешавад	-	-	30	190	250	470
Вақти меҳнати асосӣ, соат	-	-	-	300 000	500 000	800 000
Масоҳат, метри мураббаъ	3 000	4 000	1 000	8 000	13 000	29 000
Хароҷоти иловагии тағйирёбандаи бевоқоф ба сехҳои истеҳсоли мансубдониста, сомонӣ						
				1340000	1846000	3186000

Талаб қарда мешавад:

А) Аз усули қадам ба қадам истифода бурда бо тартиби зерин хароҷоти шуъбаҳои хизматрасонӣ таксим қарда шавад:

1. Шуъбаи хизматрасонии бино
2. Ошхона
3. Шуъбаи хизматрасонии техникӣ

Б) Меъёри таксимқунии хароҷоти иловагӣ ба воҳиди маҳсулот дар асоси вақти кории асосӣ ҳисоб қарда шавад.

Масъалаи 5. Ширкати «Қорвои-Осиё» контейнерҳои металии истеҳсол меқунад. Ширкат ду сехи истеҳсоли: сехҳои қолабрезӣ ва ороишӣ дорад. Ширкат инчунин ду шуъбаи хизматрасонӣ дорад: анбор ва маъмурият. Ҳамаи ин сехҳо ва шуъбаҳо дар як бино ҷойгиранд. Дар буҷаи қорхона барои соли оянда чунин хароҷот нишон дода шудааст:

Харочот бо сомони	
Ичораи завод	486 000
Сугуртаи завод	40 500
Дигар харочоти сехи қолабрезӣ	12 700
Дигар харочоти сехи ороишӣ	13 850
Дигар харочоти анбор	7 375
Дигар харочоти маъмурият	20 425
Сугуртаи таҷҳизот	21 450
Истехлоки мошинаю таҷҳизот	58 500
Ҳамагӣ	940 800

Чунин иттилооти иловагӣ пешниҳод шудааст:

Шӯба/Сех	Соатҳои мошинӣ	Вақти корӣ	Масоҳат бо метри мураббаъ	Шумо- раи корга- рони асосӣ	Шумораи коргарони ёрирасон	Арзиши мошинаю таҷҳизот бо \$
Қолабрезӣ	12 000	34 200	50 000	18	10	300 000
Ороишӣ	2 200	45 600	25 000	26	15	50 000
Анбор			3 000	0	6	25 000
Маъмурият			3 000	0	4	15 000
Ҳамагӣ			81 000	44	35	390 000

Харочоти марказҳои гайриистехсолӣ чунин тақсим карда мешавад:

Маъмурият: байни ҳамаи шӯбаҳо/сехҳо дар асоси шумораи умумии кормандон

Анбор: 80% ба сехи қолабрезӣ ва 20% ба сехи ороишӣ.

Мавзӯи 8. Бучаи асосӣ ва баҳисобгирии масъулиятнокӣ

Нақшаи лексия

1. Мафҳуми буча.
2. Намудҳои буча.
3. Бучаи асосӣ.
4. Баҳисобгирӣ дар марказҳои масъулиятнокӣ.

1. Буча ин ифодаи миқдории нақша, воситаи мутобиқати ва назорат барои иҷроиши он мебошад.

Корхонаҳое, ки бе нақша фаъолият мекунанд, аксаран муфлис мешаванд. Корхонаҳое, ки аз рӯи нақша фаъолият мекунанд, аксаран ба муваффақиятҳо ноил мегарданд. **Натиҷаҳои ба дастовардаи воқеиро ба маълумотҳои нақшавӣ муқоиса намуда, хулосаҳои зарурӣ мебароранд.**

Дар аксарияти маврид натиҷаи фаъолияти якҷанд солаи корхонаро таҳлил намуда, барои такмилидигрии фаъолияти ояндааш қарори дахлдор қабул карда мешавад.

2. Дар амалия намудҳои зерини буча истифода бурда мешавад:

1. Бучаи асосӣ;
2. Бучаи чандирӣ;
3. Бучаи нуқтаи сифрӣ;
4. Бучаи даврӣ;
5. Бучаи бефосила;
6. Бучаи устувор.

Бучаи асосӣ - ин нақшаи ҳаматарафаи назораткунии блокҳои алоҳидаи бучаҳо мебошад.

Бучаи чандирӣ - ин бучае мебошад, ки ба воситаи маҳдудкунии (чудокунии) хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ кор карда шудааст, то ба ҷавоб ба тағйироти ҳаҷми маҳсулот тағйир ёбад.

Усули тартиб додани буча, ки мувофиқи он тамоми фаъолияти корхона ҳар дафъа хангоми тартиб додани буча аз нав баҳо дода мешавад, **бучаи нуқтаи сифрӣ** номида мешавад.

Бучаи даврӣ барои даври ҳисоботӣ тартиб дода мешавад. Ин намуд буча одатан барои як сол тартиб дода мешавад. Дар баъзе ҳолатҳо бучаи даврӣ барои се моҳ тартиб дода мешавад. Дар амалия бучаи даврӣ васеъ истифода бурда мешавад.

Буҷаи бeфосила хусусияти зеринро доро мебошад. Буҷа барои як сол, ё ин ки якчанд сол пешакӣ тартиб дода мешавад. Буҷаи соли якум ба сeмоҳаҳо ва сeмоҳаи якум ба моҳҳо тақсим карда мешавад. Аз рӯи натиҷаи сeмоҳаи якум вобаста ба оскурбшавии пул дар буҷаҳои сeмоҳаҳои оянда ислоҳот дароварда мешавад. Агар буҷа барои якчанд сол тартиб дода шуда бошад, аз рӯи натиҷаи соли якум дар буҷаи солҳои оянда ислоҳот дароварда мешавад. Буҷаи бeфосила менечерро маҷбур месозад, ки доимо дар ҷустуҷӯ бошад.

Буҷаи устувор ин буҷае мебошад, ки дар он тағйирот дароварда намешавад. Натиҷаи асли ба буҷаи асосӣ муқоиса карда шуда, тафовут муайян карда мешавад. Тафовутҳои ҳосилшуда муътадил (м) ва номуътадил (н/м) шуда метавонад.

Масъалаи 1. Ҳисобот оиди натиҷаи фаъолияти молиявӣ – хоҷагии корхонаи «Сайёд» дар соли ҳисоботии 2009, 31 декабр, буҷаи устувор.

Нишондиҳандаҳо	Асл	Буҷаи асосӣ	тафовут
Миқдор, воҳид	20000	25 000	5000 н/м
Даромад аз фурӯш	1000000	1 250000	250 000н/м
Тарҳи хароҷоти тағйирёбанда			
Масолеҳи асосӣ	30 7000	35 0000	43 000м
ММ коргарони асосӣ	11 4000	15 0000	36 000м
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	71 000	75 000	4000м
Хароҷоти тижоратӣ ва маъмури.	20 000	25 000	5 000н/м
Ҷамъи хароҷоти тағйирёбада	51 2000	600 000	88 000м
Даромади маржиналӣ	488 000	650 000	162 000н/м
Тарҳи хароҷоти доимӣ			
Хароҷоти иловагии истехсоли	30 8000	300 000	8 000н/м
Хароҷоти иловагии маъмури.	150 000	150 000	
Ҷамъи хароҷоти доимӣ	45 8000	450 000	8 000н/м
Ҷоидаи соф	30 000	200 000	170 000н/м

Барои меъёрҳои дар поён овардашуда буҷаи чандирӣ тартиб дода шавад.

Буҷаи чандирӣ

Нишондиҳандаҳо	Бучавӣ	Фурӯш бо воҳид			
	Барои воҳид	15 000	20 000	5 000	30 000
Даромад аз фурӯш	50				
Тарҳи хароҷоти тағйирёбанда:					
Масолеҳи асосӣ	14				
ММ коргарони асосӣ	6				
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	3				
Хароҷоти тиҷоратӣ ва маъмурӣ	1				
Ҷамъи хароҷоти тағйирёбанда	24				
Даромади маржиналӣ	26				
Тарҳи хароҷоти доимӣ					
ХИ истеҳсоли					
Хароҷоти тиҷоратӣ ва маъмурӣ					
Ҷамъи хароҷоти доимӣ					
Ҷоидаи соф					

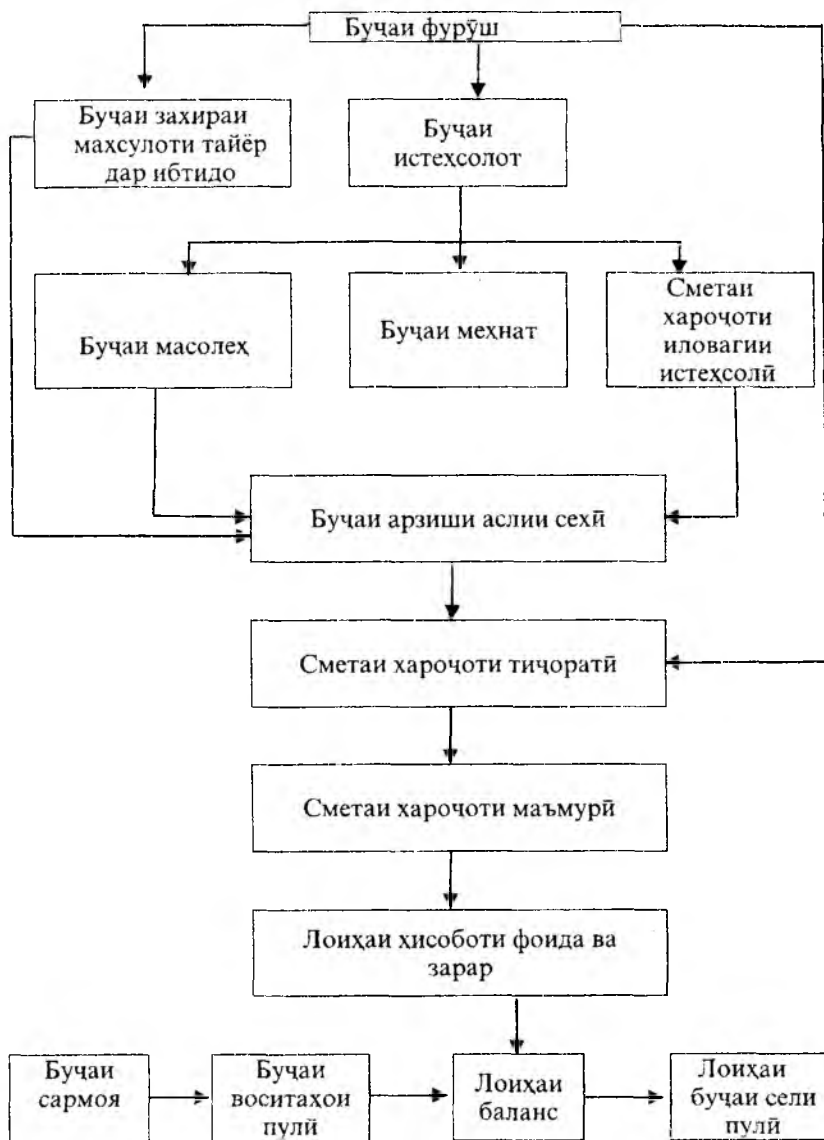
Ҳал. Аз маълумоти дар ҷадвалҳои боло овардашуда истифода бурда ҳосил мекунем.

Бучаи чандирӣ

Нишондиҳандаҳо	Бучавӣ	Фурӯш бо воҳид			
	Барои воҳид	15 000	20 000	25 000	30 000
Даромад аз фурӯш	50	750 000	1000000	1 250 000	1500 000
Тарҳи харочоти тағйирёбанда:					
Масолеҳи асосӣ	14	210 000	280 000	350 000	420 000
ММ коргарони асосӣ	6	90 000	120 000	150 000	180 000
Харочоти иловагии тағйирёбанда	3	45 000	60 000	75 000	90 000
Харочоти тиҷоратӣ ва маъмурӣ	1	15 000	20 000	25 000	30 000
Ҷамъи харочоти тағйирёбанда	24	360 000	480 000	600 000	720 000
Даромади маржиналӣ	26	390 000	520 000	650 000	780 000
Тарҳи харочоти доимӣ:					
ХИ истеҳсоли		300 000	300 000	300 000	300 000
Харочоти тиҷоратӣ ва маъмурӣ		150 000	150 000	150 000	150 000
Ҷамъи харочоти доимӣ		450 000	450 000	450 000	450 000
Ҷоидаи соф		(60 000)	70 000	200 000	330 000

Аз ҷадвал аён аст, ки хангоми ҳаҷми фурӯш 15 000 воҳид будан корхонаи «Сайёд» зарар дида, дар дигар ҳолатҳо ҷоида ба даст меорад.

3. Барои коркарди бучаи асосӣ бучаҳои ёрирасонро тартиб додан лозим аст. Қисми зиёди бучаи асосиро унсурҳои бучаи ғаврий ташкил медиҳад. Қисми дигари буча барои идоракунии молиявӣ ҷудо карда шудааст. Вай аз бучаи сармоя, бучаи пул, лоиҳаи баланс ва лоиҳаи бучаи сели пулӣ иборат аст. Сохти соддакардашудаи бучаи асосиро чунин тасвир мекунанд.

Масъалаи 2. Корхона фуруши 10 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 1 000 000 сомонӣ ба нақша гирифт. Захираи маҳсулоти ғайёр дар ибтидои давраи ҳисоботӣ 1000 воҳид, арзиши масолах барои тайёр намудани воҳиди маҳсулот 25 сомонӣ буда, ба коргар барои истехсоли воҳиди маҳсулот 25 сомонӣ ҳаққи меҳнат пардохт карда мешавад. Харочоти иловагӣ барои воҳиди маҳсулот 20 сомонӣ, харочоти маъмурию тичоратӣ дар давраи ҳисоботӣ мувофиқан 40 000 сомонӣ ва 30 000 сомониро ташкил медиҳад. Лоихаи ҳисобот оиди фоида ва зарар тартиб дода шавад. Харочот дар давраи ҳисоботии гузашта айнан ҳамин тавр буд.

Хал.

Ҳаҷми маҳсулот барои фуруш (воҳид)	Захира дар ибтидои давр (воҳид)	Ҳаҷми истехсол (воҳид)
10 000	1 000	9 000
Харочоти масолах (сомонӣ)	Харочоти музди меҳнат (сомонӣ)	Харочоти иловагӣ (сомонӣ)
$9\ 000 \times 25 = 225\ 000$	$9\ 000 \times 25 = 225\ 000$	$9\ 000 \times 20 = 180\ 000$
Харочоти маъмури	Харочоти тичоратӣ	
40 000	30 000	

Арзиши аслии воҳиди маҳсулот = $25 + 25 + 20 = 70$ сомонӣ.

Арзиши аслии маҳсулоти истехсолшуда

$70 \times 9\ 000 = 225\ 000 + 225\ 000 + 180\ 000 = 630\ 000$ сомонӣ.

Арзиши аслии захира дар ибтидо = $70 \times 1\ 000 = 70\ 000$ сомонӣ.

Акнун лоихаи ҳисобот оид ба фоида ва зарарро тартиб медиҳем:

Даромад аз фуруш	1 000 000
Арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда	700 000
	<hr/>
Фоидаи умумӣ	300 000
Харочоти маъмури	40 000
Харочоти тичоратӣ	30 000
	<hr/>
Ҳамаги харочоти ғайриистехсоли	70 000
	<hr/>
Фоида	230 000
Андоз аз фоида (15%)	34 500
Фоидаи соф	195 500

4. Дар ин савол нақши омили инсонӣ дар идоракунии ва истифодаи буча кушода мешавад.

Рохбарияти ширкат сохтори ташкилиро таҳия намуда, ҷавобгарии шӯба ва шахсро барои вазифаҳои муайян мекунад.

Сохтори ташкили пирамидаеро ба хотир меорад, ки дар он менечерҳои асосӣ дар назди рохбариятҳои болоӣ ҳисобот медиҳанд. Ҳар як менечер ба як маркази масъулиятнокӣ вобаста карда шудааст ва барои фаъолияти дурусти онҳо ҷавобгӯ мебошанд.

Баҳисобгирии масъулиятнокӣ ин низоме мебошад, ки нақша ва амали ҳар як маркази масъулиятнокиро андозагирӣ мекунад.

Чунин марказҳои масъулиятнокӣ бештар маълуманд.

1. **Маркази харочот**, ки менечераш фақат барои харочот ҷавобгӯ мебошад. 2. **Маркази фоида**, ки менечераш барои харочот ва пули фурӯш масъул мебошад. 3. **Маркази фурӯш**, ки менечераш барои пули фурӯш ҷавобгар аст. 4. **Маркази сармоягузорӣ**, ки менечераш барои харочот, пули фурӯш ва сармоягузорӣ ҷавобгар аст.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Кадом намудҳои бучаро медонед?
 - А) Чандирӣ ва устувор.
 - В) Даврӣ, бефосила, нуктаи сифрӣ.
 - С) Бучаи устувор, бучаи чандирӣ, бучаи даврӣ, бучаи бефосила, бучаи нуктаи сифрӣ, бучаи асосӣ.
 - Д) Бучаи асосӣ, бучаи устувор, бучаи чандирӣ.
2. Одатан бучаи даврӣ ба кадом муҳлат тартиб дода мешавад?
 - А) Ним сол.
 - В) Як сол.
 - С) Се сол.
 - Д) Ду сол.
3. Бучаи чандирӣ чист?
 - А) Бучае, ки тағйир намеёбад.
 - В) Бучае, ки вобаста ба ҳаҷми истехсолот тағйир меёбад.

- С) Буҷае, ки вобаста ба дараҷаи даромади маржиналӣ тағйир меёбад.
 Д) Буҷае, ки вобаста ба маҷмӯи харочоти тағйирёбанда тағйир меёбад.
4. Буҷа кадом давраро дарбар мегирад?
 А) Як сол.
 В) Се сол.
 С) Аз як то даҳ сол.
 Д) Аз як то даҳ сол ва зиёда аз ин.
5. Қисми дуҷуми буҷаи асосӣ аз чӣ иборат аст?
 А) Буҷаи сармоя, буҷаи воситаҳои пулӣ.
 В) Буҷаи сармоя, лоиҳаи баланс.
 С) Буҷаи воситаҳои пулӣ, лоиҳаи баланс, лоиҳаи буҷаи сели пулӣ.
 Д) Буҷаи сармоя, буҷаи воситаҳои пулӣ, лоиҳаи баланс, лоиҳаҳои буҷаи сели пулӣ.
6. Кадом марказҳои масъулиятнокӣ мебуданд?
 А) Маркази харочот, маркази фурӯш, маркази ғоида ва маркази сармоягузорӣ.
 В) Маркази харочот, маркази фурӯш ва маркази ғоида.
 С. Маркази харочот, маркази фурӯш, маркази ғоида ва маркази даромад.
 Д) Маркази харочот, маркази фурӯш, маркази даромад, маркази ғоида ва маркази сармоягузорӣ.
7. Баҳисобгирии масъулиятнокӣ чист?
 А) Баҳисобгирии масъулиятнокӣ ин системае мебошад, ки нақша ва амали ҳар як маркази масъулиятнокӣ чен мекунад.
 В) Баҳисобгирии масъулиятнокӣ ин системае мебошад, ки нақшаи ҳар як маркази масъулиятнокӣ чен мекунад.
 С) Баҳисобгирии масъулиятнокӣ ин системае мебошад, ки амали ҳар як маркази масъулиятнокӣ чен мекунад.
 Д) Баҳисобгирии масъулиятнокӣ ин системае мебошад, ки нақша ва амали ҳар як маркази масъулиятнокӣ назорат мекунад.
8. Ҳар як менеҷер ба чӣ вобаста қарда шудааст ва барои чӣ ҷавобгар мебошад?
 А) Ҳар як менеҷер ба як маркази масъулиятнокӣ вобаста қарда шудааст ва барои фаъолияти дурусти он ҷавобгӯ мебошад.

В) Ҳар як менечер ба як маркази масъулиятнокӣ вобаста карда шудааст ва барои фаъолияти дурусти корхона ҷавобгӯ мебошад.

С) Ҳар як менечер ба фаъолияти як шӯъбаи истеҳсолӣ вобаста карда шудааст ва барои фаъолияти дурусти он ҷавобгӯ мебошад.

Д) Ҳар як менечер ба фаъолияти як шӯъбаи истеҳсолӣ ва як шӯъбаи хизматрасонӣ вобаста карда шудааст ва барои фаъолияти дурусти онҳо ҷавобгӯ мебошад.

9. Унсурҳои буҷаи фавриро номбар кунед.

А) Буҷаи фурӯш, буҷаи захираи маҳсулоти тайёр дар ибтидо, буҷаи истеҳсолот, буҷаи масолеҳ, буҷаи меҳнат, сметаи харочоти иловагии истеҳсолӣ, буҷаи арзиши аслии сеҳӣ, сметаи харочоти тичоратӣ, сметаи харочоти маъмурӣ, лоиҳаи ҳисоботи ғоида ва зарар.

В) Буҷаи фурӯш, буҷаи захираи маҳсулоти тайёр дар ибтидо, буҷаи истеҳсолот, буҷаи масолеҳ, буҷаи меҳнат, сметаи харочоти иловагии истеҳсолӣ, буҷаи арзиши аслии сеҳӣ, сметаи харочоти маъмурӣ, лоиҳаи ҳисоботи ғоида ва зарар.

С) Буҷаи фурӯш, буҷаи захираи маҳсулоти тайёр дар охир, буҷаи истеҳсолот, буҷаи масолеҳ, буҷаи меҳнат, сметаи харочоти иловагии истеҳсолӣ, буҷаи арзиши аслии сеҳӣ, сметаи харочоти тичоратӣ, лоиҳаи ҳисоботи ғоида ва зарар.

Д) Буҷаи фурӯш, буҷаи захираи маҳсулоти тайёр дар ибтидо, буҷаи истеҳсолот, буҷаи масолеҳ, буҷаи меҳнат, сметаи харочоти иловагии истеҳсолӣ, буҷаи арзиши аслии сеҳӣ, сметаи харочоти тичоратӣ, сметаи харочоти маъмурӣ, лоиҳаи ҳисоботи ғоида ва зарар, лоиҳаи баланс.

10. Буҷаи чист?

А) Ифодаи миқдории нақша, воситаи мутобиқатӣ ва назорат барои иҷроиши он буҷаи номида мешавад.

В) Ифодаи миқдории нақша, воситаи назорат барои иҷроиши он буҷаи номида мешавад.

С) Ифодаи миқдории нақша, воситаи мутобиқати барои иҷроиши он буҷаи номида мешавад.

Д) Ифодаи сифатӣ ва миқдории нақшаи воситаи мутобиқатӣ ва назорат барои иҷроиши он буҷаи номида мешавад.

12. Буҷаи асосӣ чист?

А) Нақшаи ҳаматарафаи назораткунии блокҳои алоҳидаи буҷаҳо, буҷаи асосӣ номида мешавад.

В) Нақшаи яктарафа назораткунии блокҳои алоҳидаи буҷаҳо, буҷаи асосӣ номида мешавад.

С) Назораткунии блокҳои алоҳидаи буҷаҳо, буҷаи асосӣ номида мешавад.

Д) Назораткунии ҳаматарафаи блокҳои алоҳидаи буҷаҳо, буҷаи асосӣ номида мешавад.

13. Буҷаи нуқтаи сифрӣ чист?

А) Усули тартиб додани буҷа, ки мувофиқи он тамоми ҷаъолияти корхона фақат дар ибтидо ҳангоми тартиб додани буҷа аз нав баҳо дода мешавад, буҷаи нуқтаи сифрӣ номида мешавад.

В) Усули тартиб додани буҷа, ки мувофиқи он тамоми ҷаъолияти корхона ҳар дафъа ҳангоми тартиб додани буҷа аз нав баҳо дода мешавад, буҷаи нуқтаи сифрӣ номида мешавад.

С) Усули тартиб додани буҷа, ки мувофиқи он фақат ҷаъолияти истехсолии корхона ҳар дафъа ҳангоми тартиб додани буҷа аз нав баҳо дода мешавад, буҷаи нуқтаи сифрӣ номида мешавад.

Д) Усули тартиб додани буҷа, ки мувофиқи он фақат муомилоти корхона ҳар дафъа ҳангоми тартиб додани буҷа аз нав баҳо дода мешавад, буҷаи нуқтаи сифрӣ номида мешавад.

14. Маркази сармоягузори барои ҷӣ ҷавобгар мебошад?

А) Маркази сармоягузори барои хароҷот ва сармоягузори ҷавобгар аст.

В) Маркази сармоягузори барои хароҷот, пули фурӯш ва сармоягузори ҷавобгар аст.

С) Маркази сармоягузори барои хароҷот, даромад, қарз, пули фурӯш ва сармоягузори ҷавобгар аст.

Д) Маркази сармоягузори барои хароҷот, қарз, пули фурӯш ва маблағгузори ҷавобгар аст.

15. Буҷаи бефосила ҷӣ гуна хусусияти хос дорад?

А) Аз дигар намуди буҷаҳо фарқи ҷиддие надорад.

В) Менеҷерро маҷбур месозад, ки доимо дар андеша ва ҷустуҷӯ бошад.

С) Вобаста ба тағйирёбии ҳаҷми истехсол тағйир меёбад.

Д) Роҳбари корхонаро маҷбур месозад, ки доимо дар андеша ва ҷустуҷӯ бошад.

16. Буҷаи устувор чист?

А) Буҷаи устувор ин буҷае мебошад, ки дар он тағйирот дароварда мешавад.

В) Буҷаи устувор ин буҷае мебошад, ки дар он тағйирот дароварда намешавад.

С) Менечерро маҷбур месозад, ки доимо дар андеша ва ҷустуҷӯ бошад.

Д) Роҳбари корхонаро маҷбур месозад, ки доимо дар андеша ва ҷустуҷӯ бошад.

17. Намудҳои тафовут номбар кунед?

А) Мусбат, манфӣ.

В) Мусоид, номусоид.

С) Мусбат, мусоид.

Д) Манфӣ, мусоид.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Ҳисобот оиди натиҷаи фаъолияти молиявӣ – хоҷагии корхонаи «Ситора» дар соли ҳисоботи 2009, 31 декабр, буҷаи устувор.

Нишондиҳандаҳо	Асл	Буҷаи асосӣ	тафовут
Миқдор, воҳид	15000	20 000	5000 н/м
Даромад аз фурӯш	1700000	2 360 000	660 000н/м
Тарҳи хароҷоти тағйирёбанда			
Масолеҳи асосӣ	707 000	850 000	143 000м
ММ коргарони асосӣ	414 000	550 000	1 36 000м
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	171 000	185 000	14 000м
Хароҷоти тичоратӣ ва маъмурий.	120 000	125 000	5 000м
Ҷамъи хароҷоти тағйирёбанда	1412 000	1710 000	298 000м
Даромади маржиналӣ	288 000	650 000	362 000н/м
Тарҳи хароҷоти доимӣ:			
Хароҷоти иловагии истеҳсолий	108 000	200 000	92 000м
Хароҷоти иловагии маъмурий.	150 000	158 000	8000м
Ҷамъи хароҷоти доимӣ	258 000	358 000	100 000м
Ҷоидаи соф	30 000	292 000	262 000н/м

Барои меъёрҳои дар поён овардашуда буҷаи чандирӣ тартиб дода шавад.

Буҷаи чандирӣ

Нишондиҳандаҳо	Буҷавӣ	Фурӯш бо воҳид			
	Барои воҳид	10 000	15 000	25 000	30 000
Даромад аз фурӯш	70				
Ғарҳи хароҷоти тағйирёбанда					
Масолеҳи асосӣ	25				
ММ коргарони асосӣ	10				
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	5				
Хароҷоти тичоратӣ ва маъмурий	2				
Ҷамъи хароҷоти тағйирёбанда	42				
Даромади маржиналӣ	28				
Ғарҳи хароҷоти доимӣ					
ҲИ истеҳсолӣ					
Хароҷоти тичоратӣ ва маъмурий					
Ҷамъи хароҷоти доимӣ					
Ҷоидаи соф					

Масъалаи 2. Ҳисобот оиди натиҷаи фаъолияти молиявӣ – ҳоҷагии корхонаи «Сайёд» дар соли ҳисоботии 2009, 31 декабр, буҷаи устувор.

Нишондиҳандаҳо	Асл	Буҷаи асосӣ	Тафовут
Миқдор, воҳид	15 000	25 000	10 000 н/м
Даромад аз фурӯш	900 000	1 500 000	600 000н/м
Ғарҳи хароҷоти тағйирёбанда:			
Масолеҳи асосӣ	300000	350 000	50 000м
ММ коргарони асосӣ	100 000	150 000	50 000м
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	70 000	80 000	10 000м
Хароҷоти тичоратӣ ва маъмурий.	25 000	35 000	10 000м
Маҷмӯи хароҷоти тағйирёбанда	495 000	615 000	120 000м
Даромади маржиналӣ	405000	885 000	480 000н/м
Ғарҳи хароҷоти доимӣ			
Хароҷоти иловагии истеҳсолӣ	310000	300 000	10 000н/м
Хароҷоти тичоратӣ ва маъмурий.	155 000	150 000	5000н/м
Ҷамъи хароҷоти доимӣ	465 000	450 000	15 000н/м
Ҷоидаи соф	(60 000)	435 000	495 000н/м

Барои меъёрҳои дар поён овардашуда буҷаи чандирӣ тартиб
дода шавад.

Буҷаи чандирӣ

Нишондиҳандаҳо	Буҷавӣ	Фуруш бо воҳид			
	Барои воҳид	10 000	20 000	25 000	30 000
Даромад аз фуруш	60				
Тарҳи хароҷоти тағйирёбанда:					
Масолеҳи асосӣ	18				
ММ коргарони асосӣ	12				
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	4				
Хароҷоти тижоратӣ ва маъмури	2				
Чамъи хароҷоти тағйирёбанда	36				
Даромади маржиналӣ	24				
Тарҳи хароҷоти доимӣ					
ХИ истехсолӣ					
Хароҷоти тижоратӣ ва маъмури					
Чамъи хароҷоти доимӣ					
Ҷоидаи соф					

Масъалаи 3. Корхона фуруши 10 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 1 500 000 сомонӣ ба нақша гирифт. Захираи маҳсулоти тайёр дар ибтидои давраи ҳисоботӣ 2000 воҳид, арзиши масолеҳ барои тайёр намудани воҳиди маҳсулот 30 сомонӣ буда, ба коргар барои истехсоли воҳиди маҳсулот 35 сомонӣ ҳаққи меҳнат пардохт карда мешавад. Хароҷоти иловагӣ барои воҳиди маҳсулот 25 сомонӣ, хароҷоти маъмурию тижоратӣ дар давраи ҳисоботӣ мувофиқан 80 000 сомонӣ ва 70 000 сомониро ташкил медиҳад. Лоихаи ҳисобот оиди ҷоида ва зарар тартиб дода шавад. Хароҷот дар давраи ҳисоботии гузашта айнан ҳамин тавр буд.

Масъалаи 4. Корхона фуруши 15 000 воҳид маҳсулотро ба маблағи 3 000 000 сомонӣ ба нақша гирифт. Захираи маҳсулоти тайёр дар ибтидои давраи ҳисоботӣ 3000 воҳид, арзиши масолеҳ барои тайёр намудани воҳиди маҳсулот 55 сомонӣ

буда, ба коргар барои истехсоли воҳиди маҳсулот 50 сомонӣ ҳаққи меҳнат пардохт карда мешавад. Хароҷоти иловагӣ барои воҳиди маҳсулот 45 сомонӣ, хароҷоти маъмурию тичоратӣ дар давраи ҳисоботӣ мувофиқан 200 000 сомонӣ ва 150 000 сомониро ташкил медиҳад. Лоиҳаи ҳисобот оиди фонда ва зарар тартиб дода шавад. Хароҷот дар давраи ҳисоботию гузашта айнан ҳамин тавр буд.

Масъалаи 5. Моҳи сентябри соли 2010 маркази савдои «Ситора» эҳтиёҷи худро ба воситаҳои пулӣ дар семоҳаи чоруми соли 2010 ва семоҳаи якуми соли 2011 ба нақша гирифт. Дар давраи пеш аз соли нав вақте, ки харидорон зиёд мешаванд, бучаи пулӣ қор карда шуд.

Барои ин мақсад иттилооти зерин мавҷуд аст:

Фурӯши пешгӯишуда (50% бо пули нақд, 50% насия ба муддати 90 рӯз):

Октябри 2010 - 770 000 сомонӣ	Январии 2011 - 650 000 сомонӣ
Ноябри 2010 - 690 000 сомонӣ	Феврари 2011 - 580 000 сомонӣ
Декабри 2010-1 010 000 сомонӣ	Мартӣ = 2011 - 720 000 сомонӣ

Хариди пешгӯишуда (50% бо шартҳои п/45, 40% - 2/10, 10% бо пули нақд):

Октябри 2010 - 610 000 сомонӣ	Январии 2011г - 320 000 сомонӣ
Ноябри 2010 - 535 000 сомонӣ	Феврари 2011 - 450 000 сомонӣ
Декабри 2010 - 290 000 сомонӣ	Мартӣ 2011- 480 000 сомонӣ

Пардохти нақшавии харидҳо дар 30.09.2010 сол:

Барои пардохт то 10 октябр (тахфиф 2%)	60 000 сомонӣ
Барои пардохт то 15 октябр (нархи соф, 45)	144 000 сомонӣ
Барои пардохт то 31 октябр (нархи соф, 45)	113 000 сомонӣ
Барои пардохт то 15 ноябр (нархи соф, 45)	113 000 сомонӣ

430 000 сомонӣ

Воридшавиҳои нақшавӣ аз харидорон барои моли харидашуда то 30.09.2010 сол:

Барои воридшавӣ дар октябр	215 000 сомонӣ
Барои воридшавӣ дар ноябр	245 000 сомонӣ
Барои воридшавӣ дар декабр	<u>265 000 сомонӣ</u>
Ҳамагӣ (бе баҳисобгирии қарзҳои шубҳанок)	725 000 сомонӣ

Маълумоти молниявии нақшавӣ:

Бақияи минималии воситаҳои пули зарурбуда	75 000 сомони
Бақияи воситаҳои пули дар ибтидо (дар 1 октябр)	95 000 сомони
Пардохтҳо бо гаравномаҳо (хармоҳ)	7 000 сомони
Пардохти ҳаққусаҳм дар шакли пул (31 январ)	20 000 сомони

Амалиётҳои пешгуишаванда: пардохти музди меҳнати коргарон ва хизматчиҳо 19% маблағи фурӯш; хароҷоти иловагии нақд 14% маблағи фурӯшро ташкил медиҳад.

Талаб карда мешавад:

Барои муайянкунии талабот ба маблағгузориҳои хармоҳа бучаи хармоҳаи воситаҳои пули коркард карда шавад.

Мавзӯи 9. Буҷаи чандирӣ ва тафовут

Накшаи лексия

1. Таҳлили дараҷаи сифр ва 1
2. Таҳлили дараҷаи 2
3. Тафовути нарх ва самаранокӣ барои масолах, хароҷоти меҳнат ва хароҷоти иловагӣ.

1. Таҳлили дараҷаи сифр таҳлили сатҳӣ буда, дар он фарқи байни фоидаи амалиёти воқеӣ ва фоидаи амалиёти буҷавӣ муайян карда мешавад.

Масъалаи 1. Фоидаи дар буҷа нишондодашуда 270 000 с ва фоидаи воқеӣ 110 000 сомониро ташкил медиҳад. Тафовут муайян карда шавад.

Ҳал.

Нишондиҳандаҳо	Сумма, сомонӣ	Ҳисса %
Фоидаи амалиёти воқеӣ	110 000	40,74
Фоидаи амалиёти буҷавӣ	270 000	100
Тафовут аз буҷаи устувор	160 000	59,26

Дар таҳлили дараҷаи 1 тафовут аз рӯи ҳаҷми фурӯш, даромад аз фурӯш, хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ, даромади маржиналӣ ва фоида муайян карда мешавад.

Мисол:

	Аслий, сомонӣ	Ҳисса, %	Буҷаи устувор, сомонӣ	Ҳисса, %	Тафовут, сомонӣ
Ҳаҷми фурӯш, воҳид	200 000		240 000		40 000н/м
Пули фурӯш, сомонӣ	840 000	100	960 000	100	120 000н/м
Хароҷоти тағйирёбанда	600 000	71,4	800 000	83,3	200 000м
Даромади маржиналӣ	240 000	28,6	160 000	16,7	80 000м
Хароҷоти доимӣ	200 000	23,8	130 000	13,5	70 000н/м
Фоидаи амалиёти	40 000	4,8	30 000	3,2	10 000м

2. Бучаи чандирӣ қисми чудонашавандаи таҳлили дараҷаи 2 мебошад. Тафовути ғоида аз ду қисми зерин иборат аст:

А) тафовут аз ҳисоби ҳаҷми фуруш, ки дар натиҷаи муқоисаи бучаҳои статикӣ ва чандирӣ ба вучуд меояд.

Б) тафовуте, ки ҳангоми муқоисакунии маълумоти аслий ва бучаи чандирӣ ба вучуд меояд.

3. Тафовутҳои нархӣ ва самаранокӣ барои масолах, хароҷоти меҳнат ва хароҷоти иловагӣ аз рӯи схемаи зерин муайян карда мешавад.

Дар баёни минбаъдаи матни лексия ишораҳои зерин истифода бурда мешавад:

ҲА – ҳаҷми аслий;

НА – нархи аслий;

ҲМ – ҳаҷми меъёрӣ;

НМ – нархи меъёрӣ.

ҲАхНА

ҲАхНМ

ҲМхНМ

Тафовути наrxӣ	Тафовути самаранокӣ
-------------------	------------------------

Аз схема аён аст, ки

Тафовути нархӣ = $ҲА(НА - НМ)$. (1)

Дар ҳолати фарқ адади мусбат шудан тафовут номуътадил ва дар вақти манфӣ шудан тафовут муътадил мешавад.

Тафовути самаранокӣ = $(ҲА - ҲМ)НМ$. (2)

Дар ҳолати фарқ адади мусбат шудан тафовут номуътадил ва дар вақти манфӣ шудан тафовут муътадил мешавад.

Масъалаи 2. Истеҳсолкунандаи мизҳо аз пӯшонии пластикӣ истифода мебарад. Нархи меъёрии пластикаи барои тайёркунии як мизи андозааш 60 дм² 42 сомонӣ 00 дирамро ташкил медиҳад. Дар асл барои истеҳсоли 600 миз 37 000 дм² пластикаи нархи ҳар як дм² 0,75 сомонӣ истифода шуд.

Талаб карда мешавад:

Тафовути нархӣ ва самаранокии масолаҳи асосӣ ёфта шавад.

Ҳал. Аввал нархи меъёрии 1дм^2 пластикро муайян мекунем:

Нархи меъёрии 1дм^2 пластик $= 42/60 = 0,70$ сомонӣ.

Мувофиқи формула (1) Тафовути нархи ро муайян мекунем:
Тафовути нархӣ $= 37\ 000 \times (0,75 - 0,70) = 1850$ сомонӣ номуътадил.

Мувофиқи формулаи (2) ҳосил мекунем:

Тафовути самаранокӣ $= (37\ 000 - 36\ 000) \times 0,70 = 700$ сомонӣ номуътадил.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

- Тафовути нарх чӣ гуна муайян карда мешавад.
 - Фарқи байни нархҳои асли ва бучавӣ.
 - Фарқи байни захираҳои асли ва бучавӣ.
 - Фарқи байни захираҳои асли ва бучавии ба нархи асли зарбшуда.
 - Фарқи байни нархи асли ва бучавии ба захираҳои асли зарбшуда.
- Фоидаи дар буча нишондодашуда 270 000 сомонӣ ва фоидаи асли 110 000 сомониро ташкил медиҳад. Тафовут муайян карда шавад.
 - 160 000 муътадил.
 - 160 000 номуътадил.
 - 160 000 мусбат.
 - 160 000 манфӣ.
- Тафовути самаранокӣ чӣ гуна муайян карда мешавад?
 - Ҳосили зарби фарқи байни ҳаҷми аслию меъёрӣ бар нархи асли.
 - Ҳосили зарби фарқи байни ҳаҷми аслию меъёрӣ бар нархи меъёрӣ.
 - Ҳосили зарби фарқи байни ҳаҷми меъёрию асли бар нархи асли.
 - Ҳосили зарби фарқи байни ҳаҷми меъёрию асли бар нархи меъёрӣ.
- Истеҳсолкунандаи мизҳо аз пушонии пластикаи истифода мебарад. Нархи меъёрии пластикаи барои тайёркунии як мизи андозааш 40дм^2 28 сомону 00 дирамро ташкил медиҳад. Дар ҳамаи барои истеҳсоли 1000 миз 41000дм^2 пластикаи нархи ҳар як дм^2 0,75 сомонӣ истифода шуд.

Талаб карда мешавад:

Тафовути нархи масолеҳи асосӣ ёфта шавад.

А) 2050 сомонӣ.

В) 2100 сомонӣ.

С) 2000 сомонӣ.

Д) 2200 сомонӣ.

5. Истеҳсолкунандаи мизҳо аз пӯшонии пластикӣ истифода мебарад. Нархи меъёрии пластикаи барои тайёркунии як миз андозааш 40 дм² 28 сомону 00 дирамро ташкил медиҳад. Дар асл барои истеҳсоли 1000 миз 41000 дм² пластикаи нархи ҳар як дм² 0,80 сомонӣ истифода шуд.

Талаб карда мешавад:

Тафовути самаранокии масолеҳи асосӣ ёфта шавад.

А) 700 сомонӣ.

В) 800 сомонӣ.

С) 750 сомонӣ.

Д) 1000 сомонӣ.

6. Тафовути умумӣ чӣ гуна муайян карда мешавад?

А) Ҳамчун суммаи тафовутҳои муътадил ва номуътадил.

В) Ҳамчун суммаи тафовутҳои нархӣ ва самаранокӣ.

С) Ҳамчун суммаи тафовутҳои нархӣ, муътадил ва самаранокӣ.

Д) Ҳамчун суммаи тафовутҳои нархи, муътадил, номуътадил ва самаранокӣ.

7. Кадом таҳлилҳои бучаро медонед?

А) Таҳлилҳои дараҷаҳои сифр, як, ду ва се.

В) Таҳлилҳои дараҷаҳои сифр, як ва ду.

С) Таҳлилҳои дараҷаҳои сифр, як, ду, се ва чор.

Д) Таҳлилҳои дараҷаҳои сифр ва як.

8. Дар таҳлили дараҷаи 1 тафовутро аз рӯи чӣ муайян мекунанд?

А) Дар таҳлили дараҷаи 1 тафовут аз рӯи ҳаҷми фурӯш, даромад аз фурӯш, хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ, даромади маржиналӣ муайян карда мешавад.

В) Дар таҳлили дараҷаи 1 тафовут аз рӯи ҳаҷми фурӯш, даромад аз фурӯш, хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ муайян карда мешавад.

С) Дар таҳлили дараҷаи 1 тафовут аз рӯи ҳаҷми фурӯш, даромад аз фурӯш, хароҷоти тағйирёбанда ва даромади маржиналӣ муайян карда мешавад.

Д) Дар таҳлили дараҷаи 1 тафовут аз рӯи ҳаҷми фурӯш, даромад аз фурӯш, хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ, даромади маржиналӣ, фоидаи соф муайян карда мешавад.

9. Дар таҳлили дараҷаи 2 тафовутро аз рӯи чӣ муайян мекунанд?

А) Тафовути фоида аз ду қисми зерин иборат аст: 1) тафовут аз ҳисоби ҳаҷми фурӯш, ки дар натиҷави муқоисакунии буҷаҳои статикӣ ва чандирӣ ба вуҷуд меояд ва 2) тафовуте, ки ҳангоми муқоисакунии маълумоти аслӣ ва буҷаи чандирӣ ба вуҷуд меояд.

В) Тафовут аз ҳисоби ҳаҷми фурӯш, ки дар натиҷаи муқоисакунии буҷаҳои статикӣ ва чандирӣ ба вуҷуд меояд.

С) Тафовут ҳангоми муқоисакунии маълумоти аслӣ ва буҷаи чандирӣ ба вуҷуд меояд.

Д) тафовут аз рӯи ҳаҷми фурӯш, даромад аз фурӯш, хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ, даромади маржиналӣ, фоидаи соф ба вуҷуд меояд.

10. Дар бештари корхонаҳо бо маълумоти кадом таҳлилҳои буҷа қаноатманд мегарданд?

А) таҳлили дараҷаи сифр.

В) Таҳлили дараҷаи ду.

С) Таҳлили дараҷаи се.

Д) Таҳлили дараҷаи як.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Фоидаи дар буҷа нишондодашуда 270 000 сомонӣ ва фоидаи аслӣ 170 000 сомониро ташкил медиҳад. Тафовут муайян карда шавад.

Масъалаи 2. Ширкати «Зарина» як намуд маҳсулот истеҳсол мекунад. Хароҷоти меъёрӣ дар воҳиди маҳсулот чунин аст:

Масолеҳи асосӣ: 6 кг. бо нархи 1,50 сомонӣ ҳар як кг. 9 сомонӣ

Меҳнати асосӣ: 1,8 соат, 10 сомонӣ барои 1 соат 18 сомонӣ

Хароҷоти иловагии тағйирёбанда 1,8 соат,

5 сомонӣ барои 1 соат..... 9 сомонӣ

Ҳамагӣ хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди
маҳсулот мувофиқи меъёр.....36 сомонӣ

Дар моҳи июн 2000 воҳид маҳсулот истеҳсол карда шуд. Дар
давоми моҳ чунин хароҷот ба амал омад:

Масолеҳи харидашуда: 18 000 кг бо нархи 1,60 сомонӣ.....28 800
сомонӣ

Масолеҳи дар истеҳсолот истифодашуда: 14 000 кг.

Меҳнати асосӣ: 4 000 соат, 9,75 сомонӣ барои як соат.....39 000
сомонӣ

Хароҷоти иловагии тағйирёбандаи ба амаломада.....20 000
сомонӣ

Талаб карда мешавад:

1. Тафовути нарх ва тафовути самаранокӣ барои масолех
муайян карда шавад.

2. Тафовути нарх ва тафовути самаранокӣ барои музди
меҳнат муайян карда шавад.

3. Тафовути нарх ва тафовути самаранокӣ барои хароҷоти
иловагӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 3. Маълумоти зерин дар моҳи апрел мавҷуд аст:

Микдори воҳид	Меъёри хароҷот дар воҳид, сомонӣ	Қиматҳои гуногуни ҳаҷм		
		18 000	20 000	22 000
Ҳаҷми фурӯш	30	?	?	?
Хароҷоти тағйирёбанда:				
Масолех	?	360 000	?	?
Сӯзишворӣ	2	?	?	?
Хароҷоти доимӣ:				
Музди меҳнати роҳбарият		?	?	40 000
Истеҳлок		?	60 000	?

Талаб карда мешавад:

1. Қиматҳои номаълум ёфта шуда, ба ҷои аломатҳои ? гузошта шавад.
2. Аз рӯи маълумотиҳои буҷаи ҷандирӣ график сохта шавад.

Масъалаи 4. Истеҳсолкунандаи мизҳо аз пӯшонии пластикии истифода мебарад. Нархи меъёрии пластикаи барои гайёркунии як столи андозааш 40 дм^2 26 сомонӣ 00 дирамро гашкил медиҳад. Дар асл барои истеҳсоли 1 000 стол $4\,300 \text{ дм}^2$ пластикаи нархи ҳар як дм^2 0,70 сомонӣ истифода шуд.

Талаб карда мешавад:

Тафовути нархӣ ва самаранокии масолеҳи асосӣ ёфта шавад.

Мавзӯи 10. Ҷараёни қабули қарори идорақунӣ

Нақшаи лексия

1. Қабули қарор аз рӯи даромади маржиналӣ.
2. Қабули қарор нисбат ба навъҳои маҳсулот.
3. Қабули қарор оиди истеҳсол, ё ин ки хариди ҷузъҳо.
4. Қабули қарор оиди боздоштани ғаёлияти корхона.

1. Вакте, ки корхона якчанд намуди маҳсулот истеҳсол мекунад, аммо иқтидори истеҳсолиаш маҳдуд аст, бояд муайян намоем, ки корхона кадом намуд маҳсулотро истеҳсол намояд. Агар дар байни маҳсулоти истеҳсолкардашаванда баъзеашон зараровар бошанд, истеҳсоли ин намудхоро қатъ намудан лозим аст. Аз байни маҳсулотҳои боқимонда ҳамонҳоро истеҳсол намудан лозим аст, ки даромади маржиналӣ аз ҳар воҳидашон зиёдтар мебошад.

Масъалаи 1. Корхонаи «Фирӯз» чор намуд маҳсулот истеҳсол мекунад. Ба ин маҳсулотҳо дар бозор чунин талабот аст:

	воҳид
Маҳсулоти А	5000
Маҳсулоти Б	6000
Маҳсулоти В	4000
Маҳсулоти Г	7000.

Даромади маржиналӣ аз ин маҳсулотҳо чунин аст:

	сомонӣ
Маҳсулоти А	10
Маҳсулоти Б	9
Маҳсулоти В	8
Маҳсулоти Г	15

Иқтидори истеҳсолии корхона маҳдуд буда дар давраи ҳисоботӣ 20 000 воҳидро ташкил медиҳад. Муайян кунед, ки корхона кадом маҳсулотро дар кадом ҳаҷм бояд истеҳсол намояд. Хароҷоти доимӣ 40 000 сомони ро ташкил медиҳад. Фоидаи соф муайян карда шавад.

Ҳал. Вобаста ба иқтидори истеҳсолӣ, талабот дар бозор ва даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот корхона бояд маҳсулоти зеринро дар ҳаҷми:

	воҳид
Маҳсулоти А	5 000
Маҳсулоти Б	6 000
Маҳсулоти В	2 000
Маҳсулоти Г	7 000

истеҳсол намояд.

Даромади маржиналӣ = $7\,000 \times 15 + 5\,000 \times 10 + 6\,000 \times 9 + 2\,000 \times 8 = 225\,000$

Хароҷоти доимӣ	40 000
Фоида	185 000
Андоз аз фоида 15%	27 750
Фоидаи соф	157 250

2. Дар баъзе ҳолатҳо маҳсулоте истеҳсол карда мешавад, ки даромади маржиналӣ аз ҳар воҳидаш камтар аст, аммо оиди истеҳсоли ин намуд маҳсулот шартнома баста шудааст, ё ин ки дар сиёсати корхона истеҳсоли ин гуна маҳсулот нишон дода шудааст. Агар шартнома набошад, ё ин ки истеҳсоли маҳсулот дар сиёсати корхона нишон дода нашуда бошад, пас маҳсулот аз рӯи фоидаашон истеҳсол карда мешаванд. Дар ҳолати акс маҳсулоти дар сиёсати баҳисобгирии корхона сабтшуда дар ҳаҷми зарурӣ истеҳсол карда мешавад.

Масъалаи 2. Корхонаи «Ситора» дар давраи ҳисоботи чунин вимкониёти истеҳсоли маҳсулотро дорад:

	воҳид
Маҳсулоти А	10 000
Маҳсулоти В	20 000
Маҳсулоти С	15 000
Маҳсулоти Д	26 000 .

Арзиши аслии маҳсулоти А 12 сомонӣ ва арзиши аслии маҳсулотҳои В, С ва Д мувофиқан 15,17 ва 14 сомонӣ ва хароҷоти маъмурию тичоратӣ 300 000 сомони ро ташкил медиҳад. Нархи фурӯши ин маҳсулотҳо чунин аст: А-14 сомонӣ, В- 18 сомонӣ, С – 16 сомонӣ, Д 25 сомонӣ. Кадом маҳсулотро корхонаи Ситора бояд ба кадом миқдор истеҳсол намояд. Фоидаи софи корхона дар давраи ҳисоботӣ муайян карда шавад.

Хал: Дар навбати аввал фарқи байни даромад ва арзиши аслии воҳиди маҳсулотро барои ҳар як намуди маҳсулот муайян мекунем.

Маҳсулоти А	14-12=2
Маҳсулоти В	18-15= 3
Маҳсулоти С	16-17=-1
Маҳсулоти Д	25-14=11.

Маҳсулоти С зараровар буда, маҳсулоти Д нисбати дигар маҳсулот бештар фоидаовар мебошад. Барои ҳамин маҳсулоти С истехсол карда намешавад.

Маҳсулоти А	10 000
Маҳсулоти В	20 000
Маҳсулоти Д	26 000 .
Фоидаи умумӣ =10 000x2+20 000x3+26 000x11=	366 000
Хароҷоти маъмурию тиҷоратӣ	300 000
Фоида	66 000
Андоз аз фоида 15%	9 900
Фоидаи соф	56 100.

3. Дар вақти аз ду варианти зерин истехсол, ё ин ки хариди ҷузъҳо корхона бояд кадом вариантро интихоб намояд. Агар арзиши аслии маҳсулот аз нархи харид арзон бошад, корхона бояд ҷузъҳоро истехсол намояд. Дар вақти арзиши аслии маҳсулот аз нархи харид зиёд будан, албатта хариди ҷузъҳо фоидаовар мебошад. Дар ин ҳолат таҳлил кардан лозим аст, ки корхонаи молтаъминкуанда муддати дурудароз фаъолият мекунад ё не ва ин корхонаи ягона аст, ё ин ки чунин корхонаҳо якҷандтоанд. Дар ҳолати ягона будани корхонаи молтаъминкуанда вай нархи маҳсулоташиро баланд мебардорад, ё ин ки не.

Дар ҳолати корхона маҳсулоти тайёр истехсол намудан ва ба маҳсулоти тайёри он талабот будан, ҷӣ тавр рафтор намояд. Дар ҳолати аз фуруши маҳсулоти нимтайёр фоида ба даст овардан корхона бояд маҳсулоти тайёр истехсол намояд, ё ин ки маҳсулоти нимтайёрро ба берун фурушад. Дар ҳолати оид ба фуруш қарор қабул кардан ҷиҳатҳои зерини масъаларо ба инобат гирифтани лозим аст. Оё корхонаи харидор рақиб шуда метавонад ва нархро дар бозор паст намефарорад. Дар ҳолати фармоиши иловагӣ шудан иқтисодии корхона барои иҷроиши он басанда аст, ё ин ки не.

Дар ҳолатҳои номбаршуда таҳлили ҳаматарафа гузаронида қарори дуруст қабул кардан лозим аст.

Масъалаи 3. Корхонаи «Шердил» се намуд чузъ истеҳсол мекунад, ки барои истеҳсоли маҳсулоти ниҳии корхона истифода бурда мешавад. Дар давраи ҳисоботи сеҳи чузъ истеҳсолкунанда талаботи корхонаро қонеъ гардонида наметавонад. Барои қисман қонеъ гардонидани талабот қалби субпудратқӣ омӯхта мешавад. Маълумотҳои зерин ба инобат гирифта мешаванд:

	Маҳсулоти А	Маҳсулоти Б	Маҳсулоти В
Ҳароҷоти тағйирёбандаи истеҳсолий	3,00	4,00	7,00
Нарҳи харид аз берун	2,50	6,00	13,00
Зиёдатии нарҳи хариди воҳиди маҳсулот	(0,50)	2,00	6,00
Соатҳои мошинӣ дар воҳиди маҳсулот	1	0,5	2
Соатҳои қорӣ дар воҳиди маҳсулот	2	2	4

Талаб қарда мешавад:

А) Муайян қунед, ки дар ҳолати корхона бо иқтидори пурра қор қардан қорхона қадом чузъро бояд харид қунед?

Б) Муайян қунед, ки дар ҳолати истеҳсолот дар як ҳафта бо 4000 соати мошинӣ маҳдуд будан қадом чузъ бояд харидорӣ шавад?

В) Муайян қунед, ки дар ҳолати истеҳсолот дар як ҳафта бо 4000 соати қорӣ маҳдуд будан қадом чузъ бояд харидорӣ шавад?

Ҳал: А) Дар ҳолати бо иқтидори пурра қор қардан қорхона бояд маҳсулоти А-ро харидорӣ намояд, зеро нарҳи харид аз ҳароҷоти истеҳсолий фақат барои ҳамин маҳсулот қам мебошад.

Б) Дар ҳолати маҳдуд будани соатҳои мошинӣ қорхона бояд маҳсулоти В-ро харид намояд, зеро зиёдатии нарҳи хариди маҳсулоти В аз ҳароҷоти тағйирёбанда 12 000 сомонӣ ва зиёдатии нарҳи хариди маҳсулоти Б аз ҳароҷоти тағйирёбанда 16 000 сомониро ташқил медиҳад.

В) Дар ҳолати маҳдудияти соатҳои қорӣ қорхона бояд маҳсулоти Б-ро харидорӣ намояд, зеро зиёдатии нарҳи хариди маҳсулоти В аз ҳароҷоти тағйирёбанда 6 000 сомонӣ ва зиёдатии нарҳи хариди маҳсулоти Б аз ҳароҷоти тағйирёбанда 4 000 сомониро ташқил медиҳад.

4. Дар ҳолати наст шудани талабот ба маҳсулоти корхона ва зараровар шудани истехсолот корхона бояд чӣ гуна қарор қабул кунад? Истехсолотро қатъ гардонад, ё ин ки давом диҳад. Дар ин ҳолат таҳлил карда, қарори дуруст қабул кардан лозим аст. Агар хароҷоти аз кор боз доштан ва ба кор даровардани корхона аз зарари фаъолият кардан зиёд бошад, истехсолотро давом додан лозим аст. Агар ҳолати баръақс чой дошта бошад ҳам ба инбат гирифтани лозим, ки аз кор бозмондан ба он оварда мерасонад, ки коргарони баландихтисос ба дигар корхонаҳо ба кор мераванд ва аз нав тайёр намудани мутахассисони баландихтисос хароҷоти иловагиро талаб мекунад.

Масъалаи 4. Корхона бо иқтидори 40% фаъолият мекунад ва масъалаи ба муддати як сол қатъ гардонидани фаъолияти корхона ба миён гузошта шудааст, ки баъди он талабот ба маҳсулоти корхона зиёд мешавад. Дар ҳолати фаъолият намудани корхона маълумоти зерин мавҷуд аст:

	Сомонӣ
Арзиши умумии фурӯш хангоми иқтидори 40%	60 000
Хароҷоти тағйирёбанда оид ба	
фурӯш хангоми иқтидори 40 %	40 000
Хароҷоти доимӣ	50 000
Хароҷоти доимӣ баъди қатъи фаъолияти корхона 20 000	
сомонӣ. Хароҷот барои қатъи фаъолияти корхона 4000	
сомониро ташкил медиҳад. Ҳисобот тартиб дода варианти	
бехтаринро муайян кунед.	
Ҳал. Хангоми давом додани фаъолият	Сомонӣ
Ҳисобот оид ба фоида ва зарар	
Арзиши умумии фурӯш хангоми иқтидори 40%	60 000
Хароҷоти тағйирёбанда оид ба фурӯш	
хангоми иқтидори 40 %	40 000

Даромади маржиналӣ	20 000
Хароҷоти доимӣ	50 000

Фоида	(30 000).
Баъди қатъи гаштани фаъолият	

Ҳисобот оид ба фоида ва зарар	
Даромад аз фуруш	0
Хароҷоти доимӣ	20 000
Хароҷот барои катъ намудани фаъолияти корхона	4 000

Чамбӣ хароҷот	24 000

Фоида	(24 000).

Ҳисобҳо нишон медиҳанд, ки хангоми давом додани фаъолият корхона бештар зарар мебинад. Пас катъ гардонидани фаъолият беҳтар аст.

Тестҳо барои қори санҷишӣ

1. Хангоми маҳдуд будани иқтисодии истеҳсоли аз рӯи даромади маржинали чӣ гуна қарор қабул карда мешавад?
 - А) Маҳсулотро истеҳсол менамоянд, ки даромади маржиналиашон зиёд аст.
 - В) Маҳсулотро истеҳсол менамоянд, ки хароҷоти тағйирёбандашон кам аст.
 - С) Маҳсулотро истеҳсол менамоянд, ки даромади маржиналиашон мусбӣ бошад.
 - Д) Маҳсулотро истеҳсол менамоянд, ки даромади маржиналиашон манфӣ бошад.
2. Қабули қарор аз рӯи намудҳои маҳсулот хангоми маҳдуд будани иқтисодии истеҳсоли ва дар сиёсати корхона нишон дода, нашудани ягон маҳсулот чӣ маъно дорад?
 - А) Маҳсулотҳое истеҳсол карда мешаванд, ки арзиши аслиашон кам аст.
 - В) Маҳсулотҳое истеҳсол карда мешавад, ки нархи бозориашон баланд аст.
 - С) Маҳсулотҳое истеҳсол карда мешавад, ки аз онҳо бештар фоида ба даст оварда мешавад.
 - Д) Маҳсулотҳое истеҳсол карда мешавад, ки бозоргир мебошанд.

3. Қабули қарор оид ба истехсол ё хариди чузъ (қисмҳои эҳтиётӣ) чӣ маъно дорад?

А) Агар нархи харид аз арзиши аслии паст бошад пас чузъро харидан лозим аст.

В) Агар нархи харид аз арзиши аслии паст бошад ва корхонаи молтаъминкунанда муддати дароз фаъолият кунад, ё ин ки молтаъминкунандаҳо якҷандто бошанд пас чузъро харидан лозим аст.

С) Агар нархи харид аз арзиши аслии баланд бошад пас чузъро истехсол намудан лозим аст.

Д) Агар корхонаи молтаъминкунанда муддати дароз фаъолият кунад, ё ин ки молтаъминкунандаҳо якҷандто бошанд пас чузъро харидан лозим аст.

4. Дар қадом ҳолатҳо истехсолот боздошта мешавад?

А) Дар ҳолати зараровар будани фаъолият.

В) Дар ҳолати хароҷот хангоми боздоштани фаъолият аз зарар хангоми давом додани фаъолият кам будан.

С) Дар ҳолати хароҷот хангоми боздоштани фаъолият аз зарар хангоми давом додани фаъолият зиёд будан.

Д) Дар ҳолати кам шудани фоида.

5. Ширкати «Сайёд» се намуд маҳсулоти А, В ва С истехсол мекунад. Арзиши аслии воҳиди маҳсулот, соатҳои мошинӣ ва нархи фурӯш чунин аст:

	Маҳсулоти А	Маҳсулоти В	Маҳсулоти С
Соатҳои мошинӣ	10	12	14
Масолеҳи асосӣ	14	12	10
1 сомонӣ барои 1м	(14 метр)	(12 метр)	(10 метр)
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	18 (12 с – м)	12 (8 с – м)	6 (4 с – м)
Хароҷоти тағйирёбанда	38	30	22
Нархи фурӯш	50	40	30
Даромади маржиналӣ	12	10	8

Талабот ба маҳсулот дар давоми давра маҳдуд мебошад

А 4000 воҳид

В 6000 воҳид

С 6000 воҳид

Мувофиқи сиёсати ширкат қарор қабул карда шудааст, ки камаш 1 000 воҳид маҳсулоти А истеҳсол карда шавад. Таъмини масолах номаҳдуд буда, маҳдудият ба соатҳои мошинӣ дар ҳаҷми 200 000 воҳид ва соатҳои меъёрӣ (с – м) дар ҳаҷми – 50 000 воҳид мебошад.

Бо мақсади максималӣ гардонидани фоида барои ҳар як намуд маҳсулот дараҷаи истеҳсоли муайян карда шавад.

А) А-1000 воҳид, С- 6000 воҳид, В -1750 воҳид.

В) С- 6000 воҳид, В -3250 воҳид.

С) А -1000 воҳид, В-4750 воҳид.

Д) А – 1000 воҳид, С -5000 воҳид, В -2250 воҳид.

6. Ҳангоми муваққатан зараровар будани истеҳсолот чӣ гуна қарор қабул карда мешавад?

А) Корхона фаъолиятро қатъ мегардонад.

В) Корхона фаъолиятро давом медиҳад.

С) Вобаста ба ҳаҷми зарар аз фаъолият ва хароҷот ҳангоми боздоштани фаъолият қарор қабул карда мешавад.

Д. Вобаста ба ҳаҷми зарар қарор қабул карда мешавад.

7. Ширкати «Сайёд» се намуд маҳсулоти А, В ва С истеҳсол мекунад. Арзиши аслии воҳиди маҳсулот, соатҳои мошинӣ ва нархи фуруш чунин аст:

	Маҳсулоти А	Маҳсулоти В	Маҳсулоти С
Соатҳои мошинӣ	10	12	14
Масолаҳи асосӣ	14	12	10
1 сомонӣ барон 1м	(14 метр)	(12 метр)	(10 метр)

Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	18 (12 н – ч)	12 (8 н – 12)	6 (4 н – ч)
--------------------------------	---------------	---------------	-------------

Хароҷоти тағйирёбанда	40	30	25
Нархи фуруш	60	45	35
Даромади маржиналӣ	20	15	10

Талабот ба маҳсулот дар давоми давра маҳдуд мебошад

А 5000 воҳид

В 7000 воҳид

С 8000 воҳид

Мувофиқи сиёсати ширкат қарор қабул карда шудааст, ки камаш 2 000 воҳид маҳсулоти А истеҳсол карда шавад.

Таъмини масолеҳ номаҳдуд буда, маҳдудият ба соатҳои мошинӣ дар ҳаҷми 200 000 ва соатҳои меъёрии дар ҳаҷми – 60 000 мебошад.

Бо мақсади максималӣ гардонидани фоида барои ҳар як намуди маҳсулот дараҷаи истеҳсоли муайян карда шавад.

А) А-2000 воҳид, С- 8000 воҳид, В -500 воҳид.

В) С- 6000 воҳид, В -1750 воҳид, А 1000 воҳид.

С) А -1000 воҳид, В-4750 воҳид.

Д) А - 1000 воҳид, С -5000 воҳид, В -2250 воҳид.

8. Корхонаи «Фирӯз» чор намуди маҳсулот истеҳсол мекунад. Ба ин маҳсулотҳо дар бозор чунин талабот ҳаст:

	воҳид
Маҳсулоти А	7000
Маҳсулоти Б	6000
Маҳсулоти В	4000
Маҳсулоти Г	8000

Даромади маржиналӣ аз воҳиди ин маҳсулотҳо чунин аст.

	сомонӣ
Маҳсулоти А	12
Маҳсулоти Б	25
Маҳсулоти В	20
Маҳсулоти Г	35

Иқтисори истеҳсолии корхона дар давраи ҳисоботӣ маҳдуд буда, ба 20 000 воҳид баробар аст. Муайян кунед, ки корхона кадом маҳсулотро ба кадом миқдор бояд истеҳсол намояд.

А) В-4000 воҳид, Г -8000 воҳид, Б -6000 воҳид, А -2000 воҳид.

В) В-4000 воҳид, Г -8000 воҳид, Б -5000 воҳид, А -3000 воҳид.

С) А -5 000 воҳид, В-3000 воҳид, Б-60000 воҳид, Г -6000 воҳид.

Д) А- 3000 воҳид, Б - 6000 воҳид, В-3000 воҳид, Г-8000 воҳид.

9. Вобаста ба чӣ аз рӯи намудҳои маҳсулот дар ҳолати маҳдудияти иқтисори истеҳсолии корхона қарор қабул карда мешавад?

А) Аз рӯи фоиданокӣ маҳсулот истеҳсол карда мешавад.

В) Вобаста ба сиёсати корхона ва фоиданокии маҳсулот истеҳсол карда мешавад.

С) Маҳсулоте истеҳсол карда мешаванд, ки дар сиёсати корхона нишон дода шудаанд

Д) Вобаста ба талаботи бозор маҳсулот истехсол карда мешаванд.

10. Корхонаи «Фирӯз» чор намуд маҳсулот истехсол мекунад. Ба ин маҳсулот дар бозор чунин талабот ҳаст:

	воҳид
Маҳсулоти А	7000
Маҳсулоти Б	6000
Маҳсулоти В	4000
Маҳсулоти Г	8000

Даромади маржиналӣ аз воҳиди ин маҳсулот чунин аст.

	сомонӣ
Маҳсулоти А	30
Маҳсулоти Б	25
Маҳсулоти В	20
Маҳсулоти Г	35

Иқтидори истехсолии корхона дар давраи ҳисоботӣ маҳдуд буда, ба 20 000 воҳид баробар аст. Муайян кунед, ки корхона кадом маҳсулотро ба кадом миқдор бояд истехсол намояд.

А) Г-8000 воҳид, А -7000 воҳид, Б -5000 воҳид.

С) А-6 000 воҳид, В-2000 воҳид, Б -50000 воҳид, Г-7000 воҳид.

В) В-4000 воҳид, Г -8000 воҳид, Б -6000 воҳид, А -2000 воҳид.

Д) А- 3000 воҳид, Б- 6000 воҳид, В- 3000 воҳид, Г-8000 воҳид.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Корхонаи «Сайёд» чор намуд маҳсулот истехсол мекунад. Ба ин маҳсулотҳо дар бозор чунин талабот аст:

	воҳид
Маҳсулоти А	10000
Маҳсулоти Б	16000
Маҳсулоти В	40000
Маҳсулоти Г	17000.

Даромади маржиналӣ аз ин маҳсулотҳо чунин аст:

	сомонӣ
Маҳсулоти А	12
Маҳсулоти Б	19
Маҳсулоти В	18
Маҳсулоти Г	20.

Иқтидори истеҳсолии корхона маҳдуд буда, дар давраи ҳисоботӣ 40 000 воҳидро ташкил медиҳад. Муайян кунед, ки корхона кадом маҳсулотро дар кадом ҳаҷм бояд истеҳсол намояд. Харочоти доимӣ 100 000 сомони ро ташкил медиҳад. Ҷоидаи соф муайян карда шавад.

Масъалаи 2. Корхонаи «Ситора» се намуд маҳсулоти А, В ва С-ро истеҳсол менамояд, ки арзиши аслии маҳсулот, соатҳои молшинӣ ва нархи фурӯши воҳиди маҳсулот чунин аст:

	Маҳсулоти А	Маҳсулоти В	Маҳсулоти С
Соатҳои мошинӣ	10	12	14
Масолеҳи асосӣ	14	12	10
1 сомонӣ барои 1м	(14 метр)	(12 метр)	(10 метр)
Хароҷоти иловагии тағйирёбанда	18 (12 с-м)	12 (8 с-м)	6 (4 с-м)
Хароҷоти тағйирёбанда	38	30	22
Нархи фурӯш	<u>55</u>	<u>45</u>	<u>32</u>
Даромади маржиналӣ	17	15	10

Талабот ба маҳсулот дар давраи ҳисоботи чунин аст.

А	4000
В	6000
С	6000

Аммо мувофиқи сиёсати корхона қарор қабул карда шуда буд, ки на камтар аз 1000 воҳид маҳсулоти А истеҳсол карда шавад. Воридшавии масолеҳ маҳдуд набуда, маҳдудият дар соатҳои мошинӣ дар ҳаҷми 200 000 ва соатҳои меъерӣ(с-м) – 60 000 мебошад.

Барои ҳар як намуд маҳсулот дараҷаи истеҳсолотро бо мақсади максимизатсияи ҷоида ва дараҷаи максималии даромади маржиналӣ муайян кунед.

Масъалаи 3. Корхонаи «Хайём» се намуд чӯз истеҳсол мекунад, ки барои истеҳсоли маҳсулоти ниҳой корхона истифода бурда мешавад. Дар давраи ҳисоботӣ сеҳи чӯз истеҳсолкунанда талаботи корхонаро конеъ гардонидани наметавонад. Барои қисман конеъ гардонидани талабот чалби субпудратчӣ омӯхта мешавад. Маълумоти зерин ба инобат гирифта мешаванд:

	Маҳсулоти А	Маҳсулоти Б	Маҳсулоти В
Харочоти тағйирёбандан			
истехсолӣ	5,00	6,00	9,00
Нархи харид аз берун	4,50	8,00	15,00
Зиёдати нархи хариди			
воҳиди маҳсулот	(0,50)	2,00	6,00
Сотҳои мошинӣ дар			
воҳиди маҳсулот	1	0,5	2
Соатҳои корӣ дар			
воҳиди маҳсулот	2	2	4

Талаб карда мешавад:

А) Муайян кунед, ки дар ҳолати корхона бо иқтидори пурра кор кардан корхона кадом чӯзро бояд харид кунад?

Б) Муайян кунед, ки дар ҳолати истеҳсолот дар як ҳафта бо 4000 соати мошинӣ маҳдуд будан кадом чӯз бояд харидорӣ шавад?

В. Муайян кунед, ки дар ҳолати истеҳсолот дар як ҳафта бо 4000 соати корӣ маҳдуд будан, кадом чӯз бояд харидорӣ шавад?

Масъалаи 4. Корхона бо иқтидори 50% фаъолият мекунад ва масъалаи ба муддати як сол қатъ гардонидани фаъолияти корхона ба миён гузошта шудааст, ки баъди он талабот ба маҳсулоти корхона зиёд мешавад:

	сомонӣ
Арзиши умумии фуруш хангоми иқтидори 50%	160 000
Харочоти тағйирёбанда оид ба фуруш хангоми иқтидори 50 %	90 000
Харочоти доимӣ	50 000

Харочоти доимӣ баъди қатъи фаъолияти корхона 40 000 сомонӣ. Харочот барои қатъи фаъолияти корхона 20000 сомонино ташкил медиҳад. Ҳисобот тартиб дода варианти беҳтаринро муайян кунед.

Мавзӯи 11. Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсади идоравӣ

Нақшаи лексия

1. Мафҳум ва ташкили сиёсати баҳисобгирий.
2. Интихоби вариантҳо ва баҳои объектҳои баҳисобгирий.
3. Интихоби техника, шакл ва ташкили баҳисобгирии идоравӣ.

1. Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсадҳои идоракунӣ - ин маҷмӯи тарзҳои қабулкардашуда барои бурдани баҳисобгирий ва тартиб додани ҳисоботҳо мебошад.

Ба тарзҳои бурдани баҳисобгирии идоравӣ, тарзҳои гуруҳбандӣ ва баҳои фаъолияти хочагӣ, пардохти арзиши активҳо, ташкили гардиши ҳуҷҷатҳо, системаи регистрҳои баҳисобгирий, коркарди иттилоот ва дигар тарзу усулҳои мувофиқ мансуб мебошанд.

Ба интихоб ва асосноккунии сиёсати баҳисобгирии корхона омилҳои зерин таъсир мерасонанд:

- шакли ташкилӣ- ҳуқуқии корхона (ҷамъияти саҳомӣ, корхонаи давлатӣ, микдори корхонаҳои фаръӣ дар корхонаи асосӣ ва ғ.);
- намуди фаъолият ва мансубият ба соҳа (саноат, хочагии қишлоқ, сохтмон, савдо ва ғ.);
- миқёси фаъолияти корхона (ҳаҷми истеҳсол ва фурӯши маҳсулот, шумораи коргарон, арзиши амволи корхона ва ғ.);
- сохтори идоракунии корхона ва сохтори муҳосибот барои баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии идоравӣ;
- стратегияи молиявии корхона;
- базаи маълумоти техникаи корхона (мавҷудияти воситаҳои техникаи иттилоотӣ, техникаи компютерӣ ва ғ.);
- дараҷаи тараққиёти системаи иттилоотӣ дар корхона, аз ҷумла баҳисобгирии идоравӣ;
- дараҷаи таҳассуси кормандони масъули баҳисобгирии идоравӣ.

Сиёсати баҳисобгирии идоравиро шахси барои ташкил ва гузаронидани баҳисобгирии идоравӣ масъул тартиб дода, аз тарафи роҳбари корхона тасдиқ карда мешавад.

Дар сиёсати баҳисобгирии корхона масъалаҳои зерин инъикос ва тасдиқ мегарданд:

- интихоби варианти баҳисобгирӣ ва баҳои объекти баҳисобгирӣ аз тарафи корхона;
- нақшаи кори ҳисобҳои баҳисобгирии идоравӣ;
- шакли ҳуҷҷатҳои аввала ва регистрҳои баҳисобгирии дар баҳисобгирии идоравӣ истифодашаванда;
- шакли ҳисоботҳои марказҳои хароҷот ва марказҳои масъулиятнокӣ;
- рӯйхати марказҳои хароҷот ва марказҳои масъулиятнокӣ;
- усулҳои ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот барои марказҳои хароҷот ва марказҳои масъулиятнокии мувофиқ;
- нархҳои трансфертӣ;
- қоидаи гардиши ҳуҷҷатҳо ва технологияи коркарди интилооти баҳисобгирӣ;
- тартиби назорати амалиётҳои хоҷагӣ;
- дигар қарорҳои барои ташкили баҳисобгирии идоравӣ зарур буда.

Тарзҳои баҳисобгирии идоравии дар сиёсати баҳисобгирӣ қабул шуда, аз 1 –уми январи соли оянда татбиқ карда мешаванд.

2. Барои воситаҳои асосӣ унсурҳои асосии сиёсати баҳисобгирии корхона инҳо мебошанд:

- интихоби усули ҳисобкунии истехлок;
- муайян намудани мӯҳлати хизмати фоиданок;
- муайян намудани объекти воситаҳои асосии истехлокнашаванда;
- муайян намудани тарзи ба арзиши аслии маҳсулот мансубдории хароҷот барои таъмири воситаҳои асосӣ.

Мувофиқи Стандартҳои байналмиллалӣ ҳисоботи молиявӣ (СБҲМ) барои ҳисоб намудани истехлоки воситаҳои асосӣ усулҳои зерин пешбини шудааст:

- усули ҳаттӣ;
- усули бақияи камшаванда;
- усули истехсолӣ.

Мувофиқи кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин усулҳои ҳисобкунии истехлок пешбини карда шудааст;

- меъёрҳои муқарраргардида барои гурӯҳҳои воситаҳои асосӣ

Дар навбати аввал барои ҳисобкунии истеҳлок усулро пешниҳод намудан лозим аст, ки барои ҳама намудҳои баҳисобгирӣ умумӣ мебошад. Қайд кардан лозим аст, ки ҳангоми татбиқи усулҳои бақияи камшаванда ва суммаи ададҳои солҳои аввал маблағи истеҳлок зиёд буда, солҳои минбаъда кам шудан мегирад. Харочот барои таъмир бошад, сол аз сол меафзояд. Дар солҳои мӯҳлати хизмати ғоиданок ҷамъи маблағҳои истеҳлок ва харочот барои таъмир қариб баробар менамояд.

Мувофиқи СБҲМ-16 харочот барои таъмири воситаҳои асосӣ чунин ба арзиши аслии маҳсулот мансуб дониста мешавад:

- харочот барои таъмири ҷорӣ ба арзиши аслии маҳсулоти истеҳсол намуда, дар давраи ҷорӣ мансуб дониста мешавад.

- харочот барои таъмири асосӣ бо роҳи ҳисоб намудани истеҳлок ба арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолқарда дар давраи хизмати ғоиданок мансуб дониста мешавад.

Барои активҳои ғайримоддӣ унсурҳои сиёсати баҳисобгирӣ инҳо мебошанд:

- интиҳоби усули ҳисобкунии истеҳлок;
- муайян намудани мӯҳлати хизмати ғоиданоки активҳои ғайримоддӣ.

Ҳангоми интиҳоби усули ҳисобкунии истеҳлоки активҳои ғайримоддӣ чунин ҳуҷҷатҳои меъёриро истифода бурдан лозим аст:

- Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Стандарти байналмиллалии ҳисоботи молиявӣ №38 «Активҳои ғайримоддӣ».

Мувофиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри истеҳлоки «Активҳои ғайримоддӣ» 10 % аз арзиши бақиявӣ муайян шудааст.

СБҲМ №38 истифодаи чунин усулҳои ҳисобкунии истеҳлоқро тавсия медиҳад:

- усули ҳагтӣ;
- усули бақияи камшаванда;
- усули воҳидҳои маҳсулот.

Мувофиқи СБХМ № 38 муҳлати хизмати активҳои ғайримоддӣ метавонад аз 20 сол зиёд бошад. Мувофиқи ин стандарт муҳлати хизмати активҳои ғайримоддӣ ҳама вақт маҳдуд мебошанд.

Барои захираҳои моддӣ- истехсолӣ унсури асосии сиёсати баҳисобгирӣ, усулҳои баҳодихии захираҳои моддӣ- истехсолӣ мебошад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ чунин усулҳои баҳодихии захираҳои моддӣ-истехсолӣ истифода мешуданд ё ин ки мешаванд:

- идентификатсияи махсус;
- арзиши миёнаи баркашида;
- усули ФИФО;
- усули ЛИФО;
- усули НИФО;
- усули меъёрӣ.

Аз рӯи баҳисобгирии хароҷот дар истехсолот ва истехсоли маҳсулот, унсури сиёсати баҳисобгирӣ инҳо мебошанд:

- муайянкунии рӯйхати марказҳои хароҷот;
- муайянкунии хароҷоти назоратшаванда барои ҳар як маркази хароҷот;
- интиҳоби масъулин барои хароҷот дар ҳар як маркази хароҷот;
- интиҳоби тарзи гурӯҳбандии хароҷот ва аз эътибор соқиткунии он;
- интиҳоби рӯйхати моддаҳои ҳисобкунӣ;
- интиҳоби тарзи баҳодихии истехсолоти нотамом;
- интиҳоби тарзи баҳодихии маҳсулоти тайёр ва боркардашуда;
- интиҳоби нархҳои трансфертӣ;
- интиҳоби варианти баҳисобгирии маҷмӯи хароҷот дар истехсолот;
- муайянкунии тартиб ва муҳлати эътирофи хароҷоти давраи оянда;
- интиҳоби тарзҳои тақсимкунии хароҷоти бавосита байни объектҳои алоҳидаи баҳисобгирӣ ва калкулятсияшаванда;
- интиҳоби усулҳои баҳисобгирии хароҷот ва ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот.

3. Вобаста ба намудҳои муқаррари фаъолият барои инъикоси хароҷот ҳисобҳои зерин истифода бурда мешаванд:
хароҷоти амалиёти дар ҳисобҳои 55000, 55010-55050;
хароҷот аз рӯи дороиҳои биологӣ дар ҳисоби 55100;
хароҷоти фурӯш дар ҳисобҳои 55200, 55210-55290;
хароҷоти умумӣ ва маъмури дар ҳисобҳои 55300, 55310-350;
хароҷот аз рӯи фаъолияти ғайрирасоӣ дар ҳисобҳои 66100, 66110-66170;

хароҷот аз рӯи андоз аз Ҷоида дар ҳисоби 66200;
маҷмӯи даромад ва хароҷот дар ҳисоби 70000.

Дар ҳолати зарурӣ метавонем ҳисобҳои нав дохил намоем.

Корхона мустақилона шакли баҳисобгирии идоравиро интихоб, ё ин ки коркард менамояд.

Корхона мустақилона сохтори хизматиرو оид ба баҳисобгирии идоравӣ ташкил мекунад.

Вобаста ба хусусиятҳои фаъолият, талаботи идоракунии истеҳсолот ва фурӯши маҳсулот, корхона мустақилона системаи баҳисобгирии дохилихоҷагӣ, ҳисобот ва назоратро таҳия менамояд.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсадҳои идоракунии гуфта чиро мефаҳмед?

А) Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсадҳои идоракунии ин маҷмӯи тарзҳои қабулкардашуда барои бурдани баҳисобгири муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботҳо мебошад.

В) Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсадҳои идоракунии ин тартиб додани ҳисоботҳо мебошад.

С) Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсадҳои идоракунии ин маҷмӯи тарзҳои қабулкардашуда барои бурдани баҳисобгири муҳосибӣ.

Д) Сиёсати баҳисобгирии корхона бо мақсадҳои идоракунии ин маҷмӯи тарзҳои қабулкардашуда ва тартиб додани ҳисоботҳо мебошад.

2. Ба тарзҳои бурдани баҳисобгирии идоравӣ чӣ мансубанд.

А) Ба тарзҳои бурдани баҳисобгири идоравӣ тарзҳои гурӯҳбандӣ ва баҳои фаъолияти хоҷагӣ, пардохти арзиши

активҳо, ташкили гардиши хуччатҳо, системаи регистрҳои баҳисобгирӣ, коркарди иттилоот ва дигар тарзу усулҳои мувофиқ мансуб мебошанд.

В) Ба тарзҳои бурдани баҳисобгирии идоравӣ, тарзҳои гурӯҳбандӣ ва баҳои фаъолияти хоҷагӣ, пардохти арзиши активҳо, системаи регистрҳои баҳисобгирӣ, коркарди иттилоот ва дигар тарзу усулҳои мувофиқ мансуб мебошанд.

С) Ба тарзҳои бурдани баҳисобгирии идоравӣ, тарзҳои гурӯҳбандӣ ва баҳои фаъолияти хоҷагӣ, пардохти арзиши активҳо, ташкили гардиши хуччатҳо, системаи регистрҳои баҳисобгирӣ, коркарди иттилоот ва дигар тарзу усулҳои ҳисобкунии истехлок мансуб мебошанд.

Д) Ба тарзҳои бурдани баҳисобгирии идоравӣ, тарзҳои гурӯҳбандӣ ва баҳои фаъолияти хоҷагӣ, пардохти арзиши активҳо, ташкили гардиши хуччатҳо, системаи регистрҳои баҳисобгирӣ, коркарди иттилоот мансуб мебошанд.

3. Мувофиқи СБҲМ барои ҳисоб намудани истехлоки воситаҳои асосӣ кадом усулҳо пешбинӣ шудааст?

А) Мувофиқи СБҲМ барои ҳисоб намудани истехлоки воситаҳои асосӣ усулҳои зерин пешбини шудааст:

- усули хаттӣ;
- усули бақияи камшаванда;
- усули истехсолӣ.

В) Мувофиқи СБҲМ барои ҳисоб намудани истехлоки воситаҳои асосӣ усулҳои зерин пешбини шудааст:

- усули хаттӣ;
- усули ростхатта;
- усули бақияи камшаванда;
- усули истехсолӣ.

С) Мувофиқи СБҲМ барои ҳисоб намудани истехлоки воситаҳои асосӣ усулҳои зерин пешбини шудааст:

- усули хаттӣ;
- усули бақияи камшаванда;
- усули кумулятивӣ;
- усули ростхатта;
- усули истехсолӣ.

Д) Мувофиқи СБҲМ барои ҳисоб намудани истехлоки воситаҳои асосӣ усулҳои зерин пешбинӣ шудааст:

- усули хаттӣ;
- усули бақияи камшаванда;
- усули кумулятивӣ;
- усули ростхатта.

4. Хангоми интихоби усули ҳисобкунии истехлоки активҳои ғайримоддӣ кадом ҳуччатҳои меъёриро истифода бурдан лозим аст?

А) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стандарти байналмиллалӣ ҳисоботи молиявӣ №38 «Активҳои ғайримоддӣ».

В) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стандарти милли «Активҳои ғайримоддӣ», Стандарти байналмиллалӣ ҳисоботи молиявӣ №38 «Активҳои ғайримоддӣ».

С) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стандарти милли «Активҳои ғайримоддӣ».

Д) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стандарти милли «Активҳои ғайримоддӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «Баҳисобгирии муҳосибӣ», Стандарти байналмиллалӣ ҳисоботи молиявӣ №38 «Активҳои ғайримоддӣ».

5. СБҲМ №38 истифодаи кадом усулҳои ҳисобкунии истехлокро тавсия медиҳад?

А) Усули хаттӣ, усули ростхатта, усули бақияи камшаванда, усули истехсолӣ.

В) Усули хаттӣ, усули бақияи камшаванда, усули воҳидҳои маҳсулот.

С) Усули хаттӣ, усули бақияи камшаванда, усули кумулятивӣ, усули ростхатта, усули истехсолӣ.

Д) Усули хаттӣ, усули бақияи камшаванда, усули кумулятивӣ, усули ростхатта.

6. Мувофиқи СБҲМ №38 мӯҳлати хизмати активҳои ғайримоддӣ чӣ қадар шуда метавонанд?

А) То 20 сол, зиёда аз 20 сол.

В) То 40 сол.

С) То 20 сол, зиёда аз 20 сол, вале маҳдуд.

Д) То 20 сол.

7. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ кадом усулҳои баҳодихии захираҳои моддӣ –истехсолӣ истифода мешуларанд ё ин ки мешаванд?

А) Идентификатсияи махсус, арзиши миёнаи баркашида, усули ФИФО, усули ЛИФО, усули НИФО ва усули меъерӣ.

- В) Идентификатсияи махсус, арзиши миёнаи баркашида, усули ФИФО, усули ЛИФО ва усули меъёрӣ.
- С) Идентификатсияи махсус, арзиши миёнаи баркашида, усули ФИФО, усули ЛИФО ва усули НИФО.
- Д) Идентификатсияи махсус, арзиши миёнаи баркашида, усули ФИФО, усули ЛИФО, усули НИФО, усули меъёрӣ ва усули ростхатта.
8. Харочоти амалиёти дар кадом ҳисобҳо инъикос карда мешаванд.
- А) Дар ҳисобҳои 55000, 55010-55050.
- В) Дар ҳисобҳои 55200, 55210-55290.
- С) Дар ҳисобҳои 55300, 55310-55350.
- Д) Дар ҳисобҳои 66100, 66110-66170;
9. Харочоти фуруш дар кадом ҳисобҳо инъикос карда мешаванд?
- А) Дар ҳисобҳои 55000, 55010-55050.
- В) Дар ҳисобҳои 55200, 55210-55290.
- С) Дар ҳисобҳои 55300, 55310-350.
- Д) Дар ҳисобҳои 66100, 66110-66170;
10. Харочоти умумӣ ва маъмури дар кадом ҳисобҳо инъикос карда мешаванд?
- А) Дар ҳисобҳои 55000, 55010-55050.
- В) Дар ҳисобҳои 55200, 55210-55290.
- С) Дар ҳисобҳои 55300, 55310-350.
- Д) Дар ҳисобҳои 66100, 66110-66170;
11. Харочот аз рӯи фаъолияти ғайриасосӣ дар кадом ҳисобҳо инъикос карда мешавад?
- А) Дар ҳисобҳои 55000, 55010-55050.
- В) Дар ҳисобҳои 55200, 55210-55290.
- С) Дар ҳисобҳои 55300, 55310-350.
- Д) Дар ҳисобҳои 66100, 66110-66170.

Мавзӯи 12. Арзиши вақтии пул

Нақшаи лексия

1. Арзиши оянда ва чории селани пул.
2. Аннуитет ва намудҳои он.
3. Арзиши оянда ва чории аннуитет.

1. Раванди ифодакунии воситаҳои пулӣ, ки мо бояд дар оянда ба воситаи арзиши чорӣ бо роҳи фоизгузорӣ ба даст оварем, дисконтиронӣ номида мешавад. Бузургие, ки дар ин ҳолат ба даст меорем, арзиши дисконтиронидашуда номида мешавад.

Ҳангоми маблағгузорӣ ду намуди зерини фоиз истифода бурда мешавад: фоизи оддӣ, фоизи мураккаб.

Фоизи оддӣ фоизе мебошад, ки ба маблағгузори ибтидоӣ татбиқ карда мешавад. Фоизи мураккаб фоизе мебошад, ки ба маблағи ҳосилшуда татбиқ карда мешавад.

Масъалаи 1. Аҳмад ба банк 1000 сомонӣ ба муддати 3 сол гузошт. Фоизи солона **10%**. Маблағи фоизҳои солонани оддӣ ва мураккаб барои ҳар як сол муайян карда шавад.

Ҳал:

Сол	Фоизи оддӣ		
	ибтидои сол	фоиз	охирӣ сол
1	1000	$1000 \times 0,1 = 100$	1100
2	1100	$1000 \times 0,1 = 100$	1200
3	1200	$1000 \times 0,1 = 100$	1300

Сол	Фоизи мураккаб		
	ибтидои сол	фоиз	охирӣ сол
1	1000	$1000 \times 0,1 = 100$	1100
2	1100	$1100 \times 0,1 = 110$	1210
3	1210	$1210 \times 0,1 = 121$	1331

Аз ҳисобҳо аён аст, ки ҳангоми татбиқи фоизи мураккаб даромади Аҳмад 31 сомонӣ зиёд мешавад.

Арзиши оянда ин арзиши маблағгузории ҳозира дар оянда буда, аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$Fv = Pv(1 + r)^n \quad (1)$$

дар инҷо Fv - арзиши оянда, Pv – арзиши ҷорӣ маблағгузорӣ, r – меъри фоиз дар шакли касри дахӣ, яъне $10\% = 0,1$ n – миқдори сол мебошад.

Масъалаи 2. Алӣ аз бонк 10 000 сомонӣ ба муҳлати 5 сол қарз гирифт. Фоизи солона 15 % мебошад. Қадом маблағро Алӣ баъди 5 сол ба бонк бояд баргардонад.

Ҳал. Мувофиқи формулаи (1) ҳосил мекунем:

$$FV = 10\,000(1+0,15)^5 = 20113,57 \text{ сомонӣ.}$$

Агар фоиз дар сол якҷанд маротиба ҳисоб карда шавад, он гоҳ арзиши оянда аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$Fv = PV\left(1 + \frac{r}{m}\right)^{nm}, \text{ дар ин ҷо } m \text{ – миқдори ҳисобкуниҳо дар}$$

сол мебошад.

Масъалаи 3. Саид 10 000 сомонӣ дорад. Ба назди вай Ашраф омада пешниҳод мекунанд, ки биё ин маблағро ба ман ба муҳлати 5 сол бо фоизи солонаи 12% бо ҳисобкунии фоиз соле як маротиба деҳ. Салима ба муҳлати 5 сол бо фоизи солонаи 12% бо ҳисобкунии фоиз соле ду маротиба, Сайёра ба муҳлати 5 сол бо фоизи солонаи 12% бо ҳисобкунии фоиз ҳар як семоҳа, Далер ба муҳлати 5 сол бо фоизи солонаи 12% бо ҳисобкунии фоиз ҳар як моҳ пешниҳод менамоянд. Саид ин маблағро ба ки қарз медиҳад?

Ҳал. Саид маблағро ба касе медиҳад, ки аз вай бештар фоида ба даст меорад. Барои ба ин савол ҷавоб додан маблағҳоеро ҳисоб мекунем, ки қарзгирҳо баъди 5 сол ба Саид пардохт мекунанд. Мувофиқи формулаи дар боло овардашуда ҳосил мекунем.

$$\text{Ашраф: } Fv = 10000\left(1 + \frac{0,12}{1}\right)^{5 \times 1} = 10\,000 \times 1,12^5 = 17623,42 \text{ сомонӣ}$$

Салима: $Fv = 10000 \left(1 + \frac{0,12}{2}\right)^{5 \times 2} = 10000 \times 1,06^{10} = 17908,48$ сомони

Сайёра: $Fv = 10000 \left(1 + \frac{0,12}{4}\right)^{5 \times 4} = 10000 \times 1,03^{20} = 18061,11$ сомони

Далер: $Fv = 10000 \left(1 + \frac{0,12}{12}\right)^{5 \times 12} = 10000 \times 1,01^{60} = 18166,92$ сомони.

Арзиши чори ин арзиши дисконтиронидашудаи селани пули оянда мебошад ва аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$Pv = \frac{Fv}{(1+r)^n} \quad (2)$$

Масъалаи 4. Валӣ мехоҳад баъди 5 сол ба маблағи 10000 доллар автомобил харад. Фоизи солонаи бонк 10 % мебошад. Кадом маблағро Валӣ дошта бошад, ки ба бонк гузошта баъди 5 сол автомобил харад.

Хал: Мувофиқи формулаи (2) ҳосил мекунем:

$$Pv = \frac{10000}{(1+0,1)^5} = 4972,66 \text{ доллар.}$$

2. Селани яксамтаи пардохт бо фосилаҳои баробар байни пардохтҳо дар муддати муайяни вақт аннуитет номида мешавад.

Аннуитетҳо аз рӯи аломатҳои зерин аз якдигар фарқ мекунанд:

- а) аз рӯи маблағҳои пардохт;
- б) аз рӯи фоизи пардохт;
- в) аз рӯи муҳлат (аннуитетҳои якумра ва беохир мавҷуданд);
- г) аз рӯи масофаи байни пардохтҳо.

Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар ибтидои фосилаҳо ба амал меоянд, **пре**нумерандо номида мешавад.

Аннуитетҳое, ки пардохтҳо ба якдигар баробаранд, аннуитети доимӣ номида мешавад.

3. Арзиши ояндаи аннуитет ба суммаи арзишҳои ояндаи пардохтҳои ба аннуитет мансуббуда баробар аст, яъне

$$AFV = FV_1 + FV_2 + \dots + FV_n.$$

Масъалаи 5. Иттилооти зерин оиди пардохтҳо мавҷуд аст: соли 1 - 4000 сомонӣ, соли 2 - 5000 сомонӣ, соли 3 - 4500 сомонӣ, соли 4 - 3000 сомонӣ. Ғоиси солона 15%. Арзиши ояндаи аннуитет муайян карда шавад.

Ҳал: Мувофиқи формулаи (1) ҳосил мекунем

$$FV_1 = 4000(1 + 0,15)^4 = 6996 \text{ сомонӣ}$$

$$FV_2 = 5000(1 + 0,15)^3 = 7604 \text{ сомонӣ}$$

$$FV_3 = 4500(1 + 0,15)^2 = 5951,25 \text{ сомонӣ}$$

$$FV_4 = 3000(1 + 0,15) = 3450 \text{ сомонӣ}$$

$$FVA = 24001,25 \text{ сомонӣ}$$

Арзиши ҷорӣ аннуитет ба суммаи арзишҳои ҷорӣ пардохтҳои ба аннуитет мансуббуда баробар буда, аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$PVA = PV_1 + PV_2 + \dots + PV_n.$$

Масъалаи 6. Қадом маблағро модар бояд дар банк ба номи духтараш гузорад, то вай дар муддати 4 сол барои хониш 1000 долларӣ пардохт намояд. Ғоиси солонаи банк 15%.

Ҳал. Мувофиқи формулаи (2) ҳосил мекунем

Ғарзи 1.
$$PV_1 = \frac{1000}{(1 + 0,15)} = 869 \text{ доллар}$$

$$PV_2 = \frac{1000}{(1 + 0,15)^2} = 756 \text{ доллар}$$

$$PV_3 = \frac{1000}{(1 + 0,15)^3} = 658 \text{ доллар}$$

$$PV_4 = \frac{1000}{(1 + 0,15)^4} = 572 \text{ доллар}$$

$$PVA = 2855 \text{ доллар}$$

Тарзи 2. $PVA = 1000 * x$.

(3)

Аз ҷалвали С2 қимати x -ро барои 15% ва 4 сол муайян мекунем.

$x = 2,8550$.

Аз формулаи (3) ҳосил мекунем.

$PVA = 1000 * 2,855 = 2855,00$ сомонӣ.

Тестҳо барои кори санчиши

1. Аз рӯи кадом формула арзиши ояндаи селай пулӣ муайян карда мешавад?

A) $Fv = Pv (1 + r)^n$.

C) $Pv = Fv (1 + r)^n$.

B) $Pv = \frac{Fv}{(1+r)^n}$.

D) $Fv = \frac{Pv}{(1+r)^n}$.

2. Аннуитет чист?

A) Селай пардохтҳо дар муддати муайяни вақт аннуитет номида мешавад.

B) Селай яксамтаи пардохтҳо дар муддати муайяни вақт аннуитет номида мешавад.

C) Селай пардохтҳо бо фосилаҳои баробар дар муддати муайяни вақт аннуитет номида мешавад.

D) Селай яксамтаи пардохтҳо бо фосилаҳои баробар дар муддати муайяни вақт аннуитет номида мешавад.

3. Аз рӯи кадом аломатҳо аннуитетҳо аз якдигар фарқ мекунанд?

A) Аз рӯи меъёри фоиз, аз рӯи пардохтҳо, аз рӯи мӯҳлат, аз рӯи фосилаи байни пардохтҳо.

B) Аз рӯи меъёри фоиз, аз рӯи пардохтҳо, аз рӯи мӯҳлат.

C) Аз рӯи меъёри фоиз, аз рӯи пардохтҳо, аз рӯи фосилаи байни пардохтҳо.

Д) Аз рӯи пардохтҳо, аз рӯи муҳлат, аз рӯи фосилаи байни пардохтҳо

4. Аз рӯи кадом формула арзиши ояндаи аннуитет муайян карда мешавад?

А) $FVA = FV_1 + FV_2 + \dots + FV_n$ С) $FVA = FV_n / FV_1$

В) $FVA = PV_1 + PV_2 + \dots + PV_n$ Д) $FVA = FV_1 + FV_n$

5. Аз рӯи кадом формула арзиши чории селай пулӣ муайян карда мешавад?

А) $Fv = Pv (1 + r)^n$

С) $Pv = Fv (1 + r)^n$

В) $Pv = \frac{Fv}{(1+r)^n}$

Д) $Fv = \frac{Pv}{(1+r)^n}$

6. Алӣ ба банк 10 000 сомони гузошт. Фоизи солони банк 10% мебошад. Баъди 4 сол Алӣ кадом маблағро аз банк мегирад.

А) 14641 сомони.

С) 14650 сомони.

В) 13310 сомони.

Д) 14620 сомони.

7. Кадом намудҳои аннуитетро медонед? Чавобатонро шарҳ диҳед.

А) Пренумерандо, аннуитети доимӣ.

С) Пренумерандо, постнумерандо.

В) Аннуитети доимӣ, постнумерандо.

Д) Пренумерандо, постнумерандо, аннуитети доимӣ.

8. Аз рӯи кадом формула арзиши чории аннуитет ҳисоб карда мешавад?

А) $PVA = FV_1 + FV_2 + \dots + FV_n$ С) $PVA = FV_n / FV_1$

В) $PVA = PV_1 + PV_2 + \dots + PV_n$ Д) $PVA = FV_1 + FV_n$

9. Аз рӯи кадом формула арзиши ояндаи селай пулӣ ҳангоми яқчанд маротиба ҳисобкунии фоиз ҳисоб карда мешавад?

А) $Fv = Pv \left(1 + \frac{r}{m}\right)^{n \cdot m}$

В) $Pv = \frac{Fv}{\left(1 + \frac{r}{m}\right)^{n \cdot m}}$

$$C) P_v = F_v \left(1 + \frac{r}{m}\right)^{n \cdot m}$$

$$D) F_v = \frac{P_v}{\left(1 + \frac{r}{m}\right)^{n \cdot m}}$$

10. Алӣ ба бонк 20 000 сомонӣ гузошт. Фоизи солонаи бонк 10% мебошад. Кадом маблағро Али баъд аз 4 сол аз бонк мегирад.

- A) 29766 сомонӣ. C) 30465 сомонӣ.
B) 29282 сомонӣ. D) 29544 сомонӣ.

11. Таърифи пренумерандоро баён кунед.

- A. Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар ибтидои фосилаҳо ба амал меоянд, пренумерандо номида мешавад.
B) Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар охири фосилаҳо ба амал меоянд пренумерандо номида мешавад.
C) Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар мобайни фосилаҳо ба амал меоянд, пренумерандо номида мешавад.
D) Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар ибтидо, ё ин ки охири фосилаҳо ба амал меоянд, пренумерандо номида мешавад.

12. Арзиши ояндаи аннуитет чист?

- A) Арзиши ояндаи аннуитет ин суммаи арзишҳои ояндаи ҳар як пардохт, ё ин ки воридшавии ба аннуитет мансуббуда мебошад.
B) Арзиши ояндаи аннуитет ин суммаи арзишҳои ҳолии ҳар як пардохт, ё ин ки воридшавии ба аннуитет мансуббуда мебошад.
C). Арзиши ояндаи аннуитет - ин суммаи арзишҳои ояндаи ҳар як пардохти ба аннуитет мансуббуда мебошад.
D) Арзиши ояндаи аннуитет ин суммаи арзишҳои ояндаи ҳар як воридшавии ба аннуитет мансуббуда мебошад.

13. Карим дар бонк 15 000 сомонӣ гузошт. Фоизи солонаи бонк 36% мебошад. Кадом маблағро Салим баъди 4 сол аз бонк мегирад.

- A) 51 315,30 сомонӣ. C) 31200 сомонӣ.
B) 51450,45 сомонӣ. D) 31500,40 сомонӣ.

14. Салим баъди 5 сол ба маблағи 25 000 доллар автомобил харидани ҳаст. Фоизи солонаи бонк 20% мебошад. Кадом маблағро вай бояд ба бонк гузорад, ки баъди 5 сол ба маблағи 25 000 доллар автомобил харида метавонад.

- A. 10047 доллар. B. 11000 доллар.
C. 11500 доллар. D. 10500 доллар.

15. Арзиши чории аннуитет чист?

A) Арзиши чории аннуитет - ин суммаи арзишҳои ояндаи ҳар як пардохт, ё ин ки воридшавии ба аннуитет мансуббуда мебошад.

B) Арзиши чории аннуитет ин суммаи арзишҳои чории ҳар як пардохт, ё ин ки воридшавии ба аннуитет мансуббуда мебошад.

C). Арзиши чории аннуитет ин суммаи арзишҳои чории ҳар як пардохти ба аннуитет мансуббуда мебошад.

D) Арзиши чории аннуитет ин суммаи арзишҳои чории ҳар як дохилшавии ба аннуитет мансуббуда мебошад.

16. Салим ба банк 20 000 сомонӣ гузошт. Фоизи солонаи банк 30% мебошад. Кадом маблағро Салим баъди 4 сол аз банк мегирад.

A) 57 122 сомонӣ.

B) 57 122,50 сомонӣ.

C) 44 000 сомонӣ.

D) 44 000,40 сомонӣ.

17. Алӣ 25 000 доллар дорад. Ба назди вай Фарҳод, Фирӯз, Салим ва Сафар омада меҳоянд, ки ин маблағро ба муддати 5 сол бо фоизи солонаи 12 фоиз қарз гиранд. Ҳисобкунии фоизро онҳо чунин мегузаронанд: Сафар як маротиба дар як сол, Салим 2 маротиба дар сол, Фарҳод 6 маротиба дар сол, Фирӯз 12 маротиба дар сол. Муайян кунед, ки Алӣ ин маблағро ба кӣ қарз медиҳад.

A) Фарҳод.

B) Фирӯз.

C) Сафар.

D) Салим.

18. Фоизи солонаи вомбарг 18% мебошад. Фоиз ҳар як нимсола пардохт қарда мешавад. Ба маблағи 20 000 сомонӣ вомбарг фурухта шудааст. Маблағи фоизи пардохтшаванда дар нимсола муайян қарда шавад.

A) 3600 сомонӣ.

B) 1800 сомонӣ.

C) 3650 сомонӣ.

D) 1850 сомонӣ.

19. Салим ба банк 15 000 сомонӣ гузошт. Фоизи солонаи банк 30% мебошад. Кадом маблағро Салим баъди 4 сол аз банк мегирад.

- A) 47 350,30 сомонӣ.
 B) 42841,50 сомонӣ.
 C) 28500 сомонӣ.
 D) 285000,50 сомонӣ.
20. Постнумерандо чист?
 A) Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар тамоми давр баробаранд, постнумерандо номида мешавад.
 B) Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар охири фосилаҳо ба амал меоянд, постнумерандо номида мешавад.
 C) Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар мобайни фосилаҳо ба амал меоянд, постнумерандо номида мешавад.
 D) Аннуитетҳое, ки пардохтҳо дар ибтидои фосилаҳо ба амал меоянд, постнумерандо номида мешавад.
21. Салим ба бонк 30 000 сомонӣ гузошт. Фоизи солонаи бонк 30% . Кадом маблағро Салим баъди 4 сол аз бонк мегирад.
 A) 85683 сомонӣ.
 B) 85683,50 сомонӣ.
 C) 66000 сомонӣ.
 D) 66000,60 сомонӣ.
22. Салим ба бонк 30 000 сомонӣ гузошт. Фоизи солонаи бонк 24% мебошад. Кадом маблағро Салим баъди 4 сол аз бонк мегирад.
 A) 70926,41 сомонӣ.
 B) 70926,50 сомонӣ.
 C) 58800 сомонӣ.
 D) 58800,80 сомонӣ.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Аҳмад ба бонк 30000 сомонӣ ба муддати 3 сол гузошт. Фоизи солона 14 %. Маблағи фоизҳои солонаи оддӣ ва мураккаб барои ҳар як сол муайян карда шавад.

Масъалаи 2. Алӣ 25 000 сомонӣ аз бонк бо фоизи солонаи 12% ба муҳлати 6 сол қарз гирифт. Кадом маблағро Алӣ ба бонк баъди 5 сол бармегардонад.

Масъалаи 3. Саид 30 000 сомонӣ дорад. Ба назди вай Ашраф омада пешниҳод менамояд, ки ин маблағро ба ман ба муҳлати 5 сол бо фоизи солонаи 12% бо ҳисобкунии фоиз солае як маротиба дех, Салима ба муҳлати 5 сол бо фоизи солонаи 12%

бо ҳисобкунии фоиз соле ду маротиба , Сайёра ба мӯхлати 5 сол бо фоизи солонаи 12% бо ҳисобкунии фоиз ҳар як семоҳа , Далер ба мӯхлати 5 сол бо фоизи солонаи 12% бо ҳисобкунии фоиз ҳар як моҳ пешниҳод менамоянд. Саид ин маблағро ба кӣ қарз медиҳад.

Масъалаи 4. Валӣ меҳоҳад баъди 5 сол ба маблағи 20000 доллар автомобил харад. Фоизи солонаи бонк 15% мебошад. Қадом маблағро Валӣ дошта бошад, ки ба бонк гузошта баъди 5 сол автомобил харад .

Масъалаи 5. Иттилооти зерин оиди пардохтҳо мавҷуд аст: соли якум - 8000 сомонӣ, соли дуюм - 7000 сомонӣ, соли сеюм – 6000 сомонӣ, соли чорум - 5000 сомонӣ. Фоизи солона 14%. Арзиши ояндаи аннуитет муайян карда шавад.

Масъалаи 6. Иттилооти зерин оиди пардохтҳо мавҷуд аст: соли якум - 7000 сомонӣ, соли дуюм - 8000 сомонӣ, соли сеюм – 7000 сомонӣ, соли чорум - 6000 сомонӣ. Фоизи солона 15%. Арзиши ҷорӣ аннуитет муайян карда шавад.

Масъалаи 7. Қадом маблағро модар бояд дар бонк ба номи духтараш гузорад, то вай дар муддати 4 сол барои хониш 1100 долларӣ пардохт намояд. Фоизи солонаи бонк 20% .

Мавзӯи 13. Таҳлили сармоягузорӣ

Нақшаи лексия

1. Мақсад ва принципи сармоягузорӣ .
2. Усули муҳлати (давраи) харочотбарорӣ.
3. Усули меъёри баҳисобгирии даромад.
4. Усули арзиши чории соф.
5. Усули меъёри дохилии даромад.

1. Сармоягузорӣ ин дилхоҳ татбиқи фонд бо мақсади ба даст овардани фоида дар шакли фониз, дивиденд, ё ин ки афзоиши арзиши сармоя мебошад. Принципи асосии сармоягузорӣ аз он иборат аст ки аз маблағҳои дар вақти ҳозира пардохтшуда дар оянда даромад ба даст оварда мешавад.

Вакте, ки сармоягузор ба корхона маблағгузорӣ кардани мешавад, вай ҳисоботҳои корхонаро пешаки омӯхта, хулоса мебарорад, ки натиҷаи фаъолияти корхона ба чӣ оварда мерасонад. Агар корхонаи сармоягузоришаванда фоида ба даст орад, он гоҳ қарори мусбӣ қабул карда мешавад. Агар натиҷаи фаъолияти корхона ба муфлисӣ оварда расонад, пас сармоягузори эҳтимоли қарори манфӣ қабул мекунад. Бештар сармоягузорӣ ба корхонаҳое карда мешаванд, ки онҳо бештар фоида ба даст меоранд ва аз ин гуна корхонаҳо саҳмгузoron низ бештар фоида мегиранд.

2. Ҳангоми баҳодихӣ ба сармоягузорӣ аз усулҳои зерин истифода мебаранд:

1. Усули давраи харочотбарорӣ.
2. Усули давраи харочотбарории дискотиронидашуда.
3. Усули меъёри баҳисобгирии даромад.
4. Усули арзиши чории соф.
5. Усули меъёри дохилии даромад.

Муҳлати харочотбарории сармоягузорӣ даврае мебошад, ки бо солҳо чен карда шуда, дар давоми он воридаҳои воситаҳои пулӣ аз лоиҳаи сармоягузоришаванда ба содироташон баробар мешавад.

Ҳангоми воридаи солони воситаи пулӣ баробар будан, муҳлати харочотбарории сармоягузорӣ (МХС) аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

Мӯҳлати харочотбарории сармоягузори:

$$\begin{aligned} & \text{Пардохти ибтидоӣ} \\ & \text{-----} \\ & \text{воридоти харсолаи} \\ & \text{воситаҳои пулӣ} \end{aligned} \quad (1)$$

хангоми гуногун будани воридоти солонаи воситаҳои пулӣ, маблағҳои воридшуда ҳаме карда шуда, мӯҳлати харочотбарории муайян карда мешавад.

Масъалаи 1. Аз сармоягузории ибтидоӣ ба маблағи 2 000 000 сомонӣ воридоти харсолаи воситаҳои пулӣ дар муддати 6 сол 500 000 сомониро ташкил медиҳад. Мӯҳлати харочотбарории сармоягузори (МХС) муайян карда шавад.

Мувофиқи формулаи (1) ҳосил мекунем:

$$\text{МХС} = \frac{2\,000\,000}{500\,000} = 4 \text{ сол.}$$

Масъалаи 2. Аз сармоягузории ибтидоӣ ба маблағи 2 000 000 сомонӣ чунин воридоти харсолаи воситаҳои пулӣ ба амал омад: соли якум - 500 000 сомонӣ, соли дуюм - 600 000 сомонӣ, соли сеюм - 400 000 сомонӣ, соли чорум - 400 000 сомонӣ, соли 5 - 300 000 сомонӣ. Мӯҳлати харочотбарории сармоягузори муайян карда шавад.

$$\text{МХС} = 4 + \frac{100\,000}{300\,000} = 4 \frac{1}{3} = 4 \text{ солу } 4 \text{ моҳ.}$$

Мӯҳлати харочотбарории дисконтиронидашудаи сармоягузори ин вақти зарурӣ барои воридшавии воситаҳои пулии сармоягузоришуда бо назардошти арзиши ҳақиқии воситаҳои пулии воридшуда мебошад.

3. Усули меъёри баҳисогирии даромад (МБД (ARR))—ин ҷоида аз лоиҳа дар шакли ҷузъ нисбат ба хароҷоти сармояи ҷоидашуда мебошад. Вобаста ба интиҳоби муносибат ҷоидаҳои гуногун ва хароҷоти сармояи гуногун гирифта мешавад. Аз ҳама муносибати паҳншуда ҷоидаи миёнаи солона (баъди хурдашавӣ)

$$\text{МБД} = \text{-----} \times 100\% \quad (2)$$

хароҷоти асосии ибтидоӣ

мебошад.

Масъалаи 3. Мувофиқи лоиҳа бояд таҷҳизоте харида шавад, ки арзиши ибтидоиаш 200 000 сомонӣ ва арзиши хориҷшавиаш баъди 5 сол 20 000 сомонӣ мебошад. Даромади ҳарсола аз ин таҷҳизот дар муддати 5 сол 86 000 сомониро ташкил медиҳад. Меъёри баҳисобгирии даромад муайян карда шавад.

$$\text{Хал. Истеҳлоки солона} = \frac{200000 - 20000}{5} = 36000 \text{ сомонӣ.}$$

Фоидаи миёнаи солона = 86 000 - 36 000 = 50 000 сомонӣ.

Мувофиқи формулаи (2) ҳосил мекунем:

$$\text{МБД} = \frac{50000}{200000} \times 100\% = 25\%.$$

Дар тадқиқотҳои ҳозиразамон усулҳои дигар низ мавҷуданд. Масалан,

1. Истифодаи арзиши миёнаи ибтидоии ҳамаи активҳо дар муддати хизмати онҳо.

2. Истифодаи фоидаи соли якум.

3. Истифодаи фоидаи умумӣ барои тамоми мӯҳлати лоиҳа.

4. Арзиши ҷорӣ (АҶС (NPV) соф - ин суммаи арзишҳои ҷорӣ воситаҳои пулӣ софи дохилшуда тарҳи сармоягузори ибтидоӣ аз рӯи барномаи сармоягузори мебошад, яъне -

$$NPV = \frac{FV_1}{(1+r)} + \frac{FV_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{FV_n}{(1+r)^n} - i, \quad (3)$$

Дар ин ҷо i - сармоягузори ибтидоӣ мебошад.

Ҳангоми $NPV > 0$ лоиҳа фоидаовар буда, ҳангоми $NPV < 0$ зараровар мебошад.

Масъалаи 4. Аз сармоягузори ибтидоӣ ба маблағи 1 000 000 сомонӣ чунин воридоти софи воситаҳои пулӣ ба амал меояд: соли якум - 400 000 сомонӣ, соли дуюм - 400 000 сомонӣ, соли сеюм - 300 000 сомонӣ, соли чорум - 300 000 сомонӣ, соли панҷум - 250 000 сомонӣ, соли шашум - 200 000 сомонӣ. Меъёри фоизи солона 10%. Муайян кунед, ки лоиҳа фоидаовар хаст ё не.

Ҳал: Мувофиқи формулаи (3) ҳосил мекунем:

$$NPV = \frac{400\,000}{(1+0,1)} + \frac{400\,000}{(1+0,1)^2} + \frac{300\,000}{(1+0,1)^3} + \frac{300\,000}{(1+0,1)^4} + \frac{250\,000}{(1+0,1)^5} + \frac{200\,000}{(1+0,1)^6} - 1\,000\,000 = 422\,674 > 0.$$

Лоиҳа Ҷоидаовар мебошад.

5. Меъёри дохилии даромад (МДД(IRR)) ин Ҷоида мебошад, ки ҳангоми он $NPV=0$ мешавад. МДД аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$IRR = A + \frac{NPV_A}{NPV_A - NPV_B} (B - A) \quad (4)$$

Дар инҷо A ва B меъёрҳои Ҷоида буда $A < B$ ва бояд $NPV_A > 0$, $NPV_B < 0$ шавад.

Масъалаи 5. Аз сармоягузорию ибтидоӣ ба маблағи 2 400 000 сомонӣ чунин воридоти софӣ воситаҳои пулӣ ба амал меояд: соли якум-800 000 сомонӣ, соли дуюм – 800 000 сомонӣ, соли сеюм – 700 000 сомонӣ, соли чорум – 700 000 сомонӣ, соли панҷум – 600 000 сомонӣ, соли шашум -500 000 сомонӣ. Меъёри Ҷоидаи солана 15%. Меъёри дохилии даромад муайян карда шавад.

Ҳал. $A = 15\%$ ва $B = 25\%$ гирифта мувофиқи формулаи (3) ҳосил мекунем:

$$NPV_A = \frac{800\,000}{(1+0,15)} + \frac{800\,000}{(1+0,15)^2} + \frac{700\,000}{(1+0,15)^3} + \frac{700\,000}{(1+0,15)^4} + \frac{600\,000}{(1+0,15)^5} + \frac{500\,000}{(1+0,15)^6} - 2\,400\,000 = 297\,450 > 0$$

$$NPV_B = \frac{800\,000}{(1+0,25)} + \frac{800\,000}{(1+0,25)^2} + \frac{700\,000}{(1+0,25)^3} + \frac{700\,000}{(1+0,25)^4} + \frac{600\,000}{(1+0,25)^5} + \frac{500\,000}{(1+0,25)^6} - 2\,400\,000 = -258\,016 < 0$$

Мувофиқи формулаи (4) ҳосил мекунем:

$$МДД = 15\% + \frac{297\,450}{297\,450 - (-258\,016)} (25\% - 15\%) = 20,53\%.$$

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Усулҳои баҳодихии сармоягузорино номбар кунед.
- А) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, мӯҳлати хароҷотбарории дисконтиронидашуда, меъёри баҳисобгирии даромад ва арзиши ҷории соф.
 - В) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, мӯҳлати хароҷотбарории дисконтиронидашуда ва меъёри дохилии даромад.
 - С) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, мӯҳлати хароҷотбарории дисконтиронидашуда, меъёри баҳисобгирии даромад, арзиши ҷории соф ва меъёри дохилии даромад.
 - Д) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, мӯҳлати хароҷотбарории дисконтиронидашуда, меъёри баҳисобгирии даромад, арзиши ҷории соф.
2. Мӯҳлати хароҷотбарории сармоягузорӣ чист?
- А) Ин мӯҳлате мебошад, ки дар он воридшавии воситаҳои пулӣ (ВП) ба маблағи сармоягузорӣ баробар мешавад.
 - В) Ин мӯҳлате мебошад, ки дар он воридшавии ВП аз маблағи сармоягузорӣ кам мешавад.
 - С) Ин мӯҳлате мебошад, ки дар он воридшавии ВП аз маблағи сармоягузорӣ зиёд мешавад.
 - В) Ин мӯҳлате мебошад, ки дар он воридшавии ВП аз маблағи сармоягузорӣ ду баробар зиёд мешавад.
3. Мӯҳлати хароҷотбарории сармоягузорӣ (МХС) хангоми воридшавии яхела аз рӯи кадом формула ҳисоб карда мешавад?
- А) $MXC = \frac{\text{Сармоягузории ибтидоӣ}}{\text{Воридшавии солона}}$
 - В) $MXC = \frac{\text{Воридшавии солона}}{\text{Сармоягузории ибтидоӣ}}$
 - С) $MXC = \text{Сармоягузории ибтидоӣ} * \text{Воридшавии солона}$.
 - Д) $MXC = \text{Қимати миёнаи сармоягузорӣ дар мӯҳлати хизмат} / \text{Воридшавии солона}$.
4. Дар кадом шакл фоида аз сармоя мегиранд?
- А) Фоиз, дивиденд.
 - В) Зиёдшавии арзиши сармоя, дивиденд.
 - С) Фоиз, дивиденд, зиёдшавии арзиши сармоя.
 - Д) Дивиденд, зиёдшавии арзиши сармоя.

5. Аз рӯи кадом формула меъёри дохилии даромад (МДД) ҳисоб карда мешавад.

A) $MDD = \frac{AЧC_A}{AЧC_A - AЧC_B} (B - A)$, дар ин ҷо $B > A$ ва $AЧC_A > 0$,

$AЧC_B < 0$.

B) $MDD = \frac{AЧC_A}{AЧC_A - AЧC_B} (A - B)$, дар ин ҷо $B > A$ ва $AЧC_A > 0$,

$AЧC_B < 0$.

C) $MDD = \frac{AЧC_B}{AЧC_A - AЧC_B} (B - A)$, дар ин ҷо $B > A$ ва $AЧC_A > 0$,

$AЧC_B < 0$.

D) $MDD = \frac{AЧC_A}{AЧC_B - AЧC_A} (A - B)$, дар ин ҷо $B > A$ ва $AЧC_A > 0$,

$AЧC_B < 0$.

6. Аз рӯи кадом формула арзиши ҷории соф (АЧС) ҳисоб карда мешавад.

A) $AЧC = \frac{FV}{(1+r)}$.

B) $AЧC = \frac{FV_1}{(1+r)} + \frac{FV_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{FV_n}{(1+r)^n} - i$.

C) $AЧC = \frac{FV_1}{(1+r)} + \frac{FV_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{FV_n}{(1+r)^n} + i$.

D) $AЧC = \frac{FV_1}{(1+r)} - \frac{FV_2}{(1+r)^2} + \dots - \frac{FV_n}{(1+r)^n} + i$.

7. Барои пардохтҳои гуногун муҳлати хароҷотбарории сармоягузори ҷи гуна муайян карда мешавад?

A) Воридашавиҳои софи воситаҳои пулиро ҳамчун намуда, муайян мекунем, ки дар кадом муҳлат суммаи воридашавиҳо ба маблағи сармоягузори баробар мешавад.

B) Воридашавиҳои воситаҳои пулиро ҳамчун намуда, муайян мекунем, ки дар кадом муҳлат суммаи воридашавиҳо ба маблағи сармоягузори баробар мешавад.

С) Воридшавихои софи воситаҳои пулиро аз сармоягузори чамъ намуда, муайян мекунем, ки дар кадом муҳлат суммаи воридшавихо аз маблаги сармоягузори зиёд мешавад.

Д) $MXS = \frac{\text{Воридшавии солона}}{\text{Сармоягузори ибтидоӣ}}$

8. Усулҳои асосии баҳодихии лоихаро номбар кунед.
- А) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, мӯҳлати хароҷотбарории дисконтиронидашуда, меъёри баҳисобгирии даромад, арзиши ҷорӣ соф, меъёри дохилии даромад;
- В) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, меъёри баҳисобгирии даромад, арзиши ҷорӣ соф ва меъёри дохилии даромад;
- С) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, мӯҳлати хароҷотбарории дисконтиронидашуда, меъёри баҳисобгирии даромад ва арзиши ҷорӣ соф;
- Д) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ, мӯҳлати хароҷотбарории дисконтиронидашуда, меъёри баҳисобгирии даромад ва меъёри дохилии даромад;
9. Барои кадом қиматҳои АҶС лоиха Ҷоидаовар аст?
- А) АҶС > 0.
- В) АҶС < 0.
- С) АҶС = 0.
- Д) АҶС > МДД.

10. Меъёри баҳисобгирии даромад аз рӯи кадом формула муайян карда мешавад?

Ҷоидаи миёнаи солона (баъди хурдашавӣ)

А) $МБД = \frac{\text{Ҷоидаи миёнаи солона (баъди хурдашавӣ)}}{\text{хароҷоти асосии ибтидоӣ}} \times 100\%$

$МБД = \frac{\text{Ҷоидаи миёнаи солона}}{\text{хароҷоти асосии ибтидоӣ}} \times 100\%$

$МБД = \frac{\text{Ҷоидаи миёнаи солона (баъди хурдашавӣ)}}{\text{хароҷоти асосии ибтидоӣ}} \times 10\%$

$МБД = \frac{\text{Ҷоидаи миёнаи солона (баъди хурдашавӣ)}}{\text{хароҷоти асосии ибтидоӣ}} \times 90\%$

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Сармоягузори дар ҳаҷми 4 млн сомонӣ ба муҳлати 7 сол ҳар сол 800 000 сомонӣ даромади соф меорад. Муҳлати хароҷотбарорӣ муайян карда шавад.

Масъалаи 2. Аз сармоягузори дар ҳаҷми 3000000 сомонӣ дар муддати 5 сол чунин воридшавиҳои соф ба амал омад: соли якум - 900000 сомонӣ, соли дуюм - 800000 сомонӣ, соли сеюм - 700000 сомонӣ, соли чорум - 500000 сомонӣ, соли панҷум - 400000 сомонӣ. Муҳлати хароҷотбарории сармоягузори муайян карда шавад.

Масъалаи 3. Мувофиқи лоиҳа бояд таҷҳизоти арзиши ибтидоиаш 400 000 сомонӣ ва арзиши хориҷшавиаш баъди 5 сол (муҳлати хизмат) 50 000 сомонӣ харидорӣ карда шавад. Воридотҳои ҳарсола дар муддати 5 сол, 90 000 сомониро ташкил медиҳад. Меъёри баҳисобгирии даромад муайян карда шавад.

Масъалаи 4. Аз сармоягузории ибтидоӣ дар ҳаҷми 3 000 000 сомонӣ чунин даромадҳои соф ба амал омад: соли якум - 1400 000 сомонӣ, соли дуюм - 1100 000 сомонӣ, соли сеюм - 1000 000 сомонӣ, соли чорум - 900 000 сомонӣ, соли панҷум - 800 000 сомонӣ, соли шашум - 700 000 сомонӣ. Меъёри фоизи солона 10%. Фоиданок будани лоиҳа муайян карда шавад.

Масъалаи 5. Аз сармоягузории ибтидоӣ дар ҳаҷми 4 000 000 сомонӣ чунин воридшавиҳои софи воситаҳои пулӣ ба амал омад:

соли якум - 2 500 000 сомонӣ, соли дуюм - 2 100 000 сомонӣ, соли сеюм - 1 500 000 сомонӣ, соли чорум - 900 000 сомонӣ, соли панҷум - 800 000 сомонӣ, соли шашум - 700 000 сомонӣ. Меъёри солонаи фоиз 15%. Меъёри дохилии даромад муайян карда шавад.

Мавзӯи 14. Таҳлили лоиҳа

Нақшаи лексия

1. Усулҳои таҳлили лоиҳа.

2. Баргарӣ ва кабудии усулҳои таҳлили лоиҳа.

1. Таҳлили лоиҳа чунин самтҳоро дарбар мегирад:

1) таҳлили техникӣ, яъне лоиҳа аз ҷиҳати техникӣ асоснок аст;

2) дурнамо-ба маҳсулоти дар лоиҳа нишон додашуда талабот аст;

3) таҳлили молиявӣ – хароҷот аз ҳисоби фурӯш пӯшонидани мешавад, лоиҳа аз ҷиҳати молиявӣ асоснок мешавад;

4) лоиҳа ба муҳити атроф чӣ гуна таъсир мерасонад;

5) таҳлили ташкилӣ – ташкилоти барои лоиҳа ҷавобгӯ ба лоиҳа роҳбарӣ ва онро татбиқ карда метавонад;

6) қабули лоиҳа дар муносибати маданӣ ва иҷтимоӣ - лоиҳа ба шароити маҳал ҷавобгӯ аст, вай ба ягон гурӯҳи аҳолии таъсири манфӣ намерасонад;

7) таҳлили иқтисодӣ – натиҷаҳои мусбат аз лоиҳа, аз хароҷот барои татбиқи он зиёд мешавад ё не?

Барои таҳлили хароҷот ва даромади лоиҳа ба саволҳои зерин ҷавоб додан лозим аст:

1) натиҷаи интизории лоиҳа чӣ гуна аст?

2) хароҷотҳои лоиҳаро кӣ амалӣ мегардонад?

3) аз натиҷаҳои мусбии лоиҳа кӣ истифода мебарад?

4) кай ва чӣ гуна натиҷаҳои мусбат ҳосил мешаванд?

Барои таҳлили лоиҳа маҳакҳои зерин истифода бурда мешавад:

1) Арзиши ҷорӣ соф;

2) Меъёри даромади дохилӣ;

3) Таносуби даромад ва хароҷоти асосӣ;

4) Самаранокии хароҷот;

5) Фоида дар соли якуми татбиқ;

6) Даври хароҷотбарории маблағгузорӣ;

7) Муқоисаи усулҳои гуногун.

2. Бартари усулҳои мӯҳлати хароҷотбарорӣ ва меъёри баҳисобгирии даромад дар соддагии ҳисобкунӣ мебошад. Камбудии назар ба назар нагирифтани арзиши вақтии пул мебошад. Усулҳои мӯҳлати хароҷотбарории дискондиридашуда, арзиши ҷорӣ соф, меъёри дохилии даромад арзиши вақтии пулро ба назар мегиранд. Аз ҳама натиҷаи саҳеҳтарро усули арзиши ҷорӣ соф медиҳад. Дар баъзе ҳолатҳо усулҳои гуногун натиҷаҳои якдигарро инкоркунанда медиҳанд. Дар ин гуна ҳолатҳо натиҷаи усули арзиши ҷорӣ соф амиқтар аст.

Масъалаи 1. Оиди ду лоиҳаи якдигарро хориҷкунанда маълумоти зерин мавҷуд аст:

Сол- ҳо	Лоиҳаи 1			Лоиҳаи 2		
	Пардохт	Арзиши ҷорӣ I сомонӣ ҳангоми 10%	Арзиши ҷорӣ пардохт	Пардохт	Арзиши ҷорӣ I сомонӣ ҳангоми 10%	Арзиши ҷорӣ пардохт
0	(2 000 000)	1,00		(3 000 000)	1,00	
1	600 000	0,909		1 200 000	0,909	
2	600 000	0,826		1 000 000	0,826	
3	500 000	0,751		800 000	0,751	
4	500 000	0,683		900 000	0,683	
5	400 000	0,621		700 000	0,621	
	Арзиши ҷорӣ соф					

Қадоми аз ин лоиҳаҳо беҳтар аст?

Ҷал: Мувофиқи формулаи (3)-и мавзӯи гузашта ҳосил мекунем:

Солҳо	Лоихаи 1			Лоихаи 2		
	Пардохт	Арзиши чории 1 сомонӣ хангоми 10%	Арзиши чории пардохт	Пардохт	Арзи- ши чории 1 сомонӣ ханго- ми 10%	Арзиши чории пардохт
0	(2 000 000)	1,00	(2 000 000)	(3 000 000)	1,00	(3 000 000)
1	600 000	0,909	545400	1 200 000	0,909	1090 800
2	600 000	0,826	495600	1 000 000	0,826	826 000
3	500 000	0,751	375500	800 000	0,751	600 800
4	500 000	0,683	341500	900 000	0,683	614 700
5	400 000	0,621	248400	700 000	0,621	434 700
	NPV ₁		6400	NPV ₂		567 000

Мувофиқи усули АЧС лоихаи 2-юм бештар фоидаовар мебошад. Акнун усули МДД -ро татбиқ мекунем. $A=10\%$ ва $B=25\%$ гирифта NPV-ро барои ҳарду лоиха ҳисоб мекунем:

Солҳо	Лоихаи 1			Лоихаи 2		
	Пардохт	Арзиши чории 1 сомонӣ хангоми 25%	Арзиши чории пардохт	Пардохт	Арзиши чории 1 сомонӣ хангоми 25%	Арзиши чории пардохт
0	(2 000 000)	1,00	(2 000 000)	(3 000 000)	1,00	(3 000 000)
1	600 000	0,800	480 000	1 200 000	0,800	960 000
2	600 000	0,631	376 600	1 000 000	0,631	631 000
3	500 000	0,512	256 000	800 000	0,512	409 600
4	500 000	0,410	205 000	900 000	0,410	369 000
5	400 000	0,328	131 200	700 000	0,328	229 600
	NPV ₁		(551 200)	NPV ₂		(400 800)

Мувофиқи формулаи (4) ҳосил мекунем:

$$МДД_1 = 10\% + \frac{6\,400}{6\,400 - (-551\,200)} (25\% - 10\%) = 10,17\%$$

$$МДД_2 = 10\% + \frac{567\,000}{567\,000 - (-400\,800)} (25\% - 10\%) = 18,78\%$$

Мувофиқи усул МДД низ лоихаи 2 нисбатан фоидаовар мебошад.

Пас лоихаи 2 -юм бештар мебошад.

Тестҳо барои кори санчишӣ

1. Бартарӣ ва камбудихоӣ усулҳои мӯҳлати хароҷотбарорӣ ва меъёри баҳисобгирии даромадро номбар кунед.

А) Бартарӣ дар соддагии ҳисобкунӣ буда, камбудӣ дар ба назар нагирифтани арзиши вақтии пул, ва ба иштибоҳ овардан мебошад;

В) Бартарӣ дар ба назар нагирифтани арзиши вақтии пул, камбудихо дар мураккабии ҳисобкунӣ ва ба иштибоҳ овардан мебошад;

С) Бартарӣ дар соддагии ҳисобкунӣ буда, камбудихо дар ба назар нагирифтани арзиши вақтии пул мебошад.

Д) Бартарӣ дар ба назар гирифтани арзиши вақтии пул буда, камбудихо дар мураккабии ҳисобкунӣ мебошад.

2. Қадом намудҳои лоиҳаҳо мебошанд?

А) Лоиҳаҳои новобаста, лоиҳаҳои вобаста;

В) Лоиҳаҳои якдигарро хориҷкунанда, лоиҳаҳои вобаста;

С) Лоиҳаҳои новобаста, лоиҳаҳои вобаста, лоиҳаҳои якдигарро хориҷкунанда;

Д) Лоиҳаҳои вобаста, лоиҳаҳои новобаста.

3. Лоиҳаҳои якдигарро хориҷкунанда чӣ гуна лоиҳаҳо мебошанд?

А) Лоиҳаҳо, ки хангоми ғоиданок буданашон қабул карда мешаванд;

В) Лоиҳаҳо, ки аз ҳама беҳтаринаш амалӣ мегардад;

С) Лоиҳаҳо, ки аз рӯи мӯҳлати хароҷотбарорӣ амалӣ мегардад;

Д) Мувофиқи усули меъёри дохидии даромад беҳтаринаш амалӣ мегардад.

4. Лоиҳаҳои новобаста чӣ гуна лоиҳаҳо мебошанд?

А) Лоиҳаҳо, ки аз рӯи ғоиданокиашон амалӣ мегардад;

В) Лоиҳаҳо, ки аз ҳама беҳтаринаш амалӣ мегардад.

С) Лоиҳаҳо, ки аз рӯи мӯҳлати хароҷотбарорӣ амалӣ мегардад.

Д) Мувофиқи усули меъёри дохидии даромад беҳтаринҳоаш амалӣ мегардад.

5. Ҳисобкунӣ бо қадом усули баҳодихии лоиҳа аз ҳама оддитар аст?

А) Мӯҳлати хароҷотбарорӣ;

В) Меъёри дохилии даромад;

- С) Мӯҳлати харочотбарории дисконтиронидашуда;
Д) Арзиши ҷории соф.
6. Ҳисобкунӣ дар қадом усули баҳодихӣ нисбатан мураккаб аст?
- А) Мӯҳлати харочотбарорӣ;
В) Мӯҳлати харочотбарории дисконтиронидашуда;
С) Арзиши ҷории соф;
Д) Меъёри дохилии даромад.
7. Қадом усулҳои баҳодихӣ лоиҳа арзиши вақтии пулро ба инобат намегиранд?
- А) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа, меъёри баҳисобгии даромад, меъёри дохилии даромад.
В) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа, меъёри баҳисобгии даромад.
С) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа, арзиши ҷории соф, меъёри баҳисобгии даромад.
Д) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа, арзиши ҷории соф.
8. Қадом усули баҳодихӣ лоиҳа натиҷаи нисбатан саҳеҳ медиҳад?
- А) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа.
В) Арзиши ҷории соф.
С) Меъёри баҳисобгии даромад.
Д) Меъёри дохилии даромад.
9. Қадом усулҳои баҳодихӣ лоиҳа арзиши вақтии пулро ба инобат мегиранд?
- А) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа, меъёри баҳисобгии даромад, меъёри дохилии даромад.
В) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа, меъёри баҳисобгии даромад.
С) Мӯҳлати харочотбарории дисконтиронидашуда, арзиши ҷории соф, меъёри дохилии даромад.
Д) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа, арзиши ҷории соф.
10. Дар ҳолати ба натиҷаҳои мухталиф овардани усулҳо дар асоси қадом усул қарор қабул намудан лозим аст?
- А) Мӯҳлати харочотбарории лоиҳа.
В) Арзиши ҷории соф.
С) Меъёри баҳисобгии даромад.
Д) Меъёри дохилии даромад.

Масъалҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Оиди ду лоиҳаи яқдигарро хориҷқунанда маълумоти зерин мавҷуд аст.

Сол- ҳо	Лоиҳаи 1			Лоиҳаи 2		
	Пардохт	Арзиши чории 1 сомонӣ хангоми 10%	Арзиши чории пардохт	Пардохт	Арзиши чории 1 сомонӣ хангоми 10%	Арзиши чории пардохт
0	(2 500 000)	1,00		(3 800 000)	1,00	
1	900 000	0,909		1 500 000	0,909	
2	800 000	0,826		1 200 000	0,826	
3	750 000	0,751		850 000	0,751	
4	600 000	0,683		900 000	0,683	
5	500 000	0,621		750 000	0,621	
	Арзиши чории соф					

Кадоме аз ин лоиҳаҳо беҳтар аст?

Масъалаи 2. Оиди ду лоиҳаи яқдигарро хориҷқунанда маълумоти зерин мавҷуд аст.

Сол- ҳо	Лоиҳаи 1			Лоиҳаи 2		
	Пардохт	Арзиши чории 1 сомонӣ хангоми 10%	Арзиши чории пардохт	Пардохт	Арзиши чории 1 сомонӣ хангоми 10%	Арзиши чории пардохт
0	(2 200 000)	1,00		(3 50 0000)	1,00	
1	950 000	0,909		1 400 000	0,909	
2	850 000	0,826		1 100 000	0,826	
3	850 000	0,751		950 000	0,751	
4	750 000	0,683		900 000	0,683	
5	700 000	0,621		850 000	0,621	
	Арзиши чории соф					

Кадоме аз ин лоиҳаҳо беҳтар аст?

Масъалаи 3. Иттилооти зерин оиди ду лоиҳаи якдигарро хориҷкунандаи А ва В мавҷуд аст.

Солҳо	Пардохт ба лоиҳаи А ва воридшавиҳо аз он	Пардохт ба лоиҳаи В ва воридшавиҳо аз он
0	(2500000)	(3600000)
1	800000	1200000
2	800000	1200000
3	700000	1000000
4	700000	1000000
5	600000	800000
6	600000	800000

Меъёрӣ фоизи солона 10 % . Лоиҳаи бехтарин муайян карда шавад.

Масъалаи 4. Иттилооти зерин оиди ду лоиҳаи якдигарро хориҷкунандаи А ва В мавҷуд аст.

Солҳо	Пардохт ба лоиҳаи А ва воридшавиҳо аз он	Пардохт ба лоиҳаи В ва воридшавиҳо аз он
0	(3500000)	(4500000)
1	1800000	1800000
2	100000	1600000
3	80000	1500000
4	700000	1200000
5	600000	1000000
6	600000	800000

Меъёрӣ фоизи солона 12 % . Лоиҳаи бехтарин муайян карда шавад.

Мавзӯи 15. Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда

1. Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот (абзоршпен-костинг).
2. Ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда директ-костинг).
3. Сабаби пайдоиши фарқият дар фонда хангоми татбиқи усулҳои номбаршуда
4. Ёфтани нуқтаи безарарӣ хангоми татбиқи ҳисобкунии к арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда.

1. Ҳисобкунии арзиши асли ин муайянкунии арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолкарда ё ин ки хизматрасонӣ мебошад. Усулҳои гуногуни ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот мавҷуд аст. Ба усулҳои ҳисобкунии арзиши асли, ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот, ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда, усули ҷараёнии ҳисобкунии арзиши асли, усули фармоиши ҳисобкунии арзиши асли ва ғайра мансуб мебошанд.

Ҳангоми татбиқи усулҳои гуногун баъзе моддаҳои хароҷот ба хароҷоти бевосита ва баъзеашон ба хароҷоти бавосита, инчунин баъзе хароҷот ба арзиши асли маҳсулот дохил карда намешаванд, барои ҳамин дар давраи ҳисоботӣ хангоми татбиқи усулҳои гуногун фондаҳои гуногун ба даст оварда мешавад.

Ҳангоми татбиқи усули ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот, хароҷоти иловагии истеҳсолии доимӣ (ХИИД) ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда мешавад. Дар ин ҳолат арзиши аслии маҳсулот аз масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагии истеҳсолии тағйирёбанда ва хароҷоти иловагии истеҳсолии доимӣ иборат мешавад.

Масъалаи 1. Корхонаи «Ситора» маҳсулот истеҳсол мекунад ва сметаи зерин мавҷуд аст:

барои воҳид	сомонӣ
нархи фурӯш.....	20
масолеҳи асосӣ.....	6

музди меҳнати коргарони асосӣ.....	4
харочоти иловагии истеҳсолии тағйирёбанда.....	2
ХИИД, дар давоми моҳ	20000
ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот.....	10000

Арзиши аслии воҳиди маҳсулот ҳисоб карда шавад.

Ҳал. Аввал ХИИД – ро дар воҳиди маҳсулот муайян мекунем:

$$\text{ХИИД}_{\text{воҳид}} = \frac{20000}{10000} = 2 \text{ сомони / воҳид.}$$

Арзиши аслии воҳиди маҳсулот = 6+4+2+2= 14 сомонӣ,
ё ин ки

	сомонӣ
масолехи асосӣ.....	6
ММ коргарони асосӣ.....	4
харочоти иловагии истеҳсолии тағйирёбанда.....	2
ХИИД воҳ.....	2
	—
арзиши аслии воҳиди маҳсулот.....	14

2. Ҳангоми ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи харочоти тағйирёбанда (директ - костинг) ХИИД ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда намешавад. Вай ҳамчун харочоти давраи ҳисоботӣ дида баромада шуда аз даромади давраи ҳисоботӣ пурра тарҳ карда мешавад. Ҳамин тариқ, ҳангоми ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи харочоти тағйирёбанда арзиши аслии маҳсулот аз масолехи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ ва харочоти иловагии истеҳсолии тағйирёбада иборат мебошад.

Барои мисоли дар боло овардашуда ҳосил мекунем:

	сомонӣ
масолехи асосӣ.....	6
мм коргарони асосӣ.....	4
харочоти иловагии истеҳсолии тағйирёбанда	2
	—
арзиши аслии маҳсулот.....	12

3. Аз ҳисоби ҳиссаи ХИИД дар арзиши асли ҳангоми ҳаҷми истеҳсол аз ҳаҷми фурӯш дар давраи истеҳсоли фарқ кардан, фоида бо ин усулҳо аз якдигар фарқ мекунанд.

Масъалаи 2. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 10000 воҳид маҳсулот истеҳсол намуда, 8000 воҳиди онро ба маблағи 100000

сомонӣ фуруҳт. Оид ба хароҷоти корхона маълумоти зерин мавҷуд аст:

барои воҳид	сомонӣ
масолеҳи асосӣ.....	3
мм коргарони асосӣ.....	2
Хароҷоти иловагии истеҳсолии	
тағйирёбанда	1
ХИИД дар давраи ҳисоботӣ.....	20 000
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот.....	10 000
Хароҷоти маъмури (доимӣ).....	5 000
Хароҷоти тичоратӣ (доимӣ).....	5 000
Арзиши аслии воҳиди маҳсулот ва фоида бо усулҳои ҳисобкунии арзиши асли:	

а) бо тақсимоти пурра.

б) аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда муайян карда шавад.

Ҳал. а) Арзиши аслии воҳиди маҳсулот = 3+2+1+2= 8 сомонӣ, ки дар ин ҷо ХИИД чунин муайян карда шудааст.

$$\text{ХИИД} = \frac{20\,000}{10\,000} = 2 \text{ сомонӣ / воҳид}$$

Ҳисобот оиди фоида ва зарар

Даромад аз фуруш	100 000
Арзиши аслии маҳсулоти фуруҳташуда (ААМФ) (8 × 8 000)	64 000
фоидаи умумӣ	36 000
хароҷоти маъмурию тичоратӣ (5000+5000)	10 000
фоида то андоз	26 000

б) Арзиши аслии воҳиди маҳсулот = 3+2+1= 6 сомонӣ

Ҳисобот оиди фоида ва зарар.

Даромад аз фуруш	1 000 000
ААМФ (6 × 8 000)	48 000
Даромади маржиналӣ	52 000
ХИИД	20 000
Хароҷоти маъмурию тичоратӣ	10 000

Ҳамагӣ хароҷоти доимӣ	30 000
-----------------------	--------

Фоида то андоз	22 000
----------------	--------

Акнун алоқамандии фоидаро аз ҳаҷми истеҳсол ва фуруш хангоми татбиқи усулҳои номбаршуда дида мебароем.

Абзоршпен- директ-
костинг костинг

Истехсол > фурӯш фоида > фоида
Истехсол = фурӯш фоида = фоида
Истехсол < фурӯш фоида < фоида

Ҳамин тарик, хангоми ҳаҷми истехсол аз ҳаҷми фурӯш зиёд будан фоидаи бо усули абзоршпен-костинг ҳисоб карда шуда аз фоидаи бо усули директ – костинг ҳисоб карда калон мебошад. Дар ҳолати ҳаҷми истехсол ба ҳаҷми фурӯш баробар будан, фоидаҳо бо ҳарду усул ба якдигар баробар мешаванд. Дар ҳолати ҳаҷми истехсол аз ҳаҷми фурӯш кам будан фоидаи бо усули абзоршпен- костинг ҳисоб карда аз фоидаи бо усули директ- костинг ҳисоб карда, кам мешавад.

Барои дурустии ҳисоботхоро бо усулҳои калкулятсияи арзиши аслии бо тақсироти пурраи хароҷот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда санҷидан иҷроиши баробарии зеринро санҷидан лозим аст:

Фоида бо усули абзоршпен костинг = фоида бо усули директ – костинг + коэффисенти тақсироти хароҷоти иловагии истехсоли доимӣ ($K_{\text{тақсим}}$ ХИИД) (ҳаҷми истехсол-ҳаҷми фурӯш)

Масъалаи 3. Корхонаи «Сайёд» кампалҳои (одеяла) барқи тайёр карда мефурӯшад. Нархи фурӯши кампал 42 сомонӣ мебошад. Хароҷот барои воҳиди кампал чунин аст:

	сомонӣ.
Масолеҳи асосӣ	10
Музди меҳнати коргарони асосӣ	5
Хароҷоти ИИТ	10
ХИИД	5
Хароҷоти маъмурӣ	
дар соли ҳисоботӣ	100 сомонӣ

Иттилооти иловагӣ

1). Хароҷоти иловагӣ 10 ва 5 ба воҳид дар асоси ҳаҷми нақшавии истехсоли дар як сол 90 воҳид будан ҳисоб карда шудааст.

2). Бесқурбшавӣ нест.

3). Бақия дар ибтидо набуда корхона дар ду соли охир бо чунин натиҷаҳои истехсоли ва фурӯш ноил шуд.

Сол	1	2
	ВОХИД	ВОХИД
истехсол	100	110
фурӯш	90	110

талаб карда мешавад.

А) Ҳисобот оиди фоида ва зарар барои хар сол бо истифодаи
 1. усули директ – костинг
 2. усули абзорпшен – костинг
 таъйёр карда шавад.

Б). Нобаробарии фойдаро хангоми истифодаи ду усули номбаршуда фаҳмонед.

Ҳал: А) 1. Ҳисобот оиди фоиди ва зарар барои соли 1

Даромад аз фурӯши 90 x 42	3 780
Арзиши аслии маҳсулоги фурӯхташуда (ААМФ) 90 x 25.....	2 250
Ҳамагӣ хароҷоти тағйирёбанда	2 250
	<hr/>
Даромади маржиналӣ	1 530
ХИИД 90 x 5.....	450
Хароҷоти маъмурӣ.....	100
	<hr/>
Ҳамаги хароҷоти доимӣ.....	550
	<hr/>
Фоида.....	980

Соли 2

Даромад аз фурӯш 110 x 42.....	4 620
ААМ дар ибтидои сол 10 x 25	250
ААМ истехсолкарда 110 x 25	2750
	<hr/>
ААМ барои фурӯш	3000
ААМ дар охири сол 10 x 25	250
	<hr/>
ААМ фурӯхташуда.....	2750
	<hr/>
Ҳамагӣ хароҷоти тағйирёбанда	2 750
	<hr/>
Даромади маржиналӣ.....	1 870

ХИИД.....	450
Харочоти маъмурӣ.....	100
Хамаги харочоти доимӣ	550
Фоида.....	1 320
2. Ҳисобот оиди фоида ва зарар барои соли 1	
Даромад аз фурӯш 90 x 42.....	3 780
ААМ дар ибтидои сол.....	0
ААМ истехсол карда 100 x 30	3 000
ААМ барои фурӯш	3 000
ААМ дар охири давр 10 x 30	300
ААМ фурӯхташуда 90 x 30.....	2 700
Ислоҳоти ААМ фурӯхташуда 10x 5	50
ААМ фурӯхташуда баъди ислоҳот.....	2 650
Фоидаи умумӣ.....	1 130
Харочоти маъмурӣ.....	100
Фоида.....	1 030

Соли 2

Даромад аз фурӯш 110x 42.....	4 620
ААМ дар ибтидои сол 10 x 30	300
ААМ истехсолкарда 110 x 30	3 300
ААМ барои фурӯш 120 x 30.....	3 600
ААМ дар охири сол 10x 30	300
ААМ фурӯхташуда 110x 30	3 300
Ислоҳи ААМ фурӯхташуда 20 x 5.....	100
ААМ фурӯхташуда баъди ислоҳ.....	3 200
Фоидаи умумӣ.....	1 420
Харочоти маъмурӣ.....	100
Фоида.....	1 320

Б) Дар соли якум 50 сомони фоида бо усули абзоршён – костинг нисбат ба фоидаи бо усули директ- костинг ҳисобкарда зиёд аз ҳисоби 10 воҳид маҳсулоти дар охири сол боқимонда ҳосил шуд.

Дар соли дуюм фоида бо ҳарду усул баробар шуд, зеро дар ин сол ҳаҷми истеҳсол ба ҳаҷми фурӯш баробар мебошад.

Нуктае, ки дар он маҷмӯи даромад ба маҷмӯи хароҷот баробар аст, нуқтаи безарарӣ номида мешавад.

Фарқи байни ҳаҷми фурӯш ва хароҷоти тағйирёбанда дар воҳиди маҳсулот даромади маржинали аз воҳиди маҳсулот номида мешавад.

Ҳангоми ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда нуқтаи безарарӣ аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад.

$$НБ = \frac{\text{Хароҷоти доимӣ}}{ДМ_{\text{воҳ}}} \quad (1)$$

Дар ин ҷо ДМ воҳ – даромади маржинали аз воҳиди маҳсулот мебошад.

Ҳангоми ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот бо тақсимоти пурраи хароҷот, даромади маржинали аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад.

$$НБ = \frac{ХД + K_{\text{тақсим ХИИД}} (\text{ҳаҷми фурӯш дар нуқтаи безарарӣ} - \text{ҳаҷми истеҳсол})}{ДМ_{\text{воҳ}}} \quad (2)$$

$K_{\text{тақсим ХИИД}}$ - коэффитсенти тақсимоти хароҷоти иловагии доимӣ мебошад.

Масъалаи 4. Корхона дар давраи ҳисоботӣ 3000 воҳид маҳсулот истеҳсол карда ба маблағи 120000 сомони фурӯшт. Хароҷоти тағйирёбанда 60000 сомони, хароҷоти доимӣ 30000 сомони, аз ҷумла ХИИД 12000 сомони ро ташкил дод. Нуқтаи безарарӣ бо усулҳои:

- а) директ – костинг
 - б) абзоршён – костинг
- ёфта шавад.

Ҳал:

а). Барои ёфтани нуқтаи безарарӣ $ДМ_{\text{воҳ}}$ ва $K_{\text{тақсим ХИИД}}$ – ро муайян мекунем. Барои ин аввал нархи фурӯш (НФ) ва хароҷоти тағйирёбандаро дар воҳиди маҳсулот ($ХТ_{\text{воҳ}}$) муайян мекунем:

$$НФ = \frac{120000}{3000} = 40 \text{ сомонӣ, } ХТ_{\text{вох}} = \frac{60000}{3000} = 20 \text{ сомонӣ.}$$

Пас $ДМ_{\text{вох}} = 40 - 20 = 20$ сомонӣ мешавад.

Мувофиқи формулаи (1) ҳосил мекунем:

$$НБ_n = \frac{30000}{20} = 1500 \text{ воҳид.}$$

б) Мувофиқи формулаи (2) ҳосил мекунем:

$$НБ_n = \frac{30000 + 4(НБ_n - 3000)}{20},$$

$$16НБ_n = 18000,$$

$$НБ_n = 18000 : 16,$$

$$НБ_n = 1125 \text{ воҳид.}$$

Тестҳо барои кори санҷишӣ

- Бо ёрии ҳисобкунии ҷӣ муайян карда мешавад?
 - Арзиши аслии маҳсулот;
 - Нархи маҳсулот;
 - Арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда;
 - Даромаднокӣ;
- Ҳангоми ҳисобкунии арзиши аслӣ ба тақсими пурраи хароҷот арзиши аслии маҳсулот аз кадом унсурҳо иборат аст?
 - Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагии истехсолии тағйирёбанда, хароҷоти иловагии истехсолии доимӣ;
 - Масолеҳи асосӣ, хароҷоти иловагии истехсолии тағйирёбанда, хароҷоти иловагии истехсолии доимӣ;
 - Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагии истехсолии тағйирёбанда ;
 - Музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагии истехсолии тағйирёбанда, хароҷоти иловагии истехсолии доимӣ;
- Ҳангоми тағбики калкулятсияи арзиши аслӣ аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда хароҷоти иловагии истехсолии доимӣ ба ҷӣ мансуб доништа мешавад?
 - Арзиши аслии маҳсулот.

С) $\text{Фоида}_{\text{абзоршешен-костинг}} = \text{Фоида}_{\text{директ-костинг}} - K_{\text{таксимоти ХИИД}}$ (ҳаҷми истеҳсол – ҳаҷми фурӯш).

Д) $\text{Фоида}_{\text{абзоршешен-костинг}} = K_{\text{таксимоти ХИИД}}$ (ҳаҷми истеҳсол – ҳаҷми фурӯш).

8. Ҳангоми татбиқи усули абзоршешен-костинг нуқтаи безарарӣ аз рӯи кадом формула муайян карда мешавад?

А)

$$НБ = \frac{ХД + K_{\text{таксимоти ХИИД}} (\text{ҳаҷми фурӯш дар НБ} - \text{ҳаҷми истеҳсолот})}{ДМ \text{ воҳ.}}$$

В) $НБ = \frac{ХД}{ДМ \text{ воҳ.}}$

С)

$$НБ = \frac{ХД - K_{\text{таксимоти ХИИД}} (\text{ҳаҷми фурӯш дар НБ} - \text{ҳаҷми истеҳсолот})}{ДМ \text{ воҳ.}}$$

Д) $НБ = \frac{K_{\text{таксимоти ХИИД}} + (\text{ҳаҷми фурӯш дар НБ} + \text{ҳаҷми истеҳсолот})}{ДМ \text{ воҳ.}}$

9. Аз маълумоти зерин истифода бурда, арзиши аслии воҳиди маҳсулотро бо усули директ-костинг муайян кунед.

Хароҷот барои воҳид	сомонӣ	
Масолеҳи асосӣ	10	
Музди меҳнати коргарони асосӣ	5	
Хароҷоти ИИТ	10	
Хароҷоти ИИД (дар 1 моҳ)	50000 сомонӣ	
Ҳаҷми истеҳсол (дар 1 моҳ)	10000 воҳид.	
А. 25 сомонӣ;	В. 30 сомонӣ;	С. 20 сомонӣ;
Д. 28 сомонӣ.		

10. Ҳангоми истеҳсоли 10000 воҳид маҳсулот хароҷоти ИИД 50000 сомонӣ, ХД 400000 сомонӣ ва даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот 10 сомониро ташкил медиҳад. НБ ҳангоми татбиқи усули абзоршешен-костинг ёфта шавад.

А) 70000 воҳид; В) 40000 воҳид; С) 35000 воҳид; Д) 60000 воҳид.

11. Аз маълумоти зерин истифода бурда, арзиши аслии воҳиди маҳсулотро бо усули абзоршешен-костинг муайян кунед.

Харочот барои воҳид

сомонӣ

Масолеҳи асосӣ	10
Музди меҳнати коргарони асосӣ	8
харочоти ИИТ	6
харочоти ИИД (дар як моҳ)	30 000 сомонӣ
ҳаҷми истеҳсол (дар як моҳ)	6 000 воҳид
А) 24 сомонӣ; В) 29 сомонӣ; С) 30 сомонӣ;	Д) 23 сомонӣ.

12. Ҳангоми истеҳсоли 10 000 воҳид маҳсулот харочоти ИИД 40 000 сомонӣ, харочоти доимӣ 200 000 ва даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот 20 сомониро ташкил медиҳад. НБ ҳангоми татбиқи усули директ-костинг муайян карда шавад.

- А) 10 000 воҳид; В) 2 000 воҳид; С) 12 000 воҳид;
Д) 20000 воҳид.

13. Дар кадом ҳолат фоида бо усули абзорпшен-костинг аз фоида бо усули директ-костинг зиёд мешавад?

- А) Ҳаҷми истеҳсол аз ҳаҷми фурӯш зиёд будан;
В) Ҳаҷми истеҳсол ба ҳаҷми фурӯш баробар будан;
С) Ҳаҷми истеҳсол аз ҳаҷми фурӯш кам будан;
Д) Дар нуқтаи безарарӣ.

14. Ҳангоми татбиқи усули директ-костинг нуқтаи безарарӣ аз рӯи кадом формула муайян карда мешавад?

А)
$$НБ = \frac{ХД + К_{\text{таксимоти ХИИД}} (\text{ҳаҷми фурӯш дар НБ} - \text{ҳаҷми истеҳсолот})}{ДМ \text{ воҳ.}}$$

В)
$$НБ = \frac{ХД}{ДМ \text{ воҳ.}}$$

С)
$$НБ = \frac{ХД - К_{\text{таксимоти ХИИД}} (\text{ҳаҷми фурӯш дар НБ} - \text{ҳаҷми истеҳсолот})}{ДМ \text{ воҳ.}}$$

Д)
$$НБ = \frac{ХД + К_{\text{таксимоти ХИИД}} (\text{ҳаҷми фурӯш дар НБ} + \text{ҳаҷми истеҳсолот})}{ДМ \text{ воҳ.}}$$

15. Аз маълумоти зерин истифода бурда арзиши аслии воҳиди маҳсулотро бо усулҳои абзорпшен-костинг ва директ-костинг муайян кунед.

Харочот барои воҳид

сомонӣ

Масолеҳи асосӣ

15

Музди меҳнати коргарони асосӣ

12

Харочоти ИИТ

8

Харочоти ИИД (дар 1 моҳ)

40000 сомонӣ

Ҳаҷми истехсол (дар 1 моҳ)

8 000 воҳид

А) 35 сомонӣ, 40 сомонӣ;

В) 35 сомонӣ, 43 сомонӣ;

С) 43 сомонӣ, 35 сомонӣ;

Д) 40 сомонӣ, 35 сомонӣ.

16. Ҳангоми истехсоли 8000 воҳид маҳсулот хароҷоти доимӣ 100000 сомонӣ ва даромади маржиналӣ аз воҳиди маҳсулот 8 сомони ро ташкил дод. НБ ҳангоми татбиқи усули директ-костинг муайян карда шавад.

А) 1250 воҳид; В) 1200 воҳид; С) 1400 воҳид;

Д) 1150 воҳид.

17. Кадом усулҳои ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулотро медеонед?

А) Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот, ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда, усули ҷараёнии ҳисобкунии арзиши асли, усули фармоиши ҳисобкунии арзиши асли, усули ҳисобкунии амалиётӣ, ЈТ-калкулятсия ва ғайра.

В) Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот, ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда, усули ҷараёнии ҳисобкунии арзиши асли, усули фармоиши ҳисобкунии арзиши асли, усули ҳисобкунии амалиётӣ, ЈТ-ҳисобкунӣ.

С) Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот, ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда, усули ҷараёнии ҳисобкунии арзиши асли, усули фармоиши ҳисобкунии арзиши асли, ЈТ-ҳисобкунӣ.

Д) Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсимои пурраи хароҷот, ҳисобкунии арзиши асли аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда, усули ҷараёнии ҳисобкунии арзиши асли, усули ҳисобкунии амалиётӣ, ЈТ-ҳисобкунӣ.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Ширкати А маҳсулот истеҳсол мекунад ва барои воҳиди маҳсулот сметаи зерин мавҷуд аст:

Харочот барои воҳид	сомонӣ
Нархи фурӯш-----	10
Масолеҳи асосӣ-----	3
Харочоти ИИТ-----	5
Харочоти ИИД (дар як моҳ) -----	50 000
Ҳаҷми истеҳсол (дар як моҳ) -----	10 000.

Бо истифодаи усулҳои тақсими пурраи харочот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда, арзиши аслии воҳиди маҳсулот ҳисоб карда шавад.

Масъалаи 2. Маълумоти масъалаи 1-ро истифода бурда бо усулҳои тақсими пурраи харочот ва аз рӯи хароҷоти тағйирёбанда дар ҳолати дар як моҳ фурӯштани 48000 воҳид ва истеҳсоли 50000 воҳид маҳсулот ҳисобот оид ба фоида ва зарар тартиб дода шавад.

Масъалаи 3. Ширкати «Сайёд» кампалҳои барқӣ истеҳсол мекунад. Нархи фурӯши кампал 12 сомонӣ. Харочот барои воҳиди маҳсулот чунин аст:

	сомонӣ
Масолеҳи асосӣ-----	2
Музди меҳнати коргарони асосӣ-----	1
Хароҷоти ИИТ-----	2
Хароҷоти ИИД-----	3
Хароҷоти маъмури (дар як моҳ)-----	200.
Иттилооти иловагӣ	

1) Хароҷоти ИИТ ва ИИД дар воҳиди маҳсулот 2 ва 3 сомонӣ дар асоси ҳаҷми истеҳсоли нақшавӣ дар як моҳ 90 воҳид ҳисоб карда шудааст.

2) Тавварум нест.

3) Бақия дар ибтидо набуд.

Ширкат дар се соли охир ба чунин натиҷаҳои тичоратӣ ва истеҳсоли ноил гардид:

Солҳо	1	2	3
	воҳид	воҳид	воҳид
Истеҳсол	100	110	90
Фурӯш	90	110	95

Талаб када мешавад:

А) ҳисобот оиди фоида ва зарар бо истифодаи усулҳои

1) директ -костинг

2) абзорпшен-костинг

барои ҳар як сол тартиб дода шавад.

В) Сабаби нобаробарии фоида ҳангоми ҳисобкуни бо ду усули дар боло номбаршуда шарҳ дода шавад.

Масъалаи 4. Ширкати Кавсар як намуд маҳсулот истеҳсол мекунад. Харочоти меъёри дар воҳиди маҳсулот чунин аст:

сомонӣ

Масолеҳи асосӣ.....	19, 40	
Музди меҳати коргарони асосӣ.....	8,10	
Харочоти иловагии тағйирёбанда.....	3,50	
Харочоти иловагии доимӣ.....	9,00	135 000
Харочоти тағйирёбандаи тиҷоратӣ.....	1,00	
Харочоти доимии тиҷоратӣ ва маъмурӣ.....	12,34	185 100

Барои он ки йогурти нав истеҳсол карда шавад ширкат бояд ба таҷҳизоти нав 400 000 сомонӣ сармоягузорӣ намояд. Шӯрои директорон эълон дошт, ки ширкат бояд камаш 16 фоиз фоида аз тамоми сармоягузорӣ гирад. Ширкат усули нархгузори «хароҷот чамъи»-ро истифода мебарад.

Талаб карда мешавад:

1. Ширкат усули абзорпшен-костингро истифода мебарад:

а) Фоизи иловапулӣ ба хароҷоти истеҳсоли (markub), барои ноил шудан ба фоидаи 16 фоиза аз сармоягузорӣ ҳисоб карда шавад.

б) Фоизи иловапулӣ ба хароҷоти истеҳсолиро аз банди (1а) истифода бурда, нархи нақшавии 1 кутӣ йогурт ҳисоб карда шавад.

2. Ширкат усули директ -костингро истифода мебарад:

а) Фоизи иловапулӣ ба хароҷоти истеҳсоли (markub), барои ноил шудан ба фоидаи 16 фоиза аз сармоягузори ҳисоб карда шавад.

б) Фоизи иловапулӣ ба хароҷоти истехсолиро аз банди (2а) истифода бурда, нархи нақшавии 1 кутӣ йогурт ҳисоб карда шавад.

Масъали 5. Барои маълумотҳои масъалаи 3 нуқтаи безарарӣ ҳангоми татбиқи усулҳои зерин муайян карда шавад:

- 1) усули маржиналӣ,
- 2) усули абзоршпен –костинг.

Масъалаи 6. Ширкати «Сайёд» маҳсулоташро 2 сомонӣ мефӯрушад. Ширкат усули ФИФО-ро барои баҳисобгирии ЗММ ва системаи ҳисобкунии арзиши аслиро истифода мебарад, яъне коэффитсиенти тақсимкунии хароҷоти иловагии истехсолии доимӣ бо роҳи тақсимкунии хароҷоти иловагии истехсолии доимӣ ба ҳаҷми аслии истехсол ҳисоб карда мешавад. Иттилооти зерин оид ба солҳои якум ва дуҷуми ҷаъолияи корхона мавҷуд аст:

	соли 1	соли 2
Фӯруш	1 000 воҳид	1 200 воҳид
Истехсоли маҳсулот	1 400 воҳид	1 000воҳид
Хароҷот:		
Истехсолий:		
Тағйирёбанда	7 000 сомонӣ	5 000 сомонӣ
Доимӣ	7 000 сомонӣ	7 000 сомонӣ
Тичоратӣ:		
Тағйирёбанда	1 000 сомонӣ	1 200 сомонӣ
Маъмурӣ:		
Доимӣ	4 000 сомонӣ	4 000 сомонӣ

Талаб карда мешавад:

1. Ҳисобот оид ба фоида ва зарар ҳар як сол бо усули абзоршпен –костинг тартиб дода шавад.
2. Ҳисобот оид ба фоида ва зарар ҳар як сол бо усули директ –костинг тартиб дода шавад.
3. Сабаби пайдо шудани фарқро дар фоида ҳар сол ҳангоми татбиқи усулҳои номбаршуда шарҳ диҳед.

Мавзӯи 16. Усули фармоиши ҳисобкунии хароҷот дар истехсолот

1. Ҳисобкунии арзиши аслии фармоиш.
2. Ҳисобкунии арзиши аслии як миқдор маҳсулот.
3. Ҳисобкунии арзиши аслии шартнома.

1. Ҳисобкунии фармоиши арзиши аслии маҳсулот дар корхонаҳое татбиқ карда мешавад, ки масолаҳои асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ ва хароҷоти иловагиро ба осонӣ ба маҳсулоти мушаххас ё ин ки гурӯҳи маҳсулот мансуб донистан мумкин аст. Усули фармоишӣ одатан дар соҳтмон, самолётсозӣ, мошинсозӣ, иҷроиши корҳои таъмири, фабрикаҳои мебелбарорӣ, хизматрасонии аудиторӣ ва дигарҳо истифода бурда мешавад.

Ҳангоми татбиқи усули фармоиши ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот асосан мукотиботи зерин истифода бурда мешавад.

1. Дохилшавии маҳсулоти асосӣ ва ёрирасон аз молтаъминкунандагон:

Дт Масолаҳо 70000

Кт Ҳисобҳо барои пардохт 70000

2. Ба истехсолот интиқол намудани маҳсулот:

Дт Истехсолоти асосӣ 20000

Дт Хароҷоти умумиистехсолӣ 5000

Кт Масолаҳо 25000

3. Ҳисобкунии музди меҳнат:

Дт Истехсолоти асосӣ 15000

Дт Хароҷоти умумиистехсолӣ 10000

Кт Музди меҳнат барои пардохт 25000

4. Пардохти музди меҳнат:

Дт Музди меҳнат барои пардохт 5000

Кт Ҳазина 5000

5. Дигар хароҷоти умумиистехсолӣ:

Дт Хароҷоти умумиистехсолӣ 60 000

Кт Ҳисобҳо барои пардохт 53000

Кт Суғурта 3000

Кт Ҷамъи истехлок 4000

6. Таксимоти харочоти умумизаводӣ оид ба фармоиш:

Дт Истехсолоти асосӣ 50 000

Кт Харочоти умуми истехсолии тақсимшуда 50000

7. Ба итмом расонидани фармоиш:

Дт Маҳсулоти тайёр 100 000

Кт Истехсолоти асосӣ 100 000

8. Аз эътибор соқит намудани арзиши аслии маҳсулоти
фурӯхташуда:

Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда 120 000

Кт Маҳсулоти тайёр 120 000

Ҳисобкунии фармоишии арзиши аслии мафҳуми умумӣ буда, ҳисобкунии и арзиши аслии фармоиши махсус, як миқдор ва шартнома ро ифода мекунад.

Ҷиҳатҳои фарқкунанда аз зерин иборат аст:

1) Аз ғайрияти бефосила бо он фарқ мекунад, ки дар ин ҷо тақсимкунии ҷараёни корӣ ҷой дорад.

2) Кор мувофиқи фармоиши истеъмолкунанда ё ин ки шартномаи муайян мумкин ба роҳ монда шавад.

2. Баъди ба итмомрасидани фармоиш харочотҳои умумии истехсолии як миқдор маҳсулотро ба миқдори маҳсулот тақсим намуда, арзиши аслии воҳиди маҳсулотро муайян мекунем.

Вақте, ки як миқдор маҳсулот истеҳсол карда шуда, ба анбор барои дар оянда фурӯхтан ё ин ки истифодабарӣ барои тайёр кардани конструкцияи нав фиристода мешавад, масъалаи асосӣ муайян намудани миқдори ҷузъҳои зарурӣ мебошад. Барои ҳалли ин масъала чунин вазифаҳо ро дида баромадан зарур аст.

а) Меъри истеъмол;

б) Харочот барои нигоҳдорӣ ва тайёрӣ ба истифодабарӣ;

с) Вақт барои васлкунӣ ва ҷобачогузори хатҳои истеҳсолӣ;

д.) Маҳсулнокии дастгоҳҳо, қувваи корӣ ва хизматрасонӣ хангоми талабот ба дигар маҳсулот.

Ҳисобкунии миқдори маҳсулоти оптималиро (ММО) чунин иҷро намудан мумкин аст.

а). Гузаронидани таҳлили маълумотҳои ҷадвал. Ҳисобкунии арзиши аслии воҳиди маҳсулот барои миқдорҳои гуногуни маҳсулот бо мақсади муайян намудани камтарин арзиши аслии воҳиди маҳсулот.

б) Таҳлили графикӣ. Тасвири графики маълумот оид ба хароҷоти нигоҳдори нисбат ба хароҷоти истеҳсолӣ.

в) Ҳисобкунии бо формулаи

$$\text{ММО} = \sqrt{\frac{2 * \text{ХБК} * \text{Тс}}{\text{Хн}}},$$

дар ин ҷо Тс – талаботи солона, ХБК – хароҷот барои барқароркуни ва коркард, Хн – хароҷот барои нигоҳдори мебошад.

3. Дар ҷараёни ҳисобкунии арзиши аслии шартнома, ҳар як шартнома ҳамчун воҳиди алоҳидаи маҳсулоти калкулятсияшаванда дида баромада мешавад. Барои ҳамин оид ба ҳар як шартнома дар китоби асоси хароҷот дар ҳисоби алоҳида ҷамъ карда мешавад.

Масъалаи 1. Корхона мувофиқи талаботи фармоишгарон маҳсулот истеҳсол мекунад. Хароҷоти иловагии истеҳсолӣ ба арзиши аслии маҳсулот мувофиқи меъёри умумизаводии тақсимкунии хароҷоти истеҳсолӣ (ХИ) дар асоси соатҳои асосӣ, хароҷоти иловагии аслии ва миқдори соатҳои дар семоҳаи тақвими охири қор қарда шуда, тақсим қарда мешавад. Дар поён иттилооти зарурӣ барои семоҳаи охири оварда шудааст.

Хароҷоти бевосита барои музди меҳнат:

Разряди 1	80 000 соат	480 000 сомони
Разряди 2	130 000 соат	650 000 сомони

Хароҷоти бавоситаи музди меҳнат:

Разряди М 30 000 соат, 4, 50 сомони барои 1 соат	135 000 сом.
Разряди N 45 000 соат, 4,00 сомони барои 1 соат	180 000 сом.
Масолаҳи ёрирасон.....	85 000 сомони
Хароҷоти умумизаводӣ	325 000 сомони
Истеҳлоқи бино ва таҷҳизоти истеҳсолӣ	370 000 сомони
Иҷора.....	249 000 сомони.

Рухсати ашёи хом ба истеҳсоли маҳсулот бо усули арзиши миёна, ки дар охири ҳар як ҳафта ҳисоб қарда мешавад, ба ҳисоб гирифта мешавад. Ҷамъи маблағ ба ҳар як миқдори рухсатшуда ба истеҳсоли маҳсулот то сомони яқлухт қарда шавад.

Харакати масолеҳи X дар ҳафтаи охирон чуниш аст:
 Бақия дар аввали ҳафта 962 кг ба маблағи 2532,16 сомонӣ.
 Рузи якум.....273 кг ба истехсолот рухсат шуд.
 Рузи 2.....660 кг ба маблағи 1745,70 сомонӣ ворид шуд.
 Рузи 3.....328 кг ба истехсолот интиқол дода шуд.
 Рузи 4114 кг ба истехсолот интиқол дода шуд.

Талабот ба масолеҳи X:

Рузи 1.....117 кг барои фармоиши У.
 Рузи 2.....185 кг барои фармоиши У.

Хароҷоти бевоситаи музди меҳнат дар ҳафтаи охирон:

Разряди 1.....105 соат барои фармоиши У, 6
 сомонӣ барои як соат.

Разряди 2.....192 соат барои фармоиши У, 5
 сомонӣ барои як соат.

Талаб карда мешавад: а) дар асоси иттилооти дар боло
 баёнкардашуда хароҷоти истехсолини ба фармоиши У дар
 ҳафтаи охирон мансуббуда ҳисоб карда шавад.

б) Фармоиши У иҷро карда шуд. Маблағи умумии хароҷоти
 истехсолӣ 15740 сомони ро ташкил медиҳад. Хароҷоти
 ғайриистехсолӣ 25% маблағи хароҷоти умумиро ташкил
 медиҳад. Нархи фуруши фармоиши У ёфта шавад, агар фоида
 10% нархи фурушро ташкил диҳад.

Ҳал. Хароҷоти истехсолӣ аз хароҷоти масолах, музди
 меҳнати коргарони асосӣ ва хароҷоти иловагӣ иборат аст.

Барои муайян намудани хароҷоти масолах арзиши як кг
 масолахро мувофиқи усули арзиши миёна меёбем.

Миқдори масолах $962+660=1622$ кг.

Арзиши масолах $2532,16 + 1745,70 = 4\ 277,86$ сомонӣ.

Арзиши як кг $= \frac{4277,86}{1622} = 2,64$ сомонӣ.

Хароҷоти масолах: $(117+185) \times 2,64 = 797$ сомонӣ.

Музди меҳнати коргарони асосӣ: $105 \times 6 + 192 \times 5 = 1590$ сомонӣ.

Ҷамъи хароҷоти иловагӣ: $30\ 000 \times 4,5 + 45\ 000 \times 4,00$

$+ 85\ 000 + 325\ 000 + 370\ 000 + 249\ 000 = 1\ 344\ 000$ сомонӣ.

Меъри тақсим $= \frac{1344000}{210000} = 6,4$ сомонӣ/соат.

Хароҷоти иловагӣ барои фармоиши У дар ҳафтаи охирон:

$(105 + 192) \cdot 6,4 = 1901$ сомони ро ташкил медиҳад.

$$\text{б) Арзиши пурраи фармоиш} = \frac{15740 \times 100\%}{75\%} = 20987 \text{ сомонӣ.}$$

$$\text{Нархи фурӯши фармоиш} = \frac{20987 \times 100\%}{90\%} = 23\ 319 \text{ сомонӣ.}$$

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Ҳисобкунии фармоишӣ дар кадом корхонаҳо татбиқ карда мешавад?

А) Ҳисобкунии фармоиши арзиши аслии маҳсулот дар корхонаҳои татбиқ карда мешавад, ки масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ ва хароҷоти иловагиро ба осонӣ ба маҳсулоти мушаххас, ё ин ки гурӯҳи маҳсулот мансуб доништан мумкин аст.

В) Ҳисобкунии фармоиши арзиши аслии маҳсулот дар корхонаҳои татбиқ карда мешавад, ки музди меҳнати коргарони асосӣ ва хароҷоти иловагиро ба осонӣ ба маҳсулоти мушаххас, ё ин ки гурӯҳи маҳсулот мансуб доништан мумкин аст.

С) Ҳисобкунии фармоиши арзиши аслии маҳсулот дар корхонаҳои татбиқ карда мешавад, ки масолеҳи асосӣ, хароҷоти иловагиро ба осонӣ ба маҳсулоти мушаххас, ё ин ки гурӯҳи маҳсулот мансуб доништан мумкин аст.

Д) Ҳисобкунии фармоиши арзиши аслии маҳсулот дар корхонаҳои татбиқ карда мешавад, ки масолеҳи асосӣ ва музди меҳнати коргарони асосиро ба осонӣ ба маҳсулоти мушаххас, ё ин ки гурӯҳи маҳсулот мансуб доништан мумкин аст.

2. Ҳангоми ҳисобкунии фармоишӣ асосан чанд мукотиботиҳои муҳосибӣ истифода мешавад? Яке аз онҳоро нависед.

- А. 4, Дт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотамои ;
- В. 8, Дт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотамои ;
- С. 10, Дт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотамои ;
- Д. 12, Дт Маҳсулоти тайёр
Кт Истеҳсолоти нотамои ;

3. Ҳангоми истехсоли як миқдор маҳсулот арзиши аслии воҳиди маҳсулот чи гуна муайян карда мешавад?

А) Арзиши аслии умумӣ ба миқдори маҳсулот тақсим карда мешавад.

В) Ҳамчун суммаи унсурҳои арзиши аслии муайян карда мешавад.

С) Бо усули абзоршён- костинг муайян карда мешавад.

Д) Бо усули директ- костинг муайян карда мешавад.

4. Ҳангоми ба анбор воридшавии маҳсулоти тайёри арзиши аслиаш 100 000 сомонӣ кадом муқотиботи муҳосибӣ навишта мешавад?

А) Дт Маҳсулоти тайёр 100 000

Кт Истехсолоти нотаомом 100 000.

В) Дт Маҳсулоти тайёр 100 000

Кт Истехсолоти ёрирасон 100 000.

С) Дт Маҳсулоти тайёр 100 000

Кт Истехсолоти умумихочагӣ 100 000.

Д) Дт Маҳсулоти тайёр 100 000

Кт Истехсолоти нотаомом.

5. Ҳангоми ба истехсолот интиқол шудани масолеҳи асосӣ ба малағи 10 000 сомонӣ ва масолеҳи ёрирасон ба маблағи 4 000 сомонӣ чӣ гуна муқотиботи муҳосибӣ навишта мешавад?

А) Дт Истехсолоти нотаомом 10 000

Дт Харочоти иловагӣ 4 000

Кт Масолех 14 000.

В) Дт Истехсолоти нотаомом 14 000.

Кт Масолеҳи асосӣ 10 000

Кт Масолеҳи ёрирасон 4 000.

С) Дт Истехсолоти нотаомом 14 000

Кт Масолех 14 000.

Д) Дт Истехсолоти ёрирасон 14 000.

Кт Масолех 14 000.

6. Ҳисобкунии музди меҳнати коргарони асосӣ ба маблағи 15 000 сомонӣ ва коргарони ёрирасон ба маблағи 10 000 сомонӣ.

А) Дт Истехсоли асосӣ 15000

Дт Харочоти умумиистехсоли 10000

Кт Музди меҳнат барои пардохт 25000.

- В) Дт Истеҳсоли асосӣ
 Дт Харочоти умумиистеҳсолӣ
 Кт Музди меҳнат барои пардохт 25000.
- С) Дт Музди меҳнат барои пардохт 25000
 Кт Хазина 25000.
- Д) Дт Истеҳсоли асосӣ 25000
 Кт Музди меҳнат барои пардохт 25000.
7. Музди меҳнат ба маблағи 25 000 сомонӣ пардохт карда шуд. Мукотиботи муҳосибӣ навишта шавад?
- А) Дт Музди меҳнат барои пардохт 25000
 Кт Хазина 25000.
- В) Дт Истеҳсоли асосӣ 15000
 Дт Харочоти умумиистеҳсолӣ 10000
 Кт Музди меҳнат барои пардохт 25000.
- С) Дт Музди меҳнат барои пардохт 25000
 Кт Истеҳсоли асосӣ 15000
 Кт Харочоти умумиистеҳсолӣ 10000.
- Д) Дт Истеҳсоли асосӣ 25000
 Кт Музди меҳнат барои пардохт 25000.
8. Тақсимоти харочоти умуми истеҳсолӣ оид ба фармоиш ба маблағи 50 000 сомонӣ гузаронида шуд. Мукотиботи муҳосибӣ навишта шавад?
- А) Дт Истеҳсоли асосӣ 50 000
 Кт Харочоти иловагии тақсимшуда 50 000.
- В) Дт Харочоти иловагии тақсимшуда 50 000
 Кт Истеҳсоли асосӣ 50 000.
- С) Дт Харочоти иловагии тақсимшуда 50 000
 Кт Харочоти иловагии асли 50 000.
- Д) Дт Харочоти иловагии асли 50 000
 Кт Харочоти иловагии тақсимшуда 50 000.
9. Аз эътибор соқит намудани арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда. Мукотиботи муҳосибӣ навишта шавад?
- А) Дт Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда 120 000
 Кт Маҳсулоти тайёр 120 000.
- В) Дт Арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолкардашуда 120 000
 Кт Маҳсулоти тайёр 120 000.

С) Дг Арзиши аслии маҳсулоти фуруҳташуда	120 000
Кт Истеҳсолоти нотаом	120 000.
Д) Дг Арзиши аслии маҳсулоти фуруҳташуда	120 000
Кт Маҳсулоти тайёр	110 000.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Барои амалиёти зерин мукотиботи муҳосибӣ тартиб дода шавад:

1) аз молтаъминкунанда ба маблағи 1 000 000 сомонӣ масолеҳи асосӣ ва ёрирасон ворид шуд;

2) аз анбор ба истеҳсолот ба маблағи 300 000 сомонӣ масолеҳи ёрирасон ва ба маблағи 700 000 сомонӣ масолеҳи асосӣ рухсат дода шуд;

3) музди меҳнати коргарони асосӣ ба маблағи 400 000 сомонӣ ва коргарони ёрирасон ба маблағи 200 000 сомонӣ ҳисоб карда шуд;

4) музди меҳнати коргарони асосӣ маблағи 300 000 сомонӣ ва коргарони ёрирасон ба маблағи 200 000 сомонӣ пардохт карда шуд;

5) ба ғайр аз масолеҳи ғайриасосӣ ва музди меҳнати коргарони ёрирасон чунин хароҷоти иловагӣ ба амал омад: сугурта -2000, чамъи истеҳлоқ -4 000;

6) хароҷоти иловагии тақсимкардашуда 10 000 сомони ро ташкил медиҳад;

7) фармоиш ба маблағи 150 000 сомонӣ иҷро гардид;

8) арзиши аслии маҳсулоти фуруҳташуда 60 000 сомони ро ташкил медиҳад.

Масъалаи 2. Корхона мувофиқи талаботи фармоишгарон маҳсулот истеҳсол мекунад. Хароҷоти иловагии истеҳсолӣ ба арзиши аслии маҳсулот мувофиқи меъёри умумизаводии тақсимкунии хароҷоти истеҳсолӣ (ХИ) дар асоси соатҳои кори асосӣ, хароҷоти иловагии асли ва микдори соатҳои дар семоҳаи тақвимии охирон, қор карда шуда тақсим карда мешавад. Дар поён иттилооти зарурӣ барои семоҳаи охирон оварда шудааст.

Хароҷоти бевосита барои музди меҳнат:

Разряди 1	60000соат	480 000 сомонӣ
Разряди 2	150000соат	750 000 сомонӣ

Харочоти бавоситаи музди меҳнат:	
Разряди М 30 000 соат, 5, 50 сомони барои 1 соат	165 000 сомони
Разряди N 45 000 соат, 5,00 сомони барои 1 соат	225 000 сомони
Масолеҳи ёрирасон.....	185 000 сомони
Харочоти умумизаводӣ	425 000 сомони
Истеҳлоки бино ва таҷҳизоти истеҳсоли	470 000 сомони
Ичора.....	269 000 сомони.

Рухсати ашёи хом ба истеҳсоли маҳсулот бо усули арзиши миёна, ки дар охири ҳар як ҳафта ҳисоб карда мешавад ба ҳисоб гирифта мешавад. Ҷамъи маблағ ба ҳар як миқдори рухсатшуда ба истеҳсоли маҳсулот то сомони яклухт карда шавад.

Ҳаракати масолеҳи X дар ҳафтаи охири чунин аст:

Бақия дар аввали ҳафта	1962 кг ба маблағи 22532,16 сомони.
Рӯзи якум.....	273 кг ба истеҳсолот рухсат шуд.
Рӯзи 2.....	1660 кг ба маблағи 2745,70 сомони ворид шуд.
Рӯзи 3.....	328 кг ба истеҳсолот интиқол шуд.
Рӯзи 4	114 кг ба истеҳсолот интиқол шуд.

Талабот ба масолеҳи X:

Рӯзи 1.....	167 кг барои фармоиши У.
Рӯзи 2.....	285 кг барои фармоиши У.

Харочоти бевоситаи музди меҳнат дар ҳафтаи охири:

Разряди 1.....	155 соат барои фармоиши У, 6 сомони барои як соат.
Разряди 2.....	292 соат барои фармоиши У, 5 сомони барои як соат.

Талаб карда мешавад:

а) дар асоси иттилооти дар боло баёнкардашуда харочоти истеҳсоли ба фармоиши У дар ҳафтаи охири мансубуда ҳисоб карда шавад.

б) Фармоиши У иҷро карда шуд. Маблағи умумии харочоти истеҳсоли 26740 сомони ро ташкил медиҳад. Харочоти гайриистеҳсоли 35% маблағи харочоти умумиро ташкил медиҳад. Нархи фурӯши фармоиши У ёфта шавад, агар фонди 15% нархи фурӯширо ташкил диҳад.

Масалаи 3. Корхона мувофиқи талаботи фармоишгарон маҳсулот истеҳсол мекунад. Харочоти иловагии истеҳсоли ба арзиши аслии маҳсулот мувофиқи меъёри умумизаводии

таксимкунии харочоти истеҳсолӣ (ХИ) дар асоси соатҳои асосӣ, харочоти иловагии асли ва миқдори соатҳои дар семоҳаи тақвими охири қор қарда шуда тақсим қарда мешавад. Дар поён иттилооти зарурӣ барои семоҳаи охири оварда шудааст.

Хароҷоти бевосита барои музди меҳнат:

Разряди 1	70000 соат	420 000 сомони
Разряди 2	120000 соат	600 000 сомони.

Хароҷоти бавоситаи музди меҳнат:

Разряди М	40 000 соат, 5, 50 сомони барои 1 соат	220 000 сомони
Разряди N	45 000 соат, 6,00 сомони барои 1 соат	270 000 сомони
Масолеҳи ёрирасон		200 000 сомони
Хароҷоти умумизаводӣ		525 000 сомони
Истеҳлоки бино ва таҷхизоти истеҳсолӣ		450 000 сомони
Ичора		200 000 сомони.

Рухсати ашёи хом ба истеҳсоли маҳсулот бо усули арзиши миёна, ки дар охири ҳар як ҳафта ҳисоб қарда мешавад ба ҳисоб гирифта мешавад. Қамъи маблағ ба ҳар як миқдор рухсатшуда, ба истеҳсоли маҳсулот то сомони яклухт қарда шавад.

Ҳаракати масолеҳи X дар ҳафтаи охири чунин аст:

Бақия дар аввали ҳафта 1534 кг ба маблағи 20560,16 сомони.

Рӯзи 1	563 кг ба истеҳсолот рухсат шуд.
Рӯзи 2	1200 кг ба маблағи 2456,84 сомони ворид шуд.
Рӯзи 3	350 кг ба истеҳсолот интиқол дода шуд.
Рӯзи 4	145 кг ба истеҳсолот интиқол дода шуд.

Талабот ба масолеҳи X:

Рӯзи 1	210 кг барои фармоиши У.
Рӯзи 2	250 кг барои фармоиши У.

Хароҷоти бевоситаи музди меҳнат дар ҳафтаи охири:

Разряди 1	165 соат барои фармоиши У, 8 сомони барои як соат.
Разряди 2	235 соат барои фармоиши У, 7 сомони барои як соат.

Талаб қарда мешавад:

а) дар асоси иттилооти дар боло баёнқардашуда хароҷоти истеҳсолии ба фармоиши У дар ҳафтаи охири мансуббуда ҳисоб қарда шавад.

б) Фармоиши У ичро карда шуд. Маблаги умумии харочоти истехсолӣ 28650 сомони ро ташкил медиҳад. Харочоти гайриистехсолӣ 30% маблаги харочоти умумиро ташкил медиҳад. Нархи фуруши фармоиши У ёфта шавад, агар фоида 10% нархи фуруширо ташкил диҳад.

Масъалаи 4. Аз Шумо хоҳиш намуданд, ки ҳисобҳои нотамоми ширкати Ситораро дар соли 2009 коркард намуда бо истифода аз иттилооти иловагӣ ба саволҳои дар талабот овардашуда ҷавоб гардонед.

Масолеҳи асосӣ	
Бақия дар 31 май	18 000
Истехсолоти нотамом	
Бақия дар 30 апрел	2 000
Маҳсулоти тайёр	
Бақия дар 30 апрел	25 000
Ҳисобҳо барои пардохт	
	10 000
	Бақия дар 30 апрел
Харочоти иловагии истехсолӣ	
Харочоти умумӣ дар моҳи май	15 000
Харочоти иловагии истехсолии тақсимкардашуда	
Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда	

Иттилооти иловагӣ:

А) Харочоти иловагии истехсолӣ бо ёрии коэффитсиенти нақшавӣ, ки дар ибтидои сол бо роҳи тақсимкунии харочоти иловагии истехсолӣ ба ҳаҷми нақшавии вақти меҳнати асосӣ муайян карда шудааст, мансуб доништа мешавад. Барои соли 2009 150 000 соатҳои мошинӣ ва 225 000 сомонӣ харочоти иловагии истехсоли пешбинӣ карда шудааст.

Б) Ҳисобҳо барои пардохт фақат барои хариди ашёи хом таъин шудаанд. Бақияи ин ҳисоб дар 31 май 5 000 сомонӣ буд. Дар моҳи май ба маблаги 35 000 сомонӣ пардохт карда шуд.

В) Захираи маҳсулоти тайёр дар 31 май ба 22 000 сомонӣ баробар буд.

Г) Арзиши аслии маҳсулоти дар моҳи май фурӯхташуда ба 65 000 сомонӣ баробар аст.

Д) 31 май дар завод фақат як фармоиши нотамам буд. Қайди харочот нишон медиҳад, ки ба ин фармоиш 1 000 сомонӣ (400 соат) музди меҳнат ва 2 000 сомонӣ ашён хом мансуб доништа шудааст.

Е) Дар моҳи май 9 400 соат коргарони асосӣ меҳнат намуданд. Меъёри пардохти музди меҳнат барои ҳамаи коргарон якхела мебошад.

Ж) Ҳамаи хароҷоти иловагии истеҳсолии дар моҳи май ба амал омада, дар навиштҳои баҳисобгирӣ инъикос гардидаанд. Муайян карда шавад:

1. Ашён хоми дар моҳи май харидоришуда
2. Арзиши аслии маҳсулоти дар моҳи май истеҳсолшуда
3. Хароҷоти иловагии истеҳсолии дар моҳи май ба арзиши аслии маҳсулот мансуб доништашуда
4. Бақияи истеҳсолоти нотамам дар 31 май
5. Масолеҳи асосии дар моҳи май истифодашуда
6. Бақияи ашён хом дар 30 апрел
7. Хароҷоти иловагии истеҳсолии дар моҳи май кам ё зиёд тақсимкардашуда.

Масъалаи 5. Аз Шумо хоҳиш намуданд, ки ҳисобҳои нотамамои ширкати «Сайёра»-ро дар соли 2009 коркард намуда бо истифода аз иттилооти иловагӣ ба саволҳои дар талабот овардашуда ҷавоб гардонед.

Масолеҳи асосӣ	
Бақия дар 31 май	25 000
Истеҳсолоти нотамам	
Бақия дар 30 апрел	3 000
Маҳсулоти тайёр	
Бақия дар 30 апрел	30 000
Ҳисобҳо барои пардохт	
	15 000
	Бақия дар 30 апрел
Хароҷоти иловагии истеҳсолӣ	
Хароҷоти умумӣ дар моҳи май	20 000
Хароҷоти иловагии истеҳсолии тақсимкардашуда	
Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда	

Иттилооти иловагӣ:

А) Хароҷоти иловагии истехсолӣ бо ёрии коэффитсиенти нақшавӣ, ки дар ибтидои сол бо роҳи тақсимкунии хароҷоти иловагии истехсолӣ ба ҳаҷми нақшавии вақти меҳнати асосӣ муайян карда шудааст, мансуб доништа мешавад. Барои соли 2009 200 000 соатҳои мошинӣ ва 300 000 сомонӣ хароҷоти иловагии истехсоли пешбинӣ карда шудааст.

Б) Ҳисобҳо барои пардохт фақат барои хариди ашёи хом таъин шудаанд. Бақияи ин ҳисоб дар 31 май 10 000 сомонӣ буд. Дар моҳи май ба маблағи 40 000 сомонӣ пардохт карда шуд.

В) Захираи маҳсулоти тайёр дар 31 май ба 28 000 сомонӣ баробар буд.

Г) Арзиши аслии маҳсулоти дар моҳи май фурӯхташуда ба 70 000 сомонӣ баробар аст.

Д) 31 май дар завод фақат як фармоиши нотаом буд. Қайди хароҷот нишон медиҳад, ки ба ин фармоиш 2 000 сомонӣ (800 соат) музди меҳнат ва 3 000 сомонӣ ашёи хом мансуб доништа шудааст.

Е) Дар моҳи май 11 000 соат коргарони асосӣ меҳнат намуданд. Меъёри пардохти музди меҳнат барои ҳамаи коргарон яқхела мебошад.

Ж) Ҳамаи хароҷоти иловагии истехсоли дар моҳи май ба амал омада, дар навиштҳои баҳисобгирӣ инъикос гардидаанд.

Муайян карда шавад:

1. Ашёи хом дар моҳи май харидоришуда
2. Арзиши аслии маҳсулоти дар моҳи май истехсолшуда
3. Хароҷоти иловагии истехсоли дар моҳи май ба арзиши аслии маҳсулот мансуб доништашуда
4. Бақияи истехсолоти нотаом дар 31 май
5. Масолеҳи асосии дар моҳи май истифодашуда
6. Бақияи ашёи хом дар 30 апрел
7. Хароҷоти иловагии истехсоли дар моҳи май кам ё зиёд тақсимкардашуда.

Масъалаи 6. Аз Шумо хоҳиш намуданд, ки ҳисобҳои нотаомии ширкати «Рухшона»-ро дар соли 2009 коркард намуда, бо истифода аз иттилооти иловагӣ ба саволҳои дар талабот овардашуда ҷавоб гардонед.

Масолеҳи асосӣ

Бақия дар 31 май 20 000 |

Истеҳсолоти нотамом

Бақия дар 30 апрел 4 000 |

Маҳсулоти тайёр

Бақия дар 30 апрел 25 000 |

Ҳисобҳо барои пардохт

| 16 000 Бақия дар 30 апрел

Харочоти иловагии истеҳсолӣ

Харочоти умуми дар моҳи май 22 000 |

Харочоти иловагии истеҳсолии тақсимкардашуда

Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда

Иттилооти иловагӣ:

А) Харочоти иловагии истеҳсолӣ бо ёрии коэффитсиенти нақшавӣ, ки дар ибтидои сол бо роҳи тақсимкунии харочоти иловагии истеҳсолӣ ба ҳаҷми нақшавии вақти меҳнати асосӣ муайян карда шудааст, мансуб доништа мешавад. Барои соли 2009 200 000 соатҳои мошинӣ ва 300 000 сомонӣ харочоти иловагии истеҳсоли пешбинӣ карда шудааст.

Б) Ҳисобҳо барои пардохт фақат барои хариди ашёи хом таъин шудаанд. Бақияи ин ҳисоб дар 31 май 12 000 сомонӣ буд. Дар моҳи май ба маблағи 43 000 сомонӣ пардохт карда шуд.

В) Захираи маҳсулоти тайёр дар 31 май ба 27 000 сомонӣ баробар буд.

Г) Арзиши аслии маҳсулоти дар моҳи май фурӯхташуда ба 73 000 сомонӣ баробар аст.

Д) 31 май дар завод фақат як фармоиши нотамом буд. Қайди хароҷот нишон медиҳад, ки ба ин фармоиш 1 500 сомонӣ (600 соат) музди меҳнат ва 25 000 сомонӣ ашёи хом мансуб доништа шудааст.

Е) Дар моҳи май 10 000 соат коргарони асосӣ меҳнат намуданд. Меъери пардохти музди меҳнат барои ҳамаи коргарон якхела мебошад.

Ж) Ҳамаи хароҷоти иловагии истеҳсолии дар моҳи май ба амал омада, дар навиштҳои бахисобгирӣ инъикос гардидаанд.

Муайян карда шавад:

1. Ашёи хоми дар моҳи май харидоришуда
2. Арзиши аслии маҳсулоти дар моҳи май истеҳсолшуда
3. Хароҷоти иловагии истеҳсолии дар моҳи май ба арзиши аслии маҳсулот мансуб донисташуда
4. Бақияи истеҳсолоти нотамои дар 31 май
5. Масолеҳи асосии дар моҳи май истифодашуда
6. Бақияи ашёи хом дар 30 апрел
7. Хароҷоти иловагии истеҳсолии дар моҳи май кам ё зиёд таксимкардашуда.

Мавзӯи 17. Усули ҷараёнии ҳисобкунии харочот дар истехсолот

1. Усули ҷараёнии ҳисобкунии харочот дар кадом корхонаҳо татбиқ карда мешавад.
2. Талафоти меъёрӣ ва аз меъёр зиёд.
3. Маҳсулоти тайёр ва истехсолоти нотамо.

1. Усули ҷараёнии ҳисобкунии харочот дар истехсолот дар корхонаҳое, ки маҷмӯи зиёди маҳсулоти якҷинса истехсол мекунад ё ин ки истехсолоте, ки маҳсулотҳои гуногун, аммо раванди истехсолот ба амалиётҳои доимо такроршаванда тақсим шудааст, татбиқ карда мешавад.

Фарқи байни усули ҷараёний аз усули фармоишӣ дар интиҳоби объекти баҳисобгирии харочот мебошад. Ҳангоми истифодаи усули ҷараёни арзиши аслии воҳиди маҳсулот бо роҳи тақсимкунии арзиши аслии тамоми истехсолот ба адади маҳсулоти истехсолшуда муайян карда мешавад. Маҳсулот аз як давр ба даври дигар то он вақте мегузарад, ки пурра тайёр шавад. Параллел бо ҷараёни тайёршави ҷараёни ҷамъшавии харочот дар истехсолот ба амал меояд, яъне зиёдшавии арзиши асли. Барои ҳар як ҷараён хароҷоти бевосита ва бавосита муайян карда мешавад. Ҳамаи хароҷоти бевосита аз ашёи хом, масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ иборат аст.

Дар ин ҳолат бисёр хароҷоте, ки ҳангоми усули фармоиши бавосита ҳисоб карда мешуданд, бевосита ҳисоб карда мешаванд.

Масалан, музди меҳнати назоратчиҳои ҷараёни истехсолот, истехлоки таҷҳизоти дохилии ҷараён ва дигарҳо.

Сикли истехсолии пурраро дида мебароем, ки аз се ҷараёни истехсолӣ иборат аст ва тағйирёбии арзиши аслиро дар ҷараёни истехсолӣ дида мебароем. Бо мм музди меҳнати коргарони асосӣ ва бо хи хароҷоти иловагии истехсолиро ишора мекунем.

Чараёни А		Чараёни Б	
масолех 1000 мм 1000 хи <u>1000</u> 3000	Ба чараёни Б интиқол шуд 3000	Аз чараёни А ворид шуд 3000 масолех 2000 м/м 1000 хи 500	ба чараёни В интиқол шуд 6500
		6500	6500
Чараёни В		МТ	
аз чараёни В ворид шуд 6500 масолех 2000 мм 3000 хи <u>1000</u> 12 500	Ба анбори МТ тайёр гузаронида шуд 12 500	Аз чараёни В ворид шуд <u>12 500</u> 12 500	
	12 500		

Дар ин чо МТ маҳсулоти тайёр мебошад.

2. Дар чараёни истеҳсолот ҳатман талафот ба амал меояд. Масалан, бухоршавии моеъ, партов ҳангоми буридани мавод, дар истеҳсолот ва ғ. Ҳангоми дуруст ба роҳ мондани истеҳсолот талафот ба минимум оварда шуда, талафоти меъёрӣ номида мешавад.

Ба ғайр аз талафоти меъёрӣ, талафоте мавҷуд аст, ки ҳангоми ташкили дурусти истеҳсолот ба амал наомада ба вайронкунии чараёни технологӣ вобаста аст. Масалан, нодуруст тартиб додани омезиш, истифодаи масолеҳи сифаташ паст, нодуруст кушодани матоъ. Ин талафот аз меъёр зиёд ё ин ки назоратшаванда номида мешавад.

Талафоти меъёрӣ ба арзиши аслии маҳсулот дохил карда мешавад. Талафоти аз меъёр зиёд ҳамчун харочоти давр дида баромада шуда, ба ҳисоби фоида ва зарар дар охири сол бурда мешавад.

Масъалаи 1. Дар чараёни истеҳсолот 1200 литр моеи арзишаш 12 000 сомонӣ ҳангоми талафоти меъёриаш 16, 67% (200л) истифода шуд. Ҳиссаи арзиши аслии як литр маҳсулот ба назардошти арзиши коркард муайян карда шавад. Харочоти

истехсолӣ бе назардошти арзиши коркард 12 000 сомони ро ташкил медиҳад.

Ҳал. Арзиши аслии як литр маҳсулот чунин аст:

$$\frac{\text{Хароҷоти истеҳсолӣ}}{\text{Маҳсулоти истеҳсолшаванда}} = \frac{12\,000}{1200 - 200} = 12 \text{ сомонӣ/литр.}$$

Масъалаи 2. Агар дар раванди истеҳсолот риоя накардани ҷараёни истеҳсолот ба амал ояд, пас вай ба зиёдшавии талафот оварда мерасонад. Агар ба ҷои 1000 литр интизор будаи дар шартӣ масъалаи 1 баёншуда 900 л истеҳсол карда шавад пас 100 л талафоти аз меъёр зиёд мебошад ва арзиши аслии ҳамон мемонад. Хароҷоти умумӣ дар истеҳсолот чунин тақсим карда мешавад.

Маҳсулоти тайёр 900 л x 12 сомонӣ/литр	10 800 сомонӣ
Талафоти аз меъёр зиёд	<u>1 200 сомонӣ</u>
	12 000 сомонӣ.

Ҳисоби истеҳсолоти нотаом чунин намудро мегирад.

Истеҳсолоти нотаом

Микдор воҳ.	нархи воҳ.	сумма	Микдор воҳ.	нархи воҳ.	сумма
Хароҷот барои захираи дохилшуда			Талафоти меъёрӣ 200		
			Талафоти аз меъёр зиёд	100	12 1200
			маҳсулоти истеҳсолшуда	<u>900</u>	12 <u>10 800</u>
<u>1 200</u>	10	<u>12 000</u>		1 200	12 000
1 200		12 000			

Ҳангоми баҳисобгирии нокис дар талафоти меъёрӣ бояд дар назар дошт, ки як қисми маҳсулоти нокис фуруҳта мешавад. Даромадро аз фуруши нокис дар кредити ҳисоби арзиши аслии баҳисоб гирифта зарур аст.

Дар ҳолати талафоти аслии аз ҳаҷми интизор кам будан, даромади аз меъёр зиёд ҳосил мешавад. Бузургии ин даромад аз арзиши аслии тарҳ карда мешавад.

3. Аз рӯи дараҷаи тайёри маҳсулоти саноатӣ ба маҳсулоти тайёр, нимтайёр ва истехсолоти нотамои ҷудо мешавад. Маҳсулоте, ки дар ҳамаи сеҳҳо коркард шуда, аз назорати техникӣ гузашта, дорой сертификати сифат буда, ба анбори маҳсулоти тайёр ворид шудааст, маҳсулоти тайёр номида мешавад. Маҳсулоте, ки дар якҷанд сеҳ коркард шуда, бояд дар як ё якҷанд сеҳи дигар коркард шавад, маҳсулоти нимтайёр (нимфабрикат) номида мешавад. Маҳсулоте, ки дар дохили як сеҳ пурра коркард нашудааст, истехсолоти нотамои номида мешавад. Аз ин лиҳоз, мо бо роҳи тақсимкунии арзиши умумӣ ба адади маҳсулот дар ҷараёни истехсолот арзиши аслии воҳиди маҳсулотро муайян карда наметавонем. Барои муайянкунии арзиши аслии мафҳуми воҳиди эквивалентро дохил кардан лозим аст. Адади воҳидҳои эквивалент бо роҳи зарб намудани дараҷаи тайёри истехсолоти нотамои ба адади воҳидҳои истехсолоти нотамои муайян карда мешавад.

Масъалаи 3. Аз 10 000 воҳид маҳсулоти ба истехсолот воридшуда 7 000 воҳидаш пурра тайёр буда, 3 000 воҳидаш $\frac{1}{3}$ тайёр мебошад. Арзиши аслии умумӣ 16 000 сомониро ташкил медиҳад. Арзиши аслии воҳиди маҳсулот ($AA_{\text{воҳ}}$) муайян карда шавад.

Ҳал: Миқдори умумии воҳидҳои эквивалентро муайян мекунем.

$3000 \times \frac{1}{3} = 1000$ воҳиди эквивалент. Миқдори умумии воҳидҳои эквивалентӣ $= 7\ 000 + 1\ 000 = 8\ 000$.

$$AA_{\text{воҳ}} = 16\ 000 / 8\ 000 = 2 \text{ сомонӣ.}$$

Масъалаи 4. Истехсолот дар корхона аз ду ҷараён иборат аст. Ин ҷараёнҳоро бо А ва Б ишора мекунем.

Иттилоот оиди ҷараёни А

Истехсолоти нотамои дар ибтидои давр.....	нест
Маҳсулоти ба ҷараёни А дохилшуда, воҳид.....	14 000
Маҳсулоти коркардаш ба итмомрасида ва ба ҷараёни Б интиқол дода шуда, воҳид.....	10 000
Истехсолоти нотамои дар охири давр, воҳид.....	4 000
Харочоти масолеҳ дар давра, сомонӣ.....	70 000
Арзиши коркард дар давра, сомонӣ.....	<u>48 000</u>
	118 000

Харочоти масолех дар ибтидои давра ба амал омада арзиши коркард мунтазам дар давоми чараён ба амал меояд. Дарачаи тайёрии истеҳсолоти нотамои 50% ташкил медиҳад.

Арзиши аслии маҳсулоти ба чараёни Б гузаранда ва истеҳсолоти нотамои муайян карда шавад.

Иттилоот оиди чараёни Б

Истеҳсолоти нотамои дар ибтидои давр.....	нест
Маҳсулоти аз чараёни А гузаронида, воҳид.....	10 000
Истеҳсолоти нотамои дар охири давр, воҳид.....	1 000
Маҳсулоти ба анбори маҳсулоти тайёр воридшуда, воҳид..	9 000
Арзиши аслии дар давраи ҳисоботӣ:	
Арзиши аслии маҳсулот баъди чараёни А.....	90 000
Арзиши коркард.....	57000
Масолех.....	36000

Масолех дар охири чараён ва арзиши коркард мунтазам дар рафти чараён илова карда мешавад. Мувофиқи ҳисобҳои дарачаи тайёрии маҳсулот 50% - ро ташкил медиҳад.

Арзиши аслии маҳсулоти тайёр (МТ) ва истеҳсолоти нотамои муайян карда шавад.

Ҳал: Ҳисобкунии арзиши аслии воҳиди маҳсулот барои чараёни А:

Унсурҳои арзиши аслии	арзиши аслии умумӣ	МТ воҳид	воҳ. эквив. маҳс нимт.	чамъи воҳ. эквив.	арз. аслии воҳ. сом.
Масолех	70 000	10 000	4 000	14 000	5,00
Арзиши коркард	48 000	10 000	2 000	12 000	<u>4,00</u>
	-----				9,00
	118 000				

Арзиши аслии истеҳсолоти нотамои:

арзиши масолех	4 000 x 5,00	20 000	
арзиши коркард	2 000 x 4.00	<u>8 000</u>	28000

Арзиши аслии маҳсулоти тайёр 10 000 x 9	<u>90 000</u>
	118 000

Ҳисоби арзиши аслии воҳиди маҳсулот барои ҷараёни Б:

Унсурҳои арзиши аслии	арзиши аслии	МТ	воҳ. эквив.	Суммаи А	/асли
асли	умуми, сомонӣ	воҳ.	аз нимф.	воҳ. экв.	воҳ. маҳ.
Арзиши аслии ҷараёни гузошта	90 000	9 000	1000	10 000	9,00
Масолех	36 000	9 000	---	9 000	4,00
Арзиши коркард	57 000	9 000	500	9 500	<u>6,00</u>
	-----				19,00
	173 000				

Арзиши аслии истеҳсолоти нотаом:

Арзиши аслии ҷараёни гузошта	1000 x 9,00	9 000	
арзиши масолех		нест	
арзиши коркард	500 x 6,00	<u>3 000</u>	12000
Арзиши аслии маҳсулоти тайёр (9 000 x 19)			<u>171000</u>
			173 000

Тестҳо барои кори санҷишӣ

- Дараҷаи тайёрии 10 000 воҳид маҳсулот 60%-ро ташкил медиҳад. Воҳидҳои эквиваленти маҳсулоти тайёр муайян карда шаванд?
 - 6 000 воҳид.
 - 10 000 воҳид.
 - 5 000 воҳид.
 - 3 000 воҳид.
- Талафоти меъериро ба чӣ мансуб медорем?
 - Ба арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолкарда дохил мекунем.
 - Ба хароҷоти давраи ҳисоботи мансуб медорем.
 - Ба хароҷоти тичоратӣ мансуб медорем.
 - Ба хароҷоти маъмурий мансуб медорем.
- Арзиши коркард кадом хароҷотро дарбар мегирад?
 - Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ.
 - Музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
 - Масолеҳи асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
 - Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.
- Ҳароҷоти аввала аз кадом элементҳо иборат аст?
 - Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ.
 - Музди меҳнати коргарони асосӣ, хароҷоти иловагӣ.

- С) Масолеҳи асосӣ, харочоти иловагӣ.
 Д) Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, харочоти иловагӣ.
5. Дараҷаи тайёрии 4000 воҳид маҳсулот 70%-ро ташкил медиҳад. Воҳиди эквиваленти маҳсулоти тайёр ёфта шавад.
 А. 700 воҳид.
 В. 2 800 воҳид.
 С. 4 000 воҳид.
 Д. 280 воҳид.
6. Талафоти меъёрӣ чист ва дар натиҷаи чӣ ба амал меояд?
 А) Талафоте, ки дар натиҷаи дуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти меъёрӣ номида мешавад. Талафоти меъёрӣ дар натиҷаи бухоршавии моеъ, буридани мавод ба амал меояд.
 В) Талафоте, ки дар натиҷаи дуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти меъёрӣ номида мешавад. Талафоти меъёрӣ дар натиҷаи хариди ашёи хомӣ пастсифат ба амал меояд.
 С) Талафоте, ки дар натиҷаи дуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти меъёрӣ номида мешавад. Талафоти меъёрӣ дар натиҷаи дуздӣ амал меояд.
 Д) Талафоте, ки дар натиҷаи дуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти меъёрӣ номида мешавад. Талафоти меъёрӣ дар натиҷаи нодуруст буридани мавод амал меояд.
7. Аз рӯи дараҷаи тайёрии кадом намудҳои маҳсулотро медонед?
 А) Маҳсулоти тайёр, маҳсулоти нимтайёр, истехсолоти нотамоҷ, маҳсулоти нотайёр, маҳсулоти дар якҷанд сеҳ коркардашуда.
 В) Маҳсулоти тайёр, маҳсулоти нимтайёр, истехсолоти нотамоҷ, маҳсулоти нотайёр, маҳсулоти дар якҷанд сеҳ коркардашуда, маҳсулоти дорой сертификат.
 С) Маҳсулоти тайёр, маҳсулоти нимтайёр, истехсолоти нотамоҷ.
 Д) Маҳсулоти тайёр, маҳсулоти нимтайёр, маҳсулоти нотайёр, маҳсулоти дар якҷанд сеҳ коркардашуда, маҳсулоти дорой сертификат.
8. Кадом хароҷот барои хароҷоти аввала ва арзиши коркард усури умумӣ мебошад?

- А) Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ, харочоти иловагӣ.
 В) Масолеҳи асосӣ, харочоти иловагӣ.
 С) Масолеҳи асосӣ, музди меҳнати коргарони асосӣ.
 Д) Музди меҳнати коргарони асосӣ.
9. Дараҷаи тайёрии 3000 воҳид маҳсулот 60%-ро ташкил медиҳад. Воҳиди эквиваленти маҳсулоти тайёр муайян карда шавад.
 А. 1800 воҳид. В. 1600 воҳид. С. 2100 воҳид.
 Д 1500 воҳид.
10. Талафоти аз меъёр зиёд чист ва дар натиҷаи чи ба амал меояд?
 А) Талафоте, ки дар натиҷаи нодуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти аз меъёр зиёд номида мешавад. Талафоти аз меъёр зиёд дар натиҷаи бухоршавии моеъ, буридани мавод ба амал меояд.
 В) Талафоте, ки дар натиҷаи нодуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти аз меъёр зиёд номида мешавад. Талафоти аз меъёр зиёд дар натиҷаи хариди ашёи хоми пастсифат, нодуруст буридани мавод ва ғайра ба амал меояд.
 С) Талафоте, ки дар натиҷаи нодуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти аз меъёр зиёд номида мешавад. Талафоти аз меъёр зиёд дар натиҷаи дуздӣ амал меояд.
 Д) Талафоте, ки дар натиҷаи нодуруст ба роҳ мондани фаъолияти корхона ба амал меояд, талафоти аз меъёр зиёд номида мешавад. Талафоти аз меъёр зиёд дар натиҷаи нодуруст буридани мавод ба амал меояд.
11. Истехсолоти нотаом чист?
 А) Маҳсулоте, ки дар ҳудуди як сеҳ пурра коркард нашудааст, истехсолоти нотаом номида мешавад.
 В) Маҳсулоте, ки дар ҳамаи сеҳҳо коркард шуда, дорон сертификати сифат буда ба анбори маҳсулоти тайёр ворид шудааст, истехсолоти нотаом номида мешавад.
 С) Маҳсулоте, ки дар якҷанд сеҳ коркард шуда бояд дар як ё ин ки якҷанд сеҳ коркард шавад, истехсолоти нотаом номида мешавад.
 Д) Маҳсулоте, ки дар ҳудуди як сеҳ пурра коркард шудааст, истехсолоти нотаом номида мешавад.

12. Маҳсулоти нимтайёр чист?
- А) Маҳсулоте, ки дар ҳудуди як сеҳ пурра коркард нашудааст, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.
 - В) Маҳсулоте, ки дар ҳамаи сеҳҳо коркард шуда, дорои сертификати сифат буда ба анбори маҳсулоти тайёр ворид шудааст, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.
 - С) Маҳсулоте, ки дар якчанд сеҳ коркард шуда бояд дар як ё ин ки якчанд сеҳи дигар коркард шавад, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.
 - Д) Маҳсулоте, ки дар ҳудуди як сеҳ пурра коркард шудааст, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.
13. Талафоти меъёрӣ чӣ гуна муайян карда мешавад?
- А) Аз таҷрибаи соли гузашта;
 - В) Мутахассисон муайян мекунанд;
 - С) Роҳбари корхона онро муайян мекунад;
 - Д) Комиссияи маҳсус онро муайян мекунад.
14. Талафоти аз меъёр зиёд ба чӣ мансуб дониста мешавад?
- А) Ба арзиши аслии маҳсулоти истехсолкарда дохил мекунем.
 - В) Ба хароҷоти давраи ҳисоботӣ мансуб медорем.
 - С) Ба хароҷоти тичоратӣ мансуб медорем.
 - Д) Ба хароҷоти маъмурий мансуб медорем.
15. Маҳсулоти тайёр чист?
- А) Маҳсулоте, ки дар ҳудуди як сеҳ пурра коркард нашудааст, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.
 - В) Маҳсулоте, ки дар ҳамаи сеҳҳо коркард шуда, дорои сертификати сифат буда ба анбори маҳсулоти тайёр ворид шудааст, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.
 - С) Маҳсулоте, ки дар якчанд сеҳ коркард шуда бояд дар як ё ин ки якчанд сеҳи дигар коркард шавад, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.
 - Д) Маҳсулоте, ки дар ҳудуди як сеҳ пурра коркард шудааст, маҳсулоти нимтайёр номида мешавад.

Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Аз 20 000 кг ашёи хом маҳсулот тайёр карда мешавад. Талафоти меъёри 10% - ро ташкил медиҳад. Барои истехсоли воҳиди маҳсулот як кг ашёи хом истифода мешавад. Нархи як кг ашёи хом 20 сомонӣ мебошад. Ҳиссан арзиши

аслии воҳиди маҳсулот, бе назардошти арзиши коркард муайян карда шавад.

Масъалаи 2. Аз 15000 воҳид маҳсулоти ба истехсолот воридшуда 10 000 воҳидаш пурра тайёр буда 5000 воҳидаш $\frac{1}{4}$ тайёр мебошад. Арзиши аслии умуми 33 750 сомони ро ташкил медиҳад. Арзиши аслии воҳиди маҳсулот ($AA_{\text{воҳ}}$) муайян карда шавад.

Масъалаи 3. Истехсолот дар корхона аз ду чараён иборат аст. Ин чараёнҳоро бо А ва Б ишора мекунем.

Иттилоот оиди чараёни А

Истехсолоти нотаом дар ибтидои давр.....	нест
Маҳсулоти ба чараёни А дохилшуда, воҳид	15 000
Маҳсулоти коркардаш ба итмомрасида ва ба чараёни Б интиқол дода шуда, воҳид.....	11 000
Истехсолоти нотаом дар охири давр, воҳид.....	4 000
Харочоти масолеҳ дар давра, сомонӣ.....	90 000
Арзиши коркард дар давра, сомонӣ.....	60 000
	150 000

Харочоти масолеҳ дар ибтидои давра ба амал омада, арзиши коркард мунтазам дар давоми чараён ба амал меояд. Дараҷаи тайёрии истехсолоти нотаом 50% ташкил медиҳад.

Арзиши аслии маҳсулоти ба чараёни Б гузаранда ва истехсолоти нотаом муайян карда шавад.

Иттилоот оиди чараёни Б

Истехсолоти нотаом дар ибтидои давр.....	нест
Маҳсулоти аз чараёни А гузаронида, воҳид.....	11 000
Истехсолоти нотаом дар охири давр, воҳид.....	1 000
Маҳсулоти ба анбори маҳсулоти тайёр воридшуда, воҳид.....	10 000
Арзиши аслии дар давраи ҳисоботӣ:	
Арзиши аслии маҳсулот баъди чараёни А.....	99 000
Арзиши коркард.....	63 000
Масолеҳ.....	50 000

Масолеҳ дар охири чараён ва арзиши коркард мунтазам дар рафти чараён илова карда мешавад. Мувофиқи ҳисобҳо дараҷаи тайёрии маҳсулот 50% - ро ташкил медиҳад.

Арзиши аслии маҳсулоти тайёр ва истехсолоти нотаом муайян карда шавад.

Масъалаи 4. Маълумоти зерин оид ба шӯъбаи чамъкунии радифҳои сунъии ширкати «Кайҳон» мавҷуд аст:

	Воҳидҳои натуралӣ (радиҷҳои сунӣ)	Масолеҳи асосӣ	Ҳароҷоти иловашуда
Истеҳсолоти нотамои Дар ибтидо, (1 май) ^а	8	4 933 600	910 400
Дар моҳи майи 2009 Ба истеҳсолотинтиқ дода шуд	50		
Дар моҳи майи 2009 истеҳсолотинтиқ ба итмом расид	46		
Истеҳсолоти нотамои дар (31 май) ^б	12		
Ҳароҷоти дар моҳи майи 2009 баамаломата		32 200 000	13 920 000

^а Дарачаи тайёрӣ: аз рӯи масолеҳи асосӣ 90%; аз рӯи арзиши иловашуда 40%

^б Дарачаи тайёрӣ: аз рӯи масолеҳи асосӣ 60%; аз рӯи арзиши иловашуда 30%.

Шуъбаи ҷамъкунии радиҷҳои сунӣ усули миёнаи баркашидаро истифода мебарад.

Талаб карда мешавад:

Арзиши аслии маҳсулоти тайёр ва истеҳсолоти нотамои муайян карда шавад.

Масъалаи 5. Барои маълумоти дар масъалаи 4 буда усули ФИФО-ро татбиқ намуда арзиши аслии маҳсулоти тайёр ва истеҳсолоти нотамои муайян намоед.

Масъалаи 6. Маводи шустушӯӣ аз се унсурҳои асосӣ тайёр карда мешавад. То 1 декабр қор иҷро нашудааст. Дар моҳи декабр ба ҷунин миқдор қисмҳои асосӣ ба истеҳсолот дода шуд.

А – 2 000 кг 0,80 сомонӣ барои 1 кг.

Б – 3 000 кг 0,50 сомонӣ барои 1 кг.

С – 6 000 кг 0,40 сомонӣ барои 1 кг.

Ба ғайр аз ин дар истеҳсолот 941 одам соат сарф шудааст, ки ҳар як соаташ 4 сомонӣ пардохт шудааст ва ҳароҷоти иловагӣ 50% ҳароҷоти музди меҳнатро ташкил медиҳад.

Талафот дар ҷараёни истеҳсолот набуд. Истеҳсоли маҳсулот 8600 кг –ро ташкил дод. Истеҳсолоти нотамои ҷунин баҳогузорӣ шудааст:

Масолеҳ пурра ворид шудааст;

$\frac{1}{4}$ маҳсулот аз рӯи музди меҳнат ва хароҷоти иловагӣ 60% ва;

$\frac{3}{4}$ ҳиссааш - 25% тайёр шудааст.

Масъалаи 7. Ширкат истеҳсоли маҳсулотро дар ду ҷараён ба роҳ мондааст (X ва Y). Масолеҳ дар ибтидои ҷараёни X ворид мешавад. Масолеҳи иловагӣ дар охири ҷараёни Y, вақте ки ҷараён 70% ба итмом мерасад ворид мешавад. Арзиши коркард мунтазам дар давоми ҳарду ҷараён ворид мешавад. Маҳсулоти тайёр аз ҷараёни X бевосита ба ҷараёни Y ва аз ҷараёни Y ба анбори маҳсулоти тайёр мегузарад.

Дар давраи истеҳсоли чунин маълумот мавҷуд аст:

Истеҳсолоти нотамои дар давра	<p>Ҷараёни X 6 000 воҳид бо дараҷаи тайёри 3/5, аз ҷумла масолеҳ ба маблағи 24 000 сомонӣ ва арзиши коркард 20 000 сомонӣ</p>	<p>Ҷараёни Y 2 000 воҳид бо дараҷаи тайёри 4/5, аз ҷумла арзиши аслии ҷараёни гузашта 30 600 сомонӣ, масолеҳ ба маблағи 4 000 сомонӣ ва арзиши коркард 12 800 сомонӣ</p>
-------------------------------	---	--

Ҷараёни X Ҷараёни Y

	Ҷараёни X	Ҷараёни Y
Маҳсулоте, ки истеҳсолаш дар ин давра (ҷараён) шурӯъ шудааст, воҳид	16 000	18 000
Истеҳсолоти нотамои дар охири давра (ҷараён), воҳид	4 000	8 000
Масолеҳ, хароҷоти иловашуда дар давра (ҷараён), сомонӣ	64 000	20 000
Арзиши коркарди дар давра (ҷараён) иловашуда, сомонӣ	75 000	86 400

Аз усулҳои арзиши миёнаи барқаша ва ФИФО истифода бурда арзиши аслии маҳсулоти тайёр ва истеҳсолоти нотамоиро муайян кунед.

Мавзӯ 18. Харочоти комплексӣ ва маҳсулоти ғайри асосӣ

1. Харочоти комплексӣ.
2. Усулҳои ба маҳсулот мансубдории харочоти комплексӣ.
3. Бахисобгирии маҳсулоти дуумдараҷа (ғайри асосӣ).

1. Харочоте, ки бо як чараёни технологӣ алоқаманд буда, дар рафташ ду ва ё зиёда маҳсулот (ё хизмат) истеҳсол карда мешавад, харочоти комплексӣ ё ин ки истеҳсоли якҷоя номида мешавад.

Маҳсулоти якҷоя (асосӣ) – ин ду ва зиёда маҳсулот мебошад, ки (1) арзиши бозории баланд доранд, (2) то нуктаи ҷудошавӣ ҳамчун маҳсулоти алоҳида вучуд надорад.

Маҳсулоти ғайриасосӣ (дуумдараҷа) – ин маҳсулоте мебошад, ки то нуктаи ҷудошавӣ нисбати маҳсулоти асосӣ арзиши бозории ниҳоят кам дошта, бо онҳо якҷоя мебошад.

Нуктаи ҷудошавӣ – ин дар чараёни технологӣ нуктае мебошад, ки харочоти асосӣ ва дуумдараҷа алоҳида мешаванд. Дилхоҳ харочот баъди ин нукта тақсимшаванда, яъне бевосита мешавад.

Мақсади тақсими харочоти истеҳсолоти комплексӣ ба маҳсулоти фардӣ, ё ин ки хизматрасонӣ ба монанди дигар тақсимкуниҳои харочот мебошад. Ба онҳо мансубанд:

1. Баҳодихии захираҳо ва арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда бо мақсадҳои дохилӣ, аз қабилӣ муқофидани иҷрошарҳҳо.

2. Баҳодихии захираҳо ва арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда барои ҳисоботҳои молиявии беруна ва идораҳои андоз.

3. Муайянкунии харочот аз рӯи шартнома, ки фуруши фақат як қисми маҳсулоти истеҳсолшуда ё хизматрасонӣ дар назар дошта шудааст. Ба танзимдариҳои тарифҳо. Масалан, нефт ва гази табиӣ якҷоя коркард мешаванд, аммо фақат нархи гази табиӣро давлат ба танзим мебарорад.

2. Барои баҳодихии захира ва арзиши аслии маҳсулоти фурухташудаи истеҳсолоти комплексӣ се равияи зерин мавҷуд аст;

1. Ҳангоми тақсимкунии харочот нархҳои бозорӣ (усули арзиши бозорӣ дар нуктаи (тақсимот) ҷудошавӣ, усули

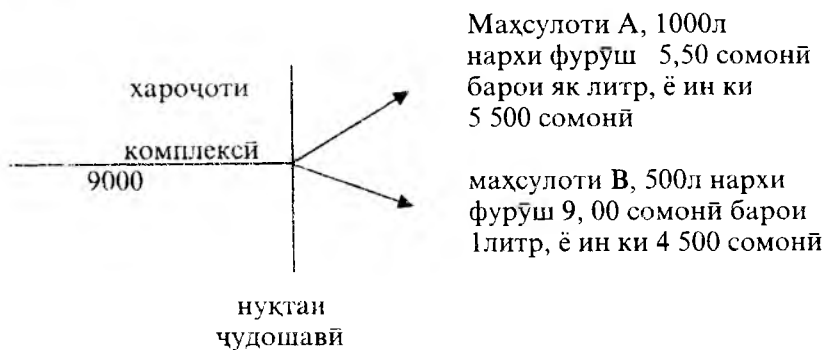
баҳолиҳии арзиши тозаи фурӯш ва усули ҳиссаи доимии
фоидан умумӣ (маржаи умумӣ) дар ҳаҷми арзиши софи фурӯш).

2. Ҳангоми тақсими хароҷот нишондиҳандаҳои натурали
истифода бурда мешавад.

3. Хароҷот тақсим карда намешавад. Барои баҳолиҳии
захираҳо маълумот оид ба нархи бозори истифода бурда
мешавад.

Аввал мо ҳолатро дида мебароем, ки маҳсулоти якҷоя дар
нуқтаи ҷудошавӣ тайёр ҳисобида мешавад ва дар оянда
коркардро талаб намекунад. Баъд аз ин ҳолати коркард
талабкунандаро дида мебароем.

Масъалаи 1. Фарз мекунем, ки корхонаи кимиёвӣ аз як
намуд ашёи хом ду намуд маҳсулот (А ва В) истеҳсол мекунанд.
Хароҷоти комплексӣ то нуқтаи ҷудошавӣ 9000 сомони
ташкил медиҳад. Маҳсулоти А ва В ба коркарди иловагӣ
фурӯхта мешаванд.

фарз мекунем 40 % маҳсулоти истеҳсолшудаи А ва 20%
маҳсулоти В дар охири давраи ҳисоботӣ нофурӯхта мемонад.
Чи гуна ба бақияи маҳсулоти тайёр баҳо диҳем. Масъаларо бо
усулҳои нархи бозорӣ ва нишондиҳандаҳои натурали ҳал
намоед.

Усули нархи бозорӣ. Ҳангоми ин усул хароҷоти комплексӣ
дар асоси арзиши нисбии маҳсулот дар нуқтаи ҷудошавӣ
тақсим карда мешавад. Нархи фурӯши маҳсулоти А дар нуқтаи
ҷудошавӣ 5500 сомонӣ ва аз маҳсулоти В 4500 сомони
ташкил дод.

	маҳсулоти А	маҳсулоти В	сумма
1. Нархи фурӯш дар нуктаи ҷудошавӣ (А: 1000 x 5,50 сомонӣ, В: 500 x 9, 00 сомонӣ)	5500	4500	10000
2. Ҳисса	$5500/10000$ $= 0,55$	$4500 / 10000$ $= 0,45$	
3. Тақсимои хароҷот, сомонӣ (А 0,55 x 9000 сомонӣ В 0,45 x 9000 сомонӣ)	4960	4050	9000

Дар поён ҳисобот оиди фоида ва зарар бо истифодаи нархи бозории тақсимои хароҷот оварда шудааст.

Ҳисобот оиди фоида ва зарар

	маҳсулоти А	маҳсулоти В	сумма
Ҳаҷми фурӯш	3300	3600	6900
Хароҷоти истеҳсолоти комплексӣ:			
Хароҷоти комплексӣ	4950	4050	9000
Тарҳи хароҷот дар охири давр	<u>1980</u>	<u>810</u>	<u>2790</u>
Арзиши аслии моли фурӯхташуда	2970	3240	6210
Фоидаи умумӣ	330	360	690
Ҷоизи фоидаи умумӣ	10	10	10

Усули нишондиҳандаҳои натуралӣ.

Бо ин усул тақсимои дар асоси нишондиҳандаҳои натуралии асли ба роҳ монда мешавад, аз қабيلي вазн ё ҳаҷми истеҳсол.

	маҳсулоти А	маҳсулоти В	сумма
1. Нишондиҳандаҳои натуралии истеҳсолот, литр 1 500	1000	500	
2. Ҳиссаи дар ҳаҷм	$1000/1500$ $= 0,667$	$500/1500$ $= 0,33$	
3. Тақсимои хароҷоти комплексӣ, сомонӣ (А 0,667 . 9 000 В 0,333 x 9 000)	6 000	3 000	9 000

Натиҷаи бо ин усулҳо ҳосилшударо бо дигар тарз низ ҳосил кардан мумкин аст. Арзиши як литрии ҳар як намудро муайян

намуда $9\ 000 / 1500 = 6$ сомонӣ), баъд хароҷоти комплекси ро тақсим мекунем:

Маҳсулоти А: $1\ 000 \times 6 = 6\ 000$ сомонӣ

Маҳсулоти В: $500 \times 6 = 3\ 000$ сомонӣ

Бартарии ин усул дар он аст, ки ба тақсими хароҷот лапиши нархи бозор таъсир намерасонад.

Дар ҳолати баъди нуқтаи ҷудошавӣ коркарди иловагӣ гузаронидан, усулҳои зерини тақсими хароҷоти комплекси истифода бурда мешаванд:

А) Усули фуруши соф.

Б) Усули фоизи доимии фоидаи умумӣ.

3. Ду усули баҳисобгирии маҳсулоти дуҷумдараҷа асосан эътироф шудааст.

1) Аз рӯи фуруши асли:

2) Аз рӯи вақти истеҳсоли асли.

Усули якум: Даромади соф аз фуруши маҳсулоти ғайриасосӣ – ин фарқи байни даромад аз фуруши маҳсулоти ғайриасосӣ тарҳи хароҷоти тақсимшаванда мебошад. Даромади соф аз хароҷот барои истеҳсоли маҳсулоти асосӣ тарҳ карда мешавад.

Усули дуюм: Арзиши софи пешгишавандаи фуруши маҳсулоти ғайриасосии истеҳсолшуда, тарҳи хароҷоти тақсимшавандаи мувофиқ, ки аллакай ба амал омаданд, ё ин ки ба амал меояд. Фоидаи софи фуруш аз хароҷот барои истеҳсоли маҳсулоти асосӣ тарҳ карда мешавад.

Тестҳо барои кори санҷишӣ

1. Нуқтаи ҷудошавӣ чист?

А) Нуқтаи ҷудошавӣ – ин дар ҷараёни технологӣ нуқтае мебошад, ки хароҷоти асосӣ ва дуҷумдараҷа алоҳида мешаванд. Дилхоҳ хароҷот баъди ин нуқта тақсимшаванда, яъне бевосита мешавад.

В) Нуқтаи ҷудошавӣ – ин дар ҷараёни технологӣ нуқтае мебошад, ки хароҷоти асосӣ алоҳида мешаванд. Дилхоҳ хароҷот баъди ин нуқта тақсимшаванда, яъне бевосита мешавад.

С) Нуқтаи ҷудошавӣ – ин дар ҷараёни технологӣ нуқтае мебошад, ки хароҷоти асосӣ ва дуҷумдараҷа алоҳида мешаванд.

- Д) Нуқтаи чудошавӣ – ин дар ҷараёни технологӣ нуқтае мебошад, ки хароҷоти дуҷумдараҷа алоҳида мешаванд. Дилхоҳ хароҷот баъди ин нуқта тақсимшаванда, яъне бевосита мешавад.
2. Хароҷоти комплексӣ чист?
- А) Хароҷоте, ки бо як ҷараёни технологӣ алоқаманд буда, дар рафташ ду ва ё зиёда маҳсулот (ё хизмат) истехсол карда мешавад хароҷоти комплексӣ, ё ин ки истехсолоти якҷоя номида мешавад.
- В) Хароҷоте, ки бо якҷанд ҷараёни технологӣ алоқаманд буда, дар рафташ ду ва ё зиёда маҳсулот (ё хизмат) истехсол карда мешавад, хароҷоти комплексӣ ё ин ки истехсолоти якҷоя номида мешавад.
- С) Хароҷоте, ки бо як ҷараёни технологӣ алоқаманд буда, дар рафташ ду маҳсулот (ё хизмат) истехсол карда мешавад хароҷоти комплексӣ, ё ин ки истехсолоти якҷоя номида мешавад.
- Д) Хароҷоте, ки бо як ҷараёни технологӣ алоқаманд буда, дар рафташ як ё ду маҳсулот (ё хизмат) истехсол карда мешавад хароҷоти комплексӣ, ё ин ки истехсолоти якҷоя номида мешавад.
3. Кадом усулҳои ба маҳсулот мансубдори хароҷоти комплексиро медед?
- А) Усули нархи бозорӣ, усули нишондиҳандаи натуралӣ, усули фурӯши соф, усули фоизи доимии фоидаи умумӣ.
- В) Усули нархи бозорӣ, усули нишондиҳандаи натуралӣ, усули фоизи доимии фоидаи умумӣ.
- С) Усули нархи бозорӣ, усули фурӯши соф, усули фоизи доимии фоидаи умумӣ.
- Д) Усули нархи бозорӣ, усули нишондиҳандаи натуралӣ, усули фурӯши соф.
4. Моҳияти усули нишондиҳандаҳои натуралиро баён кунед.
- А) Бо ин усул тақсимот дар асоси нишондиҳандаҳои натуралии асли ба роҳ монда мешавад, аз қабилӣ вази ё ҳаҷми истехсол.
- В) Бо ин усул тақсимот дар асоси нархи бозорӣ ба роҳ монда мешавад.
- С) Бо ин усул тақсимот дар асоси ченакҳои пулӣ ба роҳ монда мешавад.

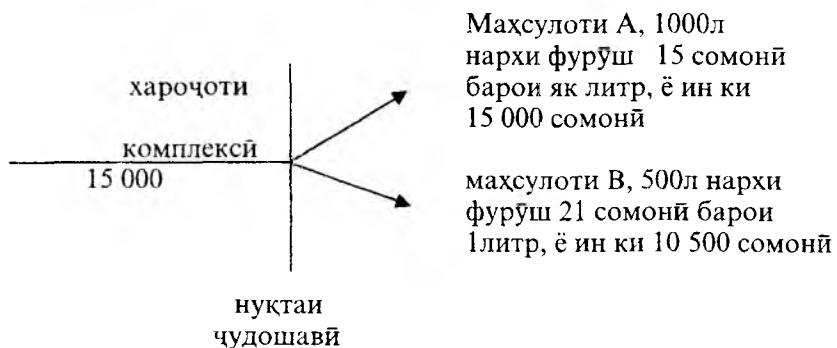
- Д) Бо ин усул тақсимот дар асоси ченакҳои меҳнатӣ ба роҳ монда мешавад.
5. Маҳсулоти ғайриасосӣ чист?
- А) Маҳсулоти ғайриасосӣ (дуюмдараҷа) – ин маҳсулоте мебошад, ки то нуқтаи ҷудошавӣ нисбати маҳсулоти асосӣ арзиши бозории ниҳоят кам дошта бо онҳо якҷоя мебошад.
- В) Маҳсулоти ғайриасосӣ (дуюмдараҷа) – ин маҳсулоте мебошад, ки то нуқтаи ҷудошавӣ нисбати маҳсулоти асосӣ арзиши бозории ниҳоят баланд дошта, бо онҳо якҷоя мебошад.
- С) Маҳсулоти ғайриасосӣ (дуюмдараҷа) – ин маҳсулоте мебошад, ки то нуқтаи ҷудошавӣ нарҳаш ба нарҳи маҳсулоти асосӣ баробар аст.
- Д) Маҳсулоти ғайриасосӣ (дуюмдараҷа) – ин маҳсулоте мебошад, ки то нуқтаи ҷудошавӣ нисбати маҳсулоти асосӣ арзиши бозории ниҳоят кам дошта, дар алоҳидагӣ истехсол карда мешавад.
6. Моҳияти усули нарҳи бозорӣ чист?
- А) Ҳангоми ин усул хароҷоти комплексӣ дар асоси арзиши нисбии маҳсулот дар нуқтаи ҷудошавӣ тақсим карда мешавад.
- В) Бо ин усул тақсимот дар асоси нишондиҳандаҳои натуралии асли ба роҳ монда мешавад, аз қабيلي вазн ё ҳаҷми истехсол.
- С) Бо ин усул тақсимот дар асоси ченакҳои пулӣ ба роҳ монда мешавад.
- Д) Бо ин усул тақсимот дар асоси ченакҳои меҳнатӣ ба роҳ монда мешавад.
8. Моҳияти усули ғоизи доимии ғоидаи умумӣ дар чист?
- А) Ҳангоми татбиқи ин усул ғоизи умумии ғоидаи умумиро барои ҳамаи намуди маҳсулот якхела ҳисобида, хароҷоти комплексиро тақсим мекунем.
- В) Ҳангоми татбиқи ин усул ғоизи умумии ғоидаи умумиро барои ҳамаи намуди маҳсулот муайян намуда, хароҷоти комплексиро тақсим мекунем.
- С) Ҳангоми татбиқи ин усул ғоизи умумии ғоидаи умумиро барои ҳамаи намуди маҳсулот гуногун ҳисобида, хароҷоти комплексиро тақсим мекунем.
- Д) Бо ин усул тақсимот дар асоси даромади маржиналӣ ба роҳ монда мешавад.

9. Маҳсулоти ғайриасосӣ чӣ гуна ба ҳисоб гирифта мешавад?
- А) Аз рӯи фурӯши асли ва аз рӯи вақти истехсоли асли.
 - В) Аз рӯи фурӯши асли ва аз рӯи нишондиҳандаҳои натуралӣ.
 - С) Аз рӯи фурӯши асли ва аз рӯи нархи бозорӣ.
 - Д) Аз рӯи вақти истехсоли асли ва нархи бозорӣ.
10. Моҳияти усули фурӯши соф дар чист?
- А) Харочоти комплексӣ дар асоси арзиши фурӯши соф тақсим карда мешавад.
 - В) Харочоти комплексӣ дар асоси нархи бозорӣ тақсим карда мешавад.
 - С) Харочоти комплексӣ дар асоси нишондиҳандаи натуралӣ тақсим карда мешавад.
 - Д) Харочоти комплексӣ дар асоси арзиши фурӯш тақсим карда мешавад.
11. Моҳияти усули пули фурӯши соф аз маҳсулоти ғайриасосии фурӯхташуда дар чист?
- А) Пули фурӯши умумии маҳсулоти дуҷумдараҷа тарҳи харочоти тақсимшаванда. Пули фурӯши софи ҳосилкардашуда аз харочоти маҳсулоти асосии фурӯхташуда тарҳ карда мешавад.
 - В) Пули фурӯши софи маҳсулоти дуҷумдараҷа тарҳи харочоти тақсимшаванда.
 - С) Пули фурӯши софи маҳсулоти дуҷумдараҷа ҳамъи харочоти тақсимшаванда.
 - Д) Арзиши фурӯши маҳсулоти дуҷумдараҷаи истехсолкардашуда, тарҳи харочоти тақсимшавандаи ба амалоянда.
12. Моҳияти усули арзиши фурӯши софи пешгӯишудаи маҳсулоти ғайриасосӣ чист?
- А) Арзиши фурӯши маҳсулоти дуҷумдараҷаи истехсолкардашуда, тарҳи харочоти тақсимшавандаи ба амаломата, ё ин ки ба амалоянда. Арзиши фурӯши соф аз харочоти маҳсулоти асосии истехсолкардашуда тарҳкарда мешавад.
 - В) Арзиши фурӯши маҳсулоти дуҷумдараҷаи истехсолкардашуда, тарҳи харочоти тақсимшавандаи ба амаломата. Арзиши фурӯши соф аз харочоти маҳсулоти асосии истехсолкардашуда тарҳ карда мешавад.

- С) Арзиши фурӯши маҳсулоти дуумдараҷаи истехсолкардашуда, тарҳи хароҷоти тақсимшавандаи ба амалоянда. Арзиши фурӯши соф аз хароҷоти маҳсулоти асосии истехсолкардашуда тарҳ карда мешавад.
- Д) Хароҷоти комплексӣ дар асоси арзишӣ фурӯш тақсим карда мешавад. Арзиши фурӯши соф аз хароҷоти маҳсулоти асосии истехсолкардашуда тарҳ карда мешавад.

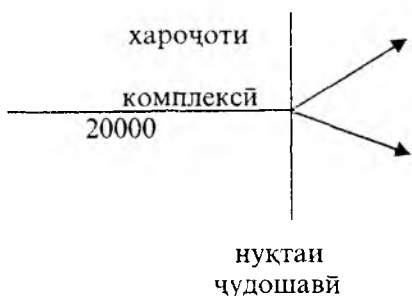
Масъалаҳо барои кори мустақилона

Масъалаи 1. Фарз мекунем, ки корхонаи кимиёвӣ аз як намуд ашёи хом ду намуд маҳсулот (А ва В) истехсол мекунад. Хароҷоти комплексӣ то нуктаи ҷудошавии 15 000 сомони ро ташкил медиҳад. Маҳсулоти А ва В ба коркарди иловагии фурӯхта мешавад.

Фарз мекунем 40 % маҳсулоти истехсолшудаи А ва 20% маҳсулоти В дар охири давраи ҳисоботӣ нофурӯхта мемонад. Чи гуна ба бақияи маҳсулоти тайёр баҳо диҳем. Масъаларо бо усулҳои нарҳи бозорӣ ва нишондиҳандаҳои натуралӣ ҳал намоед.

Масъалаи 2. Фарз мекунем, ки корхонаи кимиёвӣ аз як намуд ашёи хом ду намуд маҳсулот (А ва В) истехсол мекунад. Хароҷоти комплексӣ то нуктаи ҷудошавии 20000 сомони ро ташкил медиҳад. Маҳсулоти А ва В ба коркарди иловагии фурӯхта мешавад.

Маҳсулоти А, 1000л
 нархи фуруш 20 сомонӣ
 барои як литр, ё ин ки
 20 000 сомонӣ

маҳсулоти В, 500л нархи
 фуруш 25 сомонӣ барои
 1литр, ё ин ки 12 500 сомонӣ

фарз мекунем 40 % маҳсулоти истехсолшудаи А ва 20% маҳсулоти В дар охири давраи ҳисоботӣ нофурухта мемонад. Чи гуна ба бақияи маҳсулоти тайёр баҳо диҳем. Масъаларо бо усулҳои нархи бозорӣ ва нишондиҳандаҳои натуралӣ ҳал намоед.

Масъалаи 3. Ширкати «Бахтовар» равгани растании тозанокарда харидорӣ мекунад. Баъди тоза кардан аз ин равган дар нуктаи ҷудошавӣ чор намуд маҳсулоти А, В, С ва Д ҳосил мекунад. Маҳсулоти С пурра дар нуктаи ҷудошавӣ фурухта мешавад. Маҳсулоти А, В ва Д –ро дар оянда коркард намудан мумкин ва аз онҳо маҳсулоти Супер А», «Супер В» ва «супер Д» ҳосил мешавад. Дар моҳи декабр дар нуктаи ҷудошавӣ чунин миқдор маҳсулот ҳосил шуд:

Маҳсулоти А	300 000 литр
Маҳсулоти В	100 000 литр
Маҳсулоти С	50 000 литр
Маҳсулоти Д	50 000 литр

Ҳароҷоти комплексӣ барои харид ва коркарди равгани растании тозанокарда 3 000 000 сомони ро ташкил дод. Захира дар ибтидо ва охири давраи ҳисоботӣ набуд. Дар моҳи декабр маҳсулоти С ба маблағи 500 000 сомонӣ фурухта шуд. Дар моҳи декабр чунин маълумот мавҷуд аст:

Харочоти тақсимшаванда барои коркард Даромад
 бо мақсади ҳосил намудани маҳсулоти
 «Супер»

А супер	300 000 сомонӣ	2 400 000 сомонӣ
В супер	200 000 сомонӣ	1 750 000 сомонӣ
Д супер	100 000 сомонӣ	1 200 000 сомонӣ

Ширкати «Бахтовар» имконият дошт, ки маҳсулоти А, В ва Д –ро баъди нуқтаи ҷудошавӣ фурӯшад. Дар ин ҳолат ширкат дар моҳи декабр чунин даромад ба даст меовард:

Маҳсулоти А	2 000 000 сомонӣ
Маҳсулоти В	1 500 000 сомонӣ
Маҳсулоти Д	1 000 000 сомонӣ

Талаб карда мешавад:

1. Дар ҳолати харочоти комплексӣ 400 000 сомонӣ будан, вазни қиёсии фоидаи умумӣ аз ҳар як маҳсулот дар моҳи декабр хангоми татбиқи ҳар яке аз усулҳои зерини тақсимкунии харочоти комплексӣ ҳисоб карда шавад:

- А) Усули нархи фурӯш дар нуқтаи тақсимшавӣ;
- Б) Усули нишондиҳандаҳои натуралӣ;
- В) Усули арзиши софи фурӯш.

2. Дар ҳолати коркарди иловагӣ баъди нуқта тақсимшавӣ фоидаи ширкати «Бахтовар» зиёд мешавад ё не?

Масъалаи 4. Ширкати «Хайём» ду намуд герметикро бо роҳи коркарди масолеҳ дар ду ҷараёни пай дар пай истеҳсол мекунад. Натиҷаи кор дар моҳи гузашта барои ҷараёни дуюм чунин аст:

Ҷараёни 2	кг	сомонӣ
Аз ҷараёни 1 ворид шуд	6 430	7 716
Харочоти ҷараёни 2:		
Музди меҳнат ва харочоти иловагӣ		12129
Истеҳсоли маҳсулот, кг:		
герметик «Экстра»	2 000	
герметик «Водостойкий»	4 000	
маҳсулоти дукуминдараҷа	430.	

Дар чараёни 2 талафот намешавад. Дар ибтидо ва охири моҳ истеҳсолоти нотаом набуд. Дар ибтидои моҳ маҳсулоти тайёр низ набуд. Фурӯши маҳсулот баъди чараёни 2 дар давоми моҳ:

герметик «Экстра», кг	1 100
герметик «Водостойка», кг	3 200
маҳсулоти гайриасосӣ, кг	430.

Маҳсулоти тайёри боқимонда дар анбор нигоҳ дошта мешавад. Герметики «Экстра» арзиши як кг 7 сомонӣ ва герметики «Водостойка» арзиши як кг 2,50 сомонӣ фурӯхта мешавад. Маҳсулоти гайриасосӣ арзиши як кг 1,80 сомонӣ фурӯхта мешавад.

Талаб карда мешавад:

Арзиши аслии захираи ҳар як герметик дар охири моҳ ва фондаи умумии ширкатро аз рӯи ҳар як герметик дар моҳи гузашта бо истифодаи усулҳои:

1. нишондиҳандаҳои натуралӣ;
2. нархи бозорӣ

муайян кунед.

Масъалаи 5. Аз масолеҳи базавӣ коғазҳои намуди «А», «В», «С» ва «Д» истеҳсол карда мешавад. Дар як моҳ арзиши масолеҳи дар истеҳсолот истифодашаванда 1 800 000 сомони ро ташкил медиҳад. Дар давоми моҳ ба миқдори зерин маҳсулот истеҳсол ва фурӯхта шуд:

	Истеҳсол, кг	Фурӯш, кг	Нархи фурӯш (барои як кг), сомонӣ
Коғазии намуди «А»	14 000	12 000	50
Коғазии намуди «В»	20 000	17 000	60
Коғазии намуди «С»	25 000	21 000	40
Коғазии намуди «Д»	1 000	1 000	100

Талаб карда мешавад:

А) арзиши захира дар охири моҳ бо истифодаи усули нархи бозорӣ муайян када шавад;

Б) натиҷаи фаъолияти истехсолии корхона муайян карда шавад.

ФЕҲРАСТИ МАВЗУЪҲОИ ҚОРҲОИ КУРСӢ

1. Таснифоти харочот нисбат ба ҳаҷми истеҳсолот.
2. Таснифоти харочот аз рӯи функсияҳо идоракуни.
3. Ҷараёни қабули қарори идоракуни.
4. Баҳисобгирии масолах.
5. Баҳисобгирии музди меҳнат.
6. Динамикаи харочот.
7. Усулҳои ифодакунии маҷмӯи харочот нисбат ба харочоти тағйирёбанда ва доимӣ.
8. Тақсмоти харочоти иловагӣ.
9. Азнавтақсимкунии харочоти иловагии шӯбаҳои хизматрасонӣ ба шӯбаҳои истеҳсолӣ.
10. Буҷаи асосӣ.
11. Буҷаи чандирӣ.
12. Системаи буҷаҳои алтернативӣ.
13. Нархгузорӣ ва ҷараёни қабули қарори идоракуни.
14. Арзиши вақтии пул.
15. Таҳлили сармоягузорӣ.
16. Идоракунии воситаҳои гардон.
17. Ҳисобкунии меъёри арзиши асли.
18. Идоракунии молиявӣ.
19. Маблаггузори дарозмуддат.
20. Таҳлили лоиҳа.
21. Ҳисобкунии арзиши асли бо тақсмоти пурраи харочот ва аз рӯи харочоти тағйирёбанда.
22. Усули ҷараёни ҳисобкунии харочот дар истеҳсолот.
23. Усули фармоиши ҳисобкунии харочот дар истеҳсолот.
24. Ислоҳот ва консепсияҳои ба мафҳуми харочот мансуббуда.
25. Системаи назорати идоракуни.
26. Харочоти комплексӣ ва маҳсулоти ғайриасосӣ.

27. Татбиқи барномасозии ҳаттӣ дар баҳисобгирии идоравӣ.
28. Моҳият, вазифаҳо ва ташкили баҳисобгирии идоравӣ.
29. Баҳисобгирии меъёрӣ ва таҳлили тафовут.
30. Таҳлили иқтисодӣ ҳамчун базаи қабули қарори идоракунӣ.
31. Механизми хоҷагии ташкилотҳои тичоратӣ.
32. Усулҳои миқдории таҳлил ва истифодаи онҳо барои қабули қарорҳои идоракунӣ.
33. Таҳлил ва қабули қарорҳои маблағгузори дарозмуддат.
34. Системаи иттилооти муҳосибӣ ва технологияи компютерӣ.
35. Истифодаи маълумотҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисобҳо барои қабули қарори кӯтоҳмудат.
36. Баҳисобгирии идоравӣ ҳамчун қисми таркибии системаи иттилооти корхона.
37. Баҳисобгирии хароҷоти бевосита ба таркиби арзиши аслии маҳсулот (кор, хизматрасонӣ).
38. Баҳисобгирии хароҷоти бавосита ба таркиби арзиши аслии маҳсулот (кор, хизматрасонӣ).
39. Усули баҳисобгирии хароҷоти аслии ва ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулоти асосӣ.
40. Баҳисобгирии идоравии фаъолияти молиявӣ-фурӯш .
41. Принципиҳои ташкилӣ ва таълимоти ҳисоботҳои идоравӣ.
42. Системаи баҳисобгирии хароҷот дар маркази масъулиятнокӣ.
43. Баҳисобгирӣ ва банақшагирии даромад ва хароҷот аз рӯи сегментҳои фаъолият.
44. Муаммоҳои ташкили баҳисобгирии идоравӣ ва ташкилотҳо.
45. Хусусиятҳои ташкили баҳисобгирии идоравӣ дар муассисаҳои қарздох (идораҳои савдо ва дигар соҳаҳои хоҷагии халқ).
46. Байни ҳам алоқамандии баҳисобгирини идоравӣ ва банақшагирии андоз.
47. Истифодабарии маълумотҳои баҳисобгирини идоравӣ ва ҳисоботҳо барои қабули қарори идоракунӣ.

48. Қабули қарор дар идоракунии таъҷили.
49. Системаи ҳисоботҳои дохилихоҷагӣ аз рӯи дараҷаи идоракунӣ ва сегментҳои соҳибкорӣ.
50. Хусусиятҳои баҳисобгирии хароҷот дар истеҳсолоти ёрирасон.
51. Муаммои мутобиккунии баҳисобгирии идоравии ғарб дар назария ва таҷрибаи Тоҷикистон.
52. Қабули қарор дар соҳаи нархгузори дар базаи баҳисобгирии идоравӣ.
53. Баҳисобгирии хароҷоти истеҳсолоти комплексӣ ва калкулятсияи арзиши аслии маҳсулоти дуҷумдараҷа.
54. Самараи даромад ҳангоми системаи алтернативӣ баҳисобгирӣ ва ҳисобкунии хароҷот.
55. Ченкунии хароҷоти алтернативӣ ва воридот барои қабули қарор.
56. Ҳисобкунии функционалии арзиши асли.
57. Қабули қарор дар шароити хатар ва номуайяни.
58. Назорати амалиётҳо дар шароити ташкилӣ ва чиҳатҳои баҳисобгирии идоравӣ.
59. Идоракунии ҳаматарафаи хароҷот.
60. Моделҳои миқдорӣ барои банақшагирӣ ва идоракунии захираҳо.
61. Таҳлили фаъолияти самараноки ташкилотҳо.
62. Низоми таҳлили комплекси фаъолияти корхона.
63. Моделҳои барномасозии ҳаттӣ дар баҳисобгирии идоравӣ.
64. Таҳлил ва қабули қарорҳо оид ба сармоягузориҳои дарозмуддат.
65. Таҳлили безарарӣ (Таҳлили муносибати фоида, хароҷот ва ҳаҷми фурӯш).
66. Нақши муҳосиб дар ширкат.
67. Буҷаи асосӣ ва баҳисобгирии масъулиятнокӣ.
68. Усулҳои азнавтасимкунии хароҷоти иловагӣ аз шӯъбаҳои хизматрасонӣ ба шӯъбаҳои истеҳсолӣ.

69. Интихоби системаи батанзимдарорӣ ва харочоти гайриистеҳсолӣ.
70. Ҳисобкунии амалиётӣ.
71. ЛТ – ҳисобкунии.
72. Системаи баҳисобгирӣ ва назорати дохилӣ.
73. Интихоби системаи баҳодихии назорат.
74. Интихоби системаи гайри марказонидашуда ва нархгузорию трансфертӣ.
75. Усулҳои баҳисобгирии хароҷот дар истеҳсолот.
76. Асосҳои банақшагирӣ.
77. Сиёсати баҳисобгирии ташкилот бо мақсади баҳисобгирии идоравӣ.
78. Баҳисобгирии идоравӣ дар қабули қарорҳои кӯтоҳмуддат.
79. Баҳисобгирии хароҷот аз рӯи марказҳои масъулиятнокӣ.
80. Таҳлили тафовут аз рӯи фоида, даромад ва хароҷот.
81. Қарор оид ба маблағгузорӣ.
82. Принсипҳои асосии коркарди бучаи корхона.
83. Мафҳумҳо ва консепсияҳои ба «хароҷот» мансуббуда.
84. Муқотиботи муҳосибӣ дар системаи ҳисобкунии фармоишии хароҷот.
85. Ченкунии хароҷот ва воридшавии релевантӣ барои қабули қарор.
86. Ҳисобкунии функционалии арзиши асли.
87. Қабули қарор оид ба масъалаҳои нархгузорию ва таҳлили фойданокӣ.
88. Тартиб додани смета.
89. Идоракунии ҳаматарафаи хароҷот.
90. Баҳисобгирии идоравии стратегӣ.
91. Баҳодихии хароҷот ва динамикаи хароҷот.
92. Моделҳои сифати барои банақшагирӣ ва идоракунии захираҳо.

93. Назарияи амалиёт дар шароити номуайяни, масъалаҳои ташкили ва иҷтимоӣ бахисобгирии идоравӣ.
94. Муқаддимаи бахисобгирии идоравӣ.
95. Таснифоти харочот.
96. Асосҳои ҳисобкунии идоравӣ.
97. Моҳият ва аҳамияти ҳисобот дар системаи идоракунӣ.
98. Харочот ва намудҳои он.
99. Усулҳои ҳисобкунии арзиши аслии маҳсулот.

Зарипов Э.Ш.

**Баҳисобгирии муҳосибии идоравӣ
(Дастури таълимӣ)**

ISBN 978-99947-753-1-6

9 79994 775316

Ба матбаа 14.12.2011 супорида шуд.
Ба чопаш 19.01.2012 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Чопи офсетӣ.
Когази офсетӣ. 15 чузъи чопӣ.
Супориши № 01 «а».
Адади нашр 500 нусха.

*Дар матбааи ҚДММ «Комрон+П» ба чоп расидааст.
шаҳри Душанбе, кӯчаи Қаҳҳоров 111/А.
Супориши № 01 «а». Адади нашр 500 нусха.
E-mail: komron68@mail.ru*